

Werkdocument van de Tweede Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa

Jezus Christus die leeft in zijn kerk, bron van hoop voor Europa

Voorwoord

De Tweede Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa die aan het einde van het tweede millennium plaats zal vinden van 1 tot 23 oktober 1999, is de laatste van de serie synodes per werelddeel, hoogtepunt van een periode van voorbereiding die gekenmerkt werd door belangrijke fases: de raadpleging met het oog op het thema van de synode en de goedkeuring daarvan door de paus; de publicatie en toezending van de 'Lineamenta' met bijbehorende vragenlijst aan de betrokken partijen, namelijk de verschillende Europese Bisschoppenconferenties (16 maart 1998).

Het sluitstuk van het voorbereidingsproces op de synode was de publicatie van het voorliggend werkdocument of *Instrumentum laboris*, waarin de antwoorden verwerkt zijn op het eerste voorbereidingsdocument.

Algemeen was men van mening dat de aankondiging van de Tweede Bijzondere Bisschoppensynode zowel bij de particuliere kerken uit dit werelddeel als in de universele kerk met grote instemming is begroet. Dat blijkt uit de talrijke bij het Algemeen Secretariaat binnekomende antwoorden en opmerkingen betreffende de *Lineamenta*. Veel particuliere kerken hebben geprofiteerd van de voorbereidingsfase en van het *Lineamenta*-document om tijd en gebed te besteden aan gemeenschappelijke bezinning op het thema van de synode, en hebben zo bijgedragen tot de rijke inhoud van het *Instrumentum laboris*.

Beschikkend over al het materiaal dat

vanuit de voorbereidingsfase aan het Algemeen Secretariaat was voorgelegd, is de pre-synodale Raad tijdens haar vijfde bijeenkomst, gehouden te Rome van 16 tot 18 maart 1999, met de hulp van deskundigen uit heel Europa overgegaan tot het opstellen van het werkdocument. Bij deze bijeenkomst bekeken de leden een eerste schets van de tekst die gebaseerd was op de antwoorden en die was ingedeeld volgens de verschillende onderwerpen die in de vragen van de *Lineamenta* waren gesuggereerd. De door de leden van de pre-synodale Raad bij die bijeenkomst gemaakte opmerkingen werden verwerkt in de verschillende delen van de uiteindelijke tekst welke tenslotte aan de paus ter goedkeuring werd voorgelegd.

Bij het opstellen van een tekst waarin inhoudelijk de antwoorden en opmerkingen worden weergegeven, zijn drie aspecten in

aanmerking genomen, die op een of andere wijze in de definitieve tekst terug te vinden zijn:

1) gemeenschappelijke gezichtspunten, 2) van elkaar verschillende aspecten, 3) eventuele onvolledigheden. Het is bovendien ook goed op te merken dat het document niet alleen de hierboven genoemde punten bevat maar ook onderwerpen die, naar uit de antwoorden blijkt, verder bekeken en grondiger bestudeerd moeten worden. In die gevallen zijn ze weliswaar niet uitputtend behandeld in de voorliggende tekst maar worden ze toch vermeld, zodat zij volledig op de synodeagenda komen te staan.

De gedachtegang van het *Instrumentum laboris*, gepubliceerd in het Engels, Frans, Duits en Italiaans, is logisch van opbouw en gebaseerd op de elementen van het thema van de synode: '*Jezus Christus die leeft in zijn kerk, bron van hoop voor Europa*'. Uitgaande van deze opzet bestaat het werkdokument uit een inleiding en drie grote delen waarvan de titels ontleend zijn aan de onderdelen van het thema. Deze drie secties zijn op hun beurt onderverdeeld in gedeelten die betrekking hebben op ermee samenhangende onderwerpen. Het document eindigt met een korte samenvatting.

In de inleiding wil de tekst de context aangeven waarbinnen de synode wordt gehouden, door deze te vergelijken met die van de voorgaande synode.

Het eerste deel – *Europa op weg naar het derde millennium* – biedt overvloedig materiaal om 'de tekenen van de tijd' te kunnen onderscheiden; gewezen wordt zowel op de veranderingen die in de laatste tien jaar in Europa hebben plaats gehad, met de kansen en redenen tot hoop die deze bieden, als ook op de teleurstellingen, risico's en zorgen die met deze veranderingen gepaard gaan. Het gaat ook in op de bijzondere kwesties die samenhangen met actuele

gebeurtenissen in Europa. Vervolgens gaat dit eerste deel na, welke de culturele wortels zijn waaruit de nieuwe situaties en de onderzochte verschijnselen voortkomen. Dit deel besluit met te wijzen op de centrale en beslissende betekenis van de 'vraag naar het wezen van de mens', maar nog veel meer van 'de geloofsvraag'.

Het tweede gedeelte – *Jezus Christus, die leeft in zijn kerk* – beschrijft de wezenlijke elementen waarop een waarachtig en levend geloof berust. Dit gedeelte wil aangeven hoe weer hoop kan worden geboden of teruggewonnen; dit kan alleen als men steunt op het geloof aan de Verrezenen, als men erkent Jezus nodig te hebben, een verlangen dat leeft bij iedere man of vrouw, als men gelooft dat Hij de enige Heiland is, en als men, in het bewustzijn dat de kerk ten diepste 'mysterie' en 'communio' is, de zekerheid heeft dat Jezus Christus en de kerk één zijn.

In het derde deel – *Jezus Christus, hoop voor Europa* – wordt erop gewezen dat juist de ontmoeting met Christus aan de basis ligt van de zending van de kerk en van de leerlingen. Er wordt vervolgens aangegeven aan welke voorwaarden eerst moet worden voldaan, wil de kerk aan het huidige Europa weer hoop kunnen geven; ieder van die voorwaarden dient oprecht en moedig onder ogen te worden gezien. Opnieuw wordt er zo op gewezen hoezeer de kerk de tegenwoordigheid en het handelen van Christus en van zijn Geest moet weten te erkennen en erop moet ingaan, hoezeer Christus werkelijk in haar moet oplichten aangezien ze voorgoed naar zijn gestalte gevormd is, hoezeer zij een werkelijke plaats van communio moet zijn. Om discussie en mogelijk debat te stimuleren schetst de tekst vervolgens, overeenkomstig de drievoudige zending van de kerk – *martyria, leitourgia, diakonia* – op welke wijzen de kerk het 'evangelie van de hoop' in het huidige

Europa door verkondiging, viering en dienst aan de naasten kan verbreiden. In verband met de verkondiging en het getuigenis worden de onderwerpen aangesneden van de nieuwe evangelisatie, de oecumenische beweging, de dialoog met het jodendom en met de andere godsdiensten en ook de sekten. Wanneer de tekst spreekt over het vieren, stelt ze voor na te gaan hoe de mensen zich bewust zijn van de tegenwoordigheid van de Heer in de liturgie en hoe de liturgie tegenwoordig in de praktijk verloopt. Met betrekking tot de dienst aan de naasten wordt de nadruk gelegd op het getuigenis van de naastenliefde, op de inzet voor onderlinge verbondenheid en solidariteit, op bepaalde sectoren van de pastoraal die in de huidige situatie bijzondere aandacht verdienen, op de verantwoordelijkheid voor en het werken aan een nieuw Europa.

Na herinnerd te hebben aan de Europese martelaren van deze eeuw en aan het belang, deze gedachtenis levend te houden opdat er een nieuwe hoop ontluikt in Europa, besluit de tekst met aan te geven welke relatie er is tussen de synode en het jubileum van het jaar 2000.

Om een goed verloop van de synode te waarborgen en vooral om een bijdrage te leveren aan de meer rechtstreekse voorbereiding van de toekomstige deelnemers, bedoelt het voorliggend *Instrumentum laboris* de wezenlijke punten aan te geven waarmee de particuliere kerken in Europa op het ogenblik geconfronteerd worden. Het wil ook zo goed mogelijk richting geven aan het werk van onderscheiding dat de geestelijke herders moeten verrichten in het kader van hun verantwoordelijkheid en hun charisma om te waken over het gebeuren in de tijd, de tekenen ervan te verstaan, op te vangen hetgeen de Geest tot de kerken zegt, en vast te stellen welke stappen gezet moeten worden op de weg naar morgen. Dat zal ook een prikkel zijn tot een heilzaam 'gewe-

tensonderzoek'. Maar op de allereerste plaats wil het de grondlijnen aangeven waarover gediscussieerd en nagedacht moet worden om het huidige Europa weer hoop te geven. Vastgesteld zal worden dat deze zullen bestaan in het herontdekken en opnieuw belijden van het geloof in Jezus die in zijn kerk leeft, als degene die als enige in staat is vaste hoop te bieden aan iedere man of vrouw, ieder volk of land, en daarnaast in het uiteenzetten van de voorwaarden en manieren waarop de kerk haar zending zal kunnen vervullen door het 'evangelie van de hoop' te verkondigen, te vieren en te dienen.

De informatie die het *Instrumentum laboris* geeft is de samenvatting van de aan het Algemeen Secretariaat toegezonden antwoorden, en wordt thans verstuurd naar de bisschoppen van Europa die aan de Speciale Vergadering zullen deelnemen, opdat zij zich er persoonlijk op kunnen voorbereiden. Tot deze directe voorbereiding behoort ook de keuze van speciale punten waarop zij zich zullen baseren, wanneer zij op de synode het woord voeren. De paus heeft de publicatie van dit document goedgekeurd; daarom mogen de bisschoppen er ook gebruik van maken om hun particuliere kerk te enthousiasmeren en om alle gelovigen bij het synodaal proces te betrekken.

Naar zijn aard is het *Instrumentum laboris* een voorbereidingsdocument. Het mag dan ook in geen geval beschouwd worden als een vooruitlopen op de conclusies van de Synodale Vergadering, hoewel de consensus aangaande bepaalde punten die uit de antwoorden naar voren komt, wellicht terug te vinden zal zijn in de resultaten van de synode.

Vurig bid ik dat Onze Lieve Vrouw, die met de apostelen aanwezig was in de zaal van het Avondmaal, deze laatste fasen van voorbereiding mag begeleiden en de leden tijdens de discussies op de synode zal bij-

staan, opdat deze Vergadering talrijke mensen mag leiden tot Christus, levend in zijn kerk, bron van hoop voor Europa, en een nieuw elan mag wekken bij het werk van de evangelisatie in Europa, terwijl de kerk steeds dichterbij nadert tot de drempel van het derde millennium.

JAN P. KARDINAAL SCHOTTE, C.I.C.M.
algemeen secretaris

Inleiding

Twee synodes voor Europa

1. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Voltallige Vergadering van de Pauselijke Raad voor de Cultuur* (12 januari 1990), 1-2 (voortaan aangeduid als *Toespraak Pauselijke Raad voor de Cultuur*), in: *L'Osservatore Romano*, Engelse weekeditie (5 februari 1990), 5 (voortaan aangeduid als: *L'Osservatore Romano*).

2. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de leden van het bij de heilige Stoel geaccrediteerd Corps Diplomatique*, in audiëntie ontvangen voor de Nieuwjaarswensen (13 januari 1990), 9, in: *L'Osservatore Romano* (29 januari 1990), 2.

3. Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa, *Slotverklaring*, 3 (voortaan aangeduid als: *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*).

1. In 1991, toen de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa werd gehouden, stond Europa nog in het teken van de *hervonden eenheid*. Vele volkeren in Europa kenden sinds kort een periode van grote bevrijding; het scheen hun toe dat ze uit de catacomben naar buiten kwamen, het leek op een 'doortocht door de Rode Zee'.

Er heersten grote verwachtingen. Johannes Paulus II zei: "Een algemeen gevoelenschijnt in de grote mensenfamilie te overheersen. Allen vragen zich af wat voor toekomst in vrede en solidariteit opgebouwd kan worden ... Muren zijn gevallen. Grenzen zijn opengegaan. ... Een aards Messiasgeloof is ineengestort, en de wereld dorst naar nieuwe gerechtigheid. Intens hoopt men op vrijheid, verantwoordelijkheid, solidariteit, spiritualiteit. In de bevoorrechte tijd waarin wij leven, verlangen allen naar een nieuwe volmenselijke beschaving. Deze enorme verwachting mag niet teleurgesteld worden."¹ Het was "een gunstig moment om de stenen van de neergehaalde muren op te rapen en samen het gemeenschappelijk huis op te bouwen".²

Tegelijk werd het dringend noodzakelijk

zich af te vragen wat de betekenis was van de hervonden *vrijheid*. Vandaar dat de fundamentele vraag – zoals ook naar voren komt uit het thema van de synode: '*Ut testes simus Christi qui nos liberavit*' – betrekking had op het ware begrip van vrijheid. Samen met alle christelijke kerken is de kerk geroepen daarvan te getuigen, haar te verkondigen en op te bouwen, in het heldere besef dat deze vrijheid geen andere kan zijn dan de vrijheid die Christus voor ons heeft verworven; daarom moet het eigen antwoord van de kerk een 'nieuwe evangelisatie' zijn.

De eerste Bijzondere Bisschoppensynode, – die haar oorsprong vond in het besef dat Europa op een bijzonder historisch moment verkeerde, een genadenrijk moment, vol nieuwe dingen maar ook vol uitnodigingen van Gods kant – bleek een bijzondere en uitstekende gelegenheid te zijn voor onderlinge ontmoeting van de bisschoppen, voor het ervaren van de katholiciteit van de kerk, met als doel zich met groter zorg te bezinnen op de historische draagwijdte van het moment dat Europa en de kerk beleefden; de synode moest mogelijk maken de tekenen van de tijd te onderzoeken en daaruit af te leiden welke weg moest worden gevolgd met het oog op de evangelisatie tijdens het derde millennium dankzij wederzijdse uitwisseling van gaven.

Het was volkomen duidelijk welke weg men diende te gaan; het ging erom "aan de mensen van Europa opnieuw de bevrijdende boodschap van het evangelie te brengen".³ Immers, de kerk had de '*nieuwe evangelisatie*' tot enige plicht. Want alleen Jezus Christus is de werkelijke bevrijder van de mens; alleen Hij kan de nieuwe vrijheid van Europa in de juiste richting leiden.

2. Acht jaar later kan de situatie in het Europa van nu worden beschreven als *bedreigde eenheid*. "Is het niet zo", aldus

vraagt de paus, “dat men na de val van de zichtbare muur het bestaan heeft ontdekt van een andere, niet-zichtbare muur, die nog steeds ons continent verdeeld houdt – een muur die door het hart van de mensen loopt? Het is een muur van angst en agressie, van gebrek aan begrip voor mensen van andere oorsprong, huidskleur of geloofs-overtuiging; de muur van politiek en economisch egoïsme, van afnemende gevoeligheid voor de waarde van het menselijk leven en de waardigheid van iedere mens. Ook de niet te loochenen successen van de laatste jaren op het gebied van politiek en economie, en op sociaal terrein kunnen het bestaan van deze muur niet verhullen. Haar schaduw valt over heel Europa. Het doel van een authentieke eenheid van Europa ligt nog in het verre verschiet.”⁴

Velen verkeerden in de waan dat de buitengewone gebeurtenissen van 1989 zouden leiden tot een radicale omslag in de geschiedenis, en dat Europa niet langer met dergelijke drama’s en verdeeldheden te maken zou hebben; maar ook in de volgende jaren kregen mensen in verschillende delen van het continent te maken met soortgelijke gebeurtenissen. Thans, aan de vooravond van het derde millennium, ervaart ons continent weliswaar grote tekenen van geloof en getuigenis in het kader van een ongetwijfeld vrijere en meer verenigde samenleving; maar tegelijk gevoelt het de vermoeidheid die de historische gebeurtenissen van vroeger en uit de jongste tijd diep in het hart van de volkeren teweeg hebben gebracht, met zeer vaak een diepe teleurstelling als gevolg. *Er bestaat dan ook groot gevaar dat er geen hoop meer leeft.* Waar het thans om gaat is de vraag hoe de verloren gegane hoop weer kan worden teruggevonden, niet op een oppervlakkige en kortstondige manier, maar op een diepere, vaste en duurzame wijze.

Nogmaals, het gaat om *de terugkeer*

naar het evangelie, in de overtuiging “dat er geen eenheid zal zijn in Europa zolang deze niet berust op de eenheid van geest. Deze diepe basis van eenheid werd door het christendom naar Europa gebracht en in de loop der eeuwen geconsolideerd dankzij zijn evangelie, zijn verstaan van de mens en de bijdrage die het heeft geleverd aan de ontwikkeling van de geschiedenis van volkeren en naties.”⁵ Wat het verleden geleerd heeft, is ook nu waar, we hebben thans deze zekerheid, dat “de muur die tegenwoordig in de harten van de mensen oprijst en die Europa verdeeld houdt, alleen door terugkeer tot het evangelie geslecht zal worden”.⁶

3. *De Tweede Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa* moet in dit kader gezien worden. Johannes Paulus II heeft haar in Berlijn aangekondigd, en ze maakt deel uit van de reeks continentale synodes, die in de loop van deze jaren als voorbereiding op het jaar 2000 zijn gehouden.⁷ De synode wil aansluiten bij de vorige en de resultaten ervan verder ontwikkelen; ze wil nagaan wat er ondertussen tot stand is gebracht en dit zorgvuldig toetsen; ze wil doorgaan met het belangrijke dienstbetoon van wederzijdse uitwisseling van gaven. Maar als voornaamste doel heeft ze zich gesteld, de situatie van de kerk in Europa te bestuderen met het oog op het jubileum, aanwijzingen te geven opdat de immense geestelijke krachten van het continent zich in alle richtingen kunnen ontplooiën, een nieuwe verkondiging van het evangelie te bevorderen en te stimuleren op zodanige wijze dat ermee de basis wordt gelegd voor een authentieke godsdienstige, maatschappelijke en economische wedergeboorte.⁸

De synode verlangt vooral *te belijden dat ‘Jesus die leeft in zijn kerk, bron van hoop voor Europa’* is. Ze wil dit ‘hopen tegen alle hoop in’ (vgl. Rom 4,18) verkondigen, en dit doen door aandachtig en

4. Johannes Paulus II, *Homilie op het St. Adalbert-plein, Gniezno (Polen)* (3 juni 1997), 4, in: *L'Osservatore Romano* (11 juni 1997), 4.

5. *T.a.p.*

6. *A.w.*, 5.

7. Vgl. Johannes Paulus II, apostolische Brief *Tertio millennio adveniente* (10 november 1994), 38.

8. Vgl. Johannes Paulus II, *Angelus-toespraak te Berlijn* (23 juni 1996), 2, in: *L'Osservatore Romano* (26 juni 1996), 3.

gewetensvol na te gaan wat deze tijd ons te zeggen heeft, om er de 'tekenen' en 'kiemen' van hoop in te ontdekken die er zeker niet in ontbreken. Ze wil dit vooral doen door de hoop te vernieuwen van een kerk die leeft uit het geloof.

Het gaat om ware 'hoop in theologische zin'. Het is niet het optimisme van mensen die denken dat ze hun voornemens kunnen uitvoeren. En evenmin het simpele vertrouwen in de gerechtvaardigheid van de Europese zaak, ook al heeft deze gerechtvaardigheid een positieve en stimulerende invloed. Het gaat om een hoop die ook rekening houdt met het risico van mislukken en verslapping. Maar veel dieper is ze een hoop die op God gefundeerd is: ze is een echte theologische deugd die de 'heerschappij' en de liefdevolle en alles overwinnende aanwezigheid van Christus erkent; ze is de hoop van Abraham en van Paulus, die deze hoop niet hebben opgegeven, zelfs niet bij het zien van verdorven steden. Ze is de hoop juist van hen die 'hopen tegen alle hoop in', in de zekerheid dat God nooit zijn beloften zal breken en dat Hij, in Jezus en met de kracht van de Geest, de mensen noch de samenleving of de wereld in de steek laat, maar wordt tot reisgezel, tot licht voor onderweg, tot kracht en steun bij het werk dat te doen staat.

4. Door de gehele tekst heen wordt voortdurend verwezen naar de passage van de Emmaüsgangers (Lc 24,13-35), welke gebruikt wordt als 'zinnebeeld' van de huidige Europese situatie. Immers, in tegenstelling met de euforie die heerste in de jaren van de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode, schijnen vele Europeanen, juist als deze twee leerlingen, nu vermoeid van hart en neerslachtig van geest, want zij zien dat hun verwachtingen niet in vervulling zijn gegaan; en met een gevoel van onzekerheid en tanende hoop zien ze naar de toekomst. Zoals voor de leerlingen op de avond van de

Paasdag kan alleen de ontmoeting met de Verrezenen die voortleeft in zijn kerk bij deze mensen 'het hart doen branden', en hen in staat stellen om 'onmiddellijk op hun schreden terug te keren' naar de plaats waar de geschiedenis van Europa zich afspeelt, om mede het gehele continent om te vormen tot een gemeenschap naar mensenmaat, waar er geen uitsluiting of onderling barrières meer zijn, maar men elkaar tegemoet treedt in solidariteit en vrede.

Dat is de dienst die de christenen en de particuliere kerken kunnen bewijzen aan de opbouw van een nieuw Europa van geestelijke aard, dat in staat is over zijn grenzen en eigen belangen heen te zien om aan de gehele wereld een nieuwe bijdrage te leveren van beschaving, wijsheid en vrede.

Eerste deel: Europa op weg naar het derde millennium

Onderscheiding van de 'tekenen des tijds'

5. De twee leerlingen "waren op weg naar het dorp Emmaüs, dat zestig stadiën van Jeruzalem ligt. Ze spraken met elkaar over alles wat voorgevallen was" (Lc 24,13-14). Daar ze de historische gebeurtenissen volop meemaken, staan ze er niet onverschillig tegenover; integendeel, ze kijken naar wat er om hen heen gebeurt en laten zich door dat gebeuren aanspreken. Inderdaad, "ze spraken met elkaar en waren met elkaar in discussie" (Lc 24,15). Maar tegelijk werd hun weg getekend door verdriet – "met sombere gezichten bleven ze staan" (Lc 24,17) – en door verloren hoop – "wij hadden zo gehoopt dat Hij het was die Israël zou verlossen" (Lc 24,21) –; en nog erger door het verlies van hun geloof: "Jezus zelf voegde zich bij hen en liep met hen mee.

Maar hun ogen waren niet bij machte Hem te herkennen” (Lc 24,15-16). Augustinus merkt hierbij op: “Ze zeggen *wij hoopten dat Hij de verlosser van Israël zou zijn*. O leerlingen, jullie hoopten het: dat betekent dat jullie het nu niet meer hopen. Zie, Christus leeft, maar in jullie is de hoop gestorven. Ja, Christus is werkelijk in leven; maar deze Christus vindt bij de leerlingen een hart dat gestorven is. ... Ze hadden het geloof en de hoop verloren; terwijl ze opliepen met Hem die leefde, waren ze dood. Als gestorvenen liepen zij naast Hem die het Leven zelf is. Het Leven liep met hen mee, maar in hun hart was het leven nog niet herboren.”⁹

Zo zijn de twee leerlingen het symbool van zoveel van onze tijdgenoten in ons Europa – een Europa, overigens, dat zijn hoop stelde op de Heer, en dat door de Heer niet in steek is gelaten. Veel Europeanen schijnen verdwaald, verward, onzeker, bijna zonder hoop. De leerlingen zijn ook het symbool voor talrijke christenen die niet alleen ook zulke gevoelens hebben maar ook het geloof hebben verloren en zich ertoe beperken bepaalde godsdienstige praktijken in stand te houden of een bepaalde oppervlakkige vorm van vroomheid te beoefenen.

De tekenen van de tijd onderscheiden

6. Getrouw aan hun profetische opdracht voelen de op de synode verzamelde bisschoppen, samen met al hun particuliere kerken, zich vooral geroepen om ‘*zich te bevragen*’ om de tekenen van de tijd te onderscheiden en ze in het licht van het evangelie te beoordelen.¹⁰ Het gaat erom ‘te spreken over hetgeen gaande is in Europa’ en daarbij – in tegenstelling tot de Emmaüsgangers – zich te laten toetsen en verlichten door de aanwezigheid en de woorden van de Heer, in het bewustzijn dat

de Heer op weg is met hen, met hun particuliere kerken en met geheel Europa.

Dat was reeds gebeurd op de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa, door Johannes Paulus II bijeengeroepen met de bedoeling om aandachtig de draagwijdte na te gaan van het historisch ogenblik dat met de gebeurtenissen van 1989 voor Europa en de kerk was aangebroken, en om de tekenen van de tijd te onderzoeken teneinde eruit af te leiden welke weg men diende te volgen,¹¹ terwijl men trachtte te verstaan wat de Geest van Christus aan de kerk te zeggen had door de ervaringen van het verleden en welke weg Hij voor de toekomst aanwees.¹²

De opdracht om te onderscheiden is niet met de synode van toen voltooid, want het gaat om een arbeid met betrekking tot het leven van de kerk waarmee de geestelijke herders voortdurend geconfronteerd worden. Deze onderscheiding is opnieuw dringend noodzakelijk in het licht van de veranderingen en nieuwe situaties die zich in de geschiedenis voordoen. Johannes Paulus II wijst erop dat het dus opnieuw “noodzakelijk is dat de christenen de kansen die worden geboden door de *kairos* van deze tijd weten aan te grijpen en er blijk van geven opgewassen te zijn tegen de pastorale uitdagingen zoals die voortkomen uit de concrete historische situatie”.¹³

Vandaar dat de synode zich verplicht gevoelt bijzondere en voortdurende aandacht te schenken aan de concrete historische gebeurtenissen die in de laatste jaren in Europa hebben plaats gevonden en aan de trends die zich daar thans aftekenen. Deze aandacht brengt onderscheiding en kritische beoordeling met zich mee, en kan zowel positieve als problematische of negatieve aspecten naar voren brengen; ze kan aangeven welke weg er moet worden gegaan opdat Europa zijn identiteit niet hoeft te verraden of in zijn verantwoorde-

9. Augustinus, *Sermo* 235, 2-3, in: PL 38, 1118.

10. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, pastorale Constitutie over de kerk in de wereld van deze tijd *Gaudium et spes*, 4, 11.

11. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak te Regina Coeli te Velehrad* (22 april 1990), 2, in: *L'Osservatore Romano* (23 april 1990), 1.

12. Vgl. Johannes Paulus II; *Toespraak tot de consultatiebijeenkomst van de Speciale Vergadering voor Europa van de Bisschoppensynode* (5 juni 1990), 9, in: *L'Osservatore Romano* (11 juni 1990), 7.

13. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Nederlandse bisschoppen bij gelegenheid van hun Ad Limina-bezoek* (11 januari 1993), 2.

lijkheden tekortschieten, en opdat het zo mogelijk wordt de hoop weer te doen herleven. Het is daarom van belang om, zoals Johannes Paulus II voorhoudt, *met liefde en sympathie naar Europa te kijken*. Dat is de houding van mensen die op de hoogte zijn van alle positieve elementen en vooruitgang waarmee ze te maken hebben; ze weten die naar waarde te schatten en naar voren te brengen, maar tegelijk sluiten zij hun ogen niet voor hetgeen niet met het evangelie te rijmen valt en gaan daar krachtig tegenin; ze blijven onophoudelijk wijzen op verder liggende doelstellingen.

De 'res novae' in Europa van het laatste decennium

7. Hoewel er tien jaren zijn verlopen sinds 1989 en de gebeurtenissen van dat jaar voor sommigen misschien schijnen te stammen uit een ver verleden, duurt de invloed ervan op het leven in Europa en op de particuliere kerken in Europa nog steeds voort.

Het staat vast dat na die gebeurtenissen er *talrijke veranderingen in de particuliere kerken* hebben plaats gehad.

De synode van acht jaar geleden wees er reeds op dat de kerk in Oost en West "een *vernieuwde vitaliteit* aan de dag legt vooral door bijbelse en liturgische vernieuwing, door actieve deelname van de gelovigen aan het parochiële leven, door nieuwe experimenten in gemeenschapsleven, door het opnieuw ontdekken van het belang van gebed en contemplatief leven, alsook in vele vormen van belangeloze dienst aan armen en uitgestotenen".¹⁴ Belangrijk is ook het ontstaan van kleine communiteiten en nieuwe kerkelijke groeperingen en bewegingen, die alle het geloof willen stimuleren en er een nieuwe frisheid en elan aan willen geven, en die de kerkelijke verbondenheid tot nieuw leven kunnen brengen. Vaak heb-

ben ze "iets nieuws gebracht waarop men niet verdacht was en dat soms als een bom insloeg in het leven van de kerk".¹⁵ Velen zijn geraakt geworden door de charisma's die de heilige Geest heeft bewerkt, en zijn "ertoe gedreven in een zichzelf niet ontziende dienst van het evangelie nieuwe missionaire wegen op te gaan, door aanhoudend de waarheden van het geloof te verkondigen, de levende stroom van de traditie als een geschenk te aanvaarden en in ieder mens het vurig verlangen naar heiligheid te wekken".¹⁶

Dankzij de nieuwe vrijheid en de afkondiging van de mensenrechten hebben met name de particuliere kerken uit de landen achter het voormalige ijzeren gordijn, die tientallen jaren 'in gevangenschap' hadden geleefd, hun *handelingsvrijheid herwonnen*. Hoewel de innerlijke groei beïnvloed werd door de vermoeienissen en moeilijkheden die gepaard gingen met het weer opbouwen van een door dictatuur en vals levenspatroon verscheurde wereld, hebben die plaatselijke kerken een belangrijk getuigenis gegeven. De door hen opgestelde programma's zijn veelbelovend gebleken als reactie op de intense behoefte om op alle niveaus het zo lange tijd bestreden en verwaarloosd religieus en cultureel erfgoed 'terug te winnen', en het te verrijken met de conciliaire en post-conciliaire leer.

Tegelijk hebben vooral voor West-Europa kenmerkende negatieve verschijnselen – zoals materialisme, drang naar bezit, genotzucht en relativisme op cultureel en godsdienstig gebied – hun invloed op de bevolking in de landen van Oost-Europa doen gelden, en daardoor het werk van de plaatselijke kerken bemoeilijkt. Ook hebben sommige particuliere kerken in Oost-Europa *een zekere achterdocht* gevoeld ten opzichte van die van het Westen, omdat ze bang waren niet 'op voet van gelijkheid' met elkaar te kunnen omgaan en spreken, en vreesden ze

14. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 1.

15. Johannes Paulus II, *Toespraak bij de wereldbijeekoms van de bewegingen en nieuwe gemeenschappen* (30 mei 1998), 6, in: *L'Osservatore Romano* (3 juni 1998), 2.

16. *T.a.p.*

de invloed te verliezen die ze dankzij vaak heldhaftige offers hadden verworven. Soms was het voor mannelijke en vrouwelijke religieuzen uit West-Europa die naar de plaatselijke kerken in het Oosten waren gezonden, niet makkelijk de situatie ter plaatse te begrijpen en met de vertegenwoordigers van de plaatselijke kerk samen te werken. De overgang van een onderdrukt christendom naar een in vrijheid beleefd christendom heeft de zwakheid blootgelegd van bepaalde standpunten, hetgeen ook, met name in landen die voorheen veel roepingen telden, op de aanwas daarvan negatieve gevolgen heeft gehad.

8. Groot en ingrijpend waren ook de *veranderingen op cultureel, politiek en sociaal terrein*.

Allereerst moet erop worden gewezen dat men in de laatste tien jaren getuige is geweest van een ontwikkeling die soms lijkt te bestaan in een herstructurering van de staten en van de gehele samenleving, een proces dat in het algemeen gesproken een *politiek en institutioneel overgangskarakter* heeft dat nog niet voltooid is en, helaas, in verleden en heden gekenmerkt wordt door allerlei bloedige conflicten. In vele landen heeft deze overgang te maken met het zoeken naar wegen om, na jaren van communistische overheersing, goed om te gaan met vrijheid en democratie. In andere landen wordt, met de crisis en het verdwijnen van het communistisch blok, deze overgang gekenmerkt door veranderingen van politieke aard. Dit gaat gepaard met voortgaande verbroekeling van de katholieke wereld ten gevolge van uiteenlopende partijkeuzes die de plaatselijke kerken dwongen, en dwingen, tot het zoeken van een nieuw soort betrekkingen en aanwezigheid. Kenmerkend voor deze overgang is ook dat er op het toneel van Europa en van de wereld nieuwe mensen, volkeren en nationaliteiten ver-

schijnen, met alle gevolgen voor een juist verstaan van de rechten van volkeren en landen.

Bovendien zijn door het verdwijnen van het ijzeren gordijn voor het eerst sinds tientallen jaren directe contacten mogelijk geworden met landen uit Midden- en Oost-Europa. Onmiddellijk zijn vanuit Oost-Europa *migrantenstromen* op gang gekomen, waarbij zich die voegden welke uit het Zuiden en uit verschillende Afrikaanse en Aziatische landen afkomstig waren. Men constateert een aanhoudende stroom van volken die vanuit het Oosten naar het Westen en vanuit het Zuiden naar het Noorden trekken. Armen en daklozen uit veel landen van achter het voormalige ijzeren gordijn, uit Afrika en Azië, trekken veelal illegaal naar de steden van West-Europa. Deze migratiebeweging veroorzaakt in Europa talrijke maatschappelijke en culturele problemen, waarop met veel zorgvuldigheid en verantwoordelijkheidsbesef gereageerd dient te worden. Men ziet zo ieder jaar een steeds grotere pluriformiteit ontstaan op etnisch, cultureel, godsdienstig en maatschappelijk gebied. Dat alles betekent een uitdaging voor de particuliere kerken, die - zij het moeizaam - een dergelijke situatie het hoofd trachten te bieden door het scheppen van nieuwe opvangmogelijkheden, door solidariteit te betonen en door te proberen te komen tot inter-religieus en intercultureel gesprek.

Onmogelijk kan men stilzwijgend voorbijgaan aan het meer algemene verschijnsel van de *globalisering* dat ook voor de volken en staten van Europa van belang is en waarbij ze betrokken zijn.

Tot slot, men ziet in de jongste tijd onder de leden van de Europese Unie een *versnelling van het Europese eenwordings- en integratieproces*, zodat zelfs één gemeenschappelijke munt wordt ingevoerd. Door de betrokkenheid bij een dergelijk proces heb-

ben veel volkeren in Europa, misschien voor het eerst, concreet het groeiend belang van de Europese instellingen voor het leven van het eigen land kunnen ervaren, op een wijze die boven een retorische en vage visie van de Europese horizon uitging. In verband hiermee hebben zich hechte betrekkingen met onderlinge gesprekken en raadpleging ontwikkeld tussen de Europese Instellingen en de r.-k. kerk (door de Commissie van Bisschoppenconferenties van de Europese Gemeenschap), en tussen de r.-k. kerken uit geheel Europa (door de Raad van de Europese Bisschoppenconferenties): dergelijke vormen van contact blijken van wezenlijk belang voor de deelname van de kerk aan de opbouw van het nieuwe Europa.

Het historisch moment dat Europa thans beleeft, toont duidelijk aan dat dit continent nog op een kruispunt van wegen staat, en dat de opbouw ervan, de eenheid en evangelisatie even zovele fundamentele uitdagingen betekenen. Tegelijkertijd is het voldoende duidelijk dat de huidige fase van de Europese geschiedenis – de paus heeft daar herhaaldelijk op gewezen – weliswaar gekenmerkt wordt door ingrijpende veranderingen en talrijke problemen, maar ook voor de evangelisatie, en voor het gemeenschappelijk leven en werken onvermoede mogelijkheden in zich draagt.¹⁷ Anders gezegd, het is de taak van de synode om zorgvuldig zich een oordeel te vormen over de huidige situatie die *reden tot hoop* en tot zorg geeft.

Kansen en redenen om te hopen

9. In de huidige fase van Europa's geschiedenis zijn er talrijke redenen om te hopen, ook al schijnen er vaak meer redenen te zijn voor de inderdaad bestaande bezorgdheid of teleurstelling. Het is allereerst van belang *'deze kiemen en tekenen van hoop'* te ont-

dekken en naar voren te brengen.

In het algemeen gesproken kan men gemakkelijk vaststellen dat de nieuwe maatschappelijke en politieke omstandigheden het voor een groeiend aantal burgers mogelijk maken een beter levenspeil te bereiken, doordat ze gunstig zijn voor het vrije verkeer van personen en voor het beter elkaar leren kennen van mensen uit Oost en West, ze tussen hen de onderlinge culturele uitwisselingen stimuleren, ze een veelvuldig samen delen van religieuze ervaringen, met name onder jongeren, bevorderen, en bijdragen tot het nemen van gezamenlijke initiatieven om het huis van een gemeenschappelijk Europa op te bouwen.

Meer speciaal op kerkelijk gebied biedt het hierboven geschetste perspectief ruime en nieuwe mogelijkheden voor *communio*, solidariteit en onderling delen onder alle particuliere kerken van Europa en alle lagen van leidinggevend, ook al blijkt de onderlinge communicatie niet steeds evenwichtig te verlopen, en ook al is het een moeilijk en langzaam proces voordat men weer 'met twee longen kan ademen', om een geliefkoosde uitdrukking van de paus te gebruiken.

Met name in een aantal plaatselijke kerken in het Oosten constateert men dat het werk op catechetisch, liturgisch, caritatief en cultureel terrein met kracht is hervat. Nieuwe terreinen zijn voor de evangeliserende aanwezigheid van de kerk opengestaan, en het schijnt dat er meer en meer de mogelijkheid bestaat om in dienst van de missieopdracht gebruik te maken van de media. In sommige landen is dankzij de nieuwe omstandigheden een nieuwe evangelisatie mogelijk, vooral op het gebied van de christelijke vorming en op dat van de roepingen tot priesterschap en religieus leven, gebieden waaraan vroeger door bureaucratische middelen beperkingen waren opgelegd. Als resultaat van de her-

17. Johannes Paulus II, *Toespraak bij het Pre-synodaal Symposium over 'Christendom en cultuur in Europa': Gedenken, Bewustzijn, Plannen* (31 oktober 1991), 1, in: *L'Osservatore Romano* (12 november 1991), 3, 6; *Toespraak bij het aanbieden van de geloofsbrief door de nieuwe ambassadeur van Groot-Brittannië, Z.E. Andrew Eustace Palmer* (26 september 1991), in: *L'Osservatore Romano* (7 oktober 1991), 3-4; *Brief aan de bisschoppen van Europa met het oog op de Speciale Vergadering voor Europa van de Bisschoppen-synode* (9 oktober 1991), in: *L'Osservatore Romano* (21 oktober 1991), 1; *Kerstboodschap 'Urbi et Orbi'* (25 december 1991), in: *L'Osservatore Romano* (8 januari 1992), 7.

wonnen vrijheid zijn de leden van religieuze instituten weer in communautetsverband kunnen gaan leven en kunnen gaan deelnemen aan pastorale activiteiten; zo zijn ze, zij het niet zonder pijn en moeite, de eraan voorafgaande situatie te boven gekomen. Bij sommige landen hebben de nieuwe omstandigheden geleid tot een toenemend aantal roepingen, hetgeen een hoopvol teken is. In sommige landen in het Oosten waar het liturgisch leven sterk belemmerd was geweest, ziet men het misbezoek toenemen, en meer in het algemeen ziet men de herontdekking van en deelname aan de liturgie in al haar vormen. Ook de geestelijke bewegingen groeien in aantal, ook al zijn er soms wat problemen; tenslotte, ook onder de jonge mensen ziet men een groeiend verlangen naar waarachtige spiritualiteit.

In de particuliere kerken van het Westen zijn contactcentra gesticht en ruimtes waar mensen die voorheen voor tegengestelde ideologieën hadden gekozen, elkaar kunnen ontmoeten; bovendien is vanwege het toenemend aantal immigranten een groot aantal opvangcentra gesticht. In sommige belangrijke westerse landen ziet men een ontwikkeling van het catechumenaat, en constateert men dat vele christenen die sinds lang niet meer praktiseerden, teruggekeerd zijn tot het geloof. Hoewel ze als buitenstaanders de veranderingen in het Oosten meemaakten hebben sommige westerse particuliere kerken de *'communio'* met de andere particuliere kerken effectief zien groeien; ze hebben kennis gemaakt met het leven en de cultuur van volkeren die ze tot dan toe als vreemdelingen of zelfs vijanden hadden beschouwd. Tenslotte, met het wegvallen van de slagbomen hebben de kerkelijke instituten voor wetenschap in West-Europa een groeiend aantal seminaristen, priesters, religieuzen en leken zien toestromen uit ex-communistische landen, en bevorderden ze tegelijk de uitzending van

hun eigen docenten en deskundigen naar de particuliere kerken van het Oosten om daar te doceren en adviezen te geven.

10. Ook *op maatschappelijk en cultureel gebied* zijn er veel kansen en tekenen van hoop, maar men moet ze weten te zien en naar waarde te schatten.

Achter het proces van overgang op politiek en institutioneel gebied, en zelfs centraal daarin, gaan vaak ethische elementen en dringende vragen schuil, waarover men niet te licht moet denken, ook al moeten ze vaak grondig worden uitgezuiverd. Het zijn vragen die wijzen op een intens verlangen naar politieke vrijheid, en meer nog, naar de mogelijkheid om een pluriforme maatschappij op te bouwen waarin de rechten van alle mensen, ook die van de minderheden, daadwerkelijk gewaarborgd zijn, alsmede op een verlangen naar economische vrijheid, een verlangen dat moet worden beschouwd en aanvaard als een mogelijke positieve factor voor ontwikkeling en verantwoordelijkheidszin.

De aanwezigheid van volkeren, culturen en godsdiensten van verschillende aard kan een gunstige gelegenheid zijn – en zelfs een noodzakelijke, wil men niet terugvallen in vormen van voortdurende botsingen en uitsluiting van zwakkeren – om te streven naar een eenheid op cultureel gebied. In onze tijd kan een dergelijke eenheid niet meer als 'uitsluitend christelijk' gedacht worden, maar kan ze alleen bestaan als 'pluriformiteit in onderling gesprek en samenwerking'; daarbij hebben de christenen een noodzakelijke rol te spelen om dat 'met elkaar samenleven van culturen' tot stand te brengen. Dit samengaan kan alle neigingen tot onderlinge botsingen omvormen tot een wedijver in wederzijds dienstbetoon en gastvrijheid, in een synthese die past bij mens en burger, een grote ruimte waarin vele kleine volkeren en culturen onderdak kunnen vinden.

Ondanks alle vraagtekens die het verschijnen van de globalisering oproept en de gevaren die het in zich draagt, bevat het ook positieve elementen en kansen; deze trend kan zeer zeker tot meer doelmatigheid en grotere productiviteit leiden, maar ze kan tegelijk ook bevorderlijk zijn voor het proces van onderlinge afhankelijkheid en eenheid onder de volkeren, en zo aan heel het mensdom een werkelijke dienst bewijzen.

Ten slotte, bij de opbouw van Europa heeft ook de monetaire unie een eigen betekenis. Deze is ook, op eigen wijze, belangrijk; ze biedt de volkeren een geweldige kans: ze dwingt niet alleen de betekenis en grenzen van de soevereiniteit van de verschillende volkeren te herzien, maar ze kan Europa en zijn economische ontwikkeling een grotere stabiliteit bezorgen op voorwaarde dat ze tot stand komt in een omvattend perspectief van onderlinge solidariteit; ze kan een belangrijk instrument vormen voor vrij en frequent onderling verkeer; ze kan de manier waarop men met elkaar in Europa leeft, sterk verbeteren. Ook al gaat ze met 'kleine stapjes' vooruit, toch kan ze tot concrete vorderingen leiden die nodig zijn voor het bereiken van urgentere fundamentele waarden.

Teleurstellingen, risico's, zorgen

11. Toch mag men zich vanwege de veranderingen die in de laatste tien jaar in Europa zijn opgetreden, niet laten verleiden tot een naïef optimisme. De beoordeling van deze periode moet realistisch zijn en niet verhullen hoe *onzeker en broos* deze fase van de Europese geschiedenis is. Er bestaat immers het gevaar van nieuwe teleurstellingen en illusies, zoals Johannes Paulus II reeds voorspelde,¹⁸ en er zijn niet te miskennen zorgen en ernstige gevaren. En het gelaat van Europa is juist door al die teleurstellin-

gen, zorgen en gevaren getekend als had het alle hoop verloren.

De *sfeer van teleurstelling* komt allereerst voort uit het algemeen geconstateerde feit dat, alle inspanningen en gemaakte vorderingen ten spijt, de doelstelling om een gemeenschappelijk Europees huis op de grondslag van evangelische waarden op te bouwen veel moeilijker te verwezenlijken was dan hetgeen de plaatselijke kerken in het begin van de negentiger jaren voor ogen stond. Het plan om de politieke, economische en militaire verbanden op een nieuwe leest te schoeien zonder ook maar enigszins de christelijke waarden daarbij te betrekken, heeft bewezen dat het alleen ging om een machtsstrijd, ook al was deze gedeeltelijk gericht op het welzijn van de bevolking van de onderscheiden landen.

In het algemeen heeft men beseft dat het communisme niet de enige vijand was. In plaats van de culturele overheersing door het marxisme is op alle gebieden van het moderne maatschappelijk leven een ongedifferentieerde en fundamenteel sceptische of nihilistische pluriformiteit gekomen, met een sterk gereduceerd, vaak betekenisloos mensbeeld als resultaat.

Met name in de landen van Oost-Europa zijn bepaalde verwachtingen ijdel gebleken: er was onvoldoende rekening gehouden met de gevolgen van het communisme en de leegte op menselijk en ethisch gebied die het met zich mee had gebracht; men koesterde zonder verder nadenken de illusie dat als het communisme zou zijn verdwenen, alles bijna automatisch ten goede zou keren. Sommigen dachten dat democratie automatisch rijkdom en welvaart zou brengen, dat dankzij de vrijheid de goederen uit het Westen naar de consumenten zouden toestromen, aan iedereen werk zouden bieden en de economie zouden doen groeien; maar juist integendeel zijn door de crisis duizenden gezinnen aan de bedelstaf geraakt. Op

18. Vgl. *Toespraak Pauselijke Raad voor de Cultuur*, 2.

het vlak van de politiek wordt de teleurstelling nog groter omdat in een aantal gevallen voormalige leden van het communistisch systeem weer aan de macht kwamen, maar ook omdat in plaats van de verhoopte vrijheid en vrede felle nationalistische bewegingen de kop opstaken. Ook heerst er teleurstelling omdat West-Europa zich vaak onverschillig en ongeïnteresseerd betoont voor de dramatische situaties van sommige landen van de voormalige communistische wereld, zoals het ook minder bereidheid en openheid betoont om de rechten en verscheidenheid te respecteren en waarborgen van ieder afzonderlijk volk en van bepaalde minderheden die naar zelfbeschikking streven.

12. Het huidige Europa kent ook duidelijk een aantal *gevaren*, waarvan verschillende facetten naar voren worden gebracht.

Op sociaal vlak bijvoorbeeld wordt de boven genoemde globalisering vaak vooral geïnspireerd door zuiver commercieel denken ten gunste en tot voordeel van de machtigen, en kan ze leiden tot maatschappelijke ongelijkheden en verdere vormen van onrecht en uitsluiting. Ze kan de werkloosheid doen groeien, een bedreiging vormen voor 'het sociaal statuut', allerlei ongelijkheden zowel tussen verschillende landen als binnen de geïndustrialiseerde landen zelf in de hand werken; voorts kan ze vragen opwerpen omtrent het begrip 'verantwoorde groei', leiden tot nieuwe vormen van maatschappelijke uitsluiting, instabiliteit en onzekerheid, de harmonische relatie verstoren tussen economie, maatschappij en politiek, de macht van de nationale overheid op economisch gebied aantasten, een soort ongebreidelde super-concurrentie teweeg brengen, enzovoorts.

De invoering van de éne munt kan ook risico's met zich meebrengen, omdat ze aan financiën en factoren van economische en

commerciële aard een overheersende rol kan geven, maar ook omdat erdoor, met name naar het Oosten toe, nieuwe muren in Europa kunnen worden opgetrokken om de sterkere economieën te beschermen en zich tegen de stroom van immigranten te verdedigen. Nog steeds dreigt het gevaar van een nieuwe tweedeling in Europa: aan de ene kant de landen met een sterke munt, en aan de andere kant landen met onconvertibele munt; enerzijds een relatief stabiele economie, anderzijds een wankel economisch systeem, met alles wat dat betekent voor samenleving en veiligheid.

13. *Op cultureel niveau* "verbreidt zich een zekere mentaliteit en een manier van doen die er alleen maar op gericht is dat ieders eigen wensen worden vervuld en er materiële goederen worden aangeschaft. Tegelijkertijd wordt ten onrechte de vrijheid van het individu verabsoluteerd en weigert men iedere afweging daarvan tegen waarachtigheid en tegen goederen die het terrein en de leefwereld van het individu overstijgen. Het met geweld opgelegde marxisme mag dan wel ineengestort zijn, het praktische materialisme en atheïsme is in heel Europa enorm verbreid. Het wordt wel niet met geweld opgelegd, nog niet eens met zoveel woorden aangeprezen, maar toch brengt het de mensen ertoe om zo te denken en zich zo te gedragen 'alsof er geen God bestond'."¹⁹

In de Westerse landen ziet men met het verdwijnen van ideologieën en dromen over een heilstaat een groeiende onverschilligheid gepaard gaan, en schijnt een soort pragmatisch materialisme de boventoon te voeren. Tegelijk lijkt de consumptiedrang, als gevolg van de secularisatie, ook de oostgrenzen van Europa bereikt te hebben. Men kan zelfs vaststellen dat in sommige landen van het Oosten de ongebreidelde verspreiding van het meest radicale kapitalisme berust op maffiose praktijken die een

19. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 1.

bedreiging vormen voor heel het openbare leven. Tenslotte ziet men hoe in verschillende landen van het Oosten opvattingen en denkwijzen uit het Westen kritikloos worden overgenomen of even onnadenkend afgewezen, hetgeen het ernstig gevaar met zich meebrengt van tweespalt en polarisatie binnen de samenleving.

Ook bestaat de neiging om alles ter discussie te stellen, ook binnen de kerk, alsof bij ethische en leerstellige vraagstukken ook dáár het democratisch meerderheidsbeginsel zou gelden.

Alles overziende krijgt men meer en meer het gevoel dat de Europese beschaving zelf in gevaar is, doordat op eenzijdige wijze en met absolute stelligheid bepaalde waarden en beginselen ten nadele van andere geldig worden verklaard. Als bijvoorbeeld vrijheid tot een absolute grootheid wordt verheven en los wordt gemaakt van toetsing aan andere waarden zoals solidariteit, bestaat het gevaar van verbrokkeling van ons maatschappelijk systeem: een als absolute waarde opgeëiste vrijheid loopt het gevaar de samenleving te vernietigen die ze eerst had helpen opbouwen.

14. *Op religieus en kerkelijk niveau* bestaat nog steeds de situatie zoals die in de vorige Synode voor Europa werd beschreven. Inderdaad is er tegenwoordig nog steeds, juist als toen, “een zoeken naar religieuze ervaringen, maar in allerlei gedaanten die trouwens moeilijk met elkaar te rijmen zijn, en die vaak ver wegvoeren van authentiek christelijk geloof. Met name jonge mensen zoeken hun geluk in een menigte symbolen, beelden en illusies. Ze neigen gemakkelijk naar nieuwe vormen van religiositeit en allerlei soorten sekten.”²⁰ Wat dit punt betreft, is volgens sommigen de *herleving van godsdienstige belangstelling* een van de elementen die heel sterk een dubbel karakter vertonen, omdat het gepaard gaat met

het wegvlugten in *spiritualisme*, en vooral met godsdienstig en esoterisch *syncretisme*; het gevolg daarvan is een menigte sekten en groepen die alleen een vage relatie met het sacrale gemeen hebben. Deze nieuwe ideeën ontlenen hun kracht niet zozeer aan een substantiële vernieuwing van leven, maar veeleer aan het bekrachtigen van een systeem van leven dat zichzelf als uitgangspunt heeft; daaronder gaat een individualisme schuil dat heftig op zoek is naar bescherming en beloning in een groep.

Er bestaat groot gevaar dat Europa steeds verder en radicaler *zijn christelijk karakter verliest en tot heidendom vervalt*: in sommige landen zijn er zeer vele ongedoopten; vaak zijn zelfs de meest eenvoudige beginselen van het christendom niet meer bekend; in een aantal gevallen ziet men hoe catechese en christelijke vorming in waar verval zijn geraakt. Dit alles leidt onder meer tot een diepe crisis in de Europese culturele identiteit, zozeer dat sommigen al spreken van een soort ‘apostasie van Europa’.

Het in sommige landen *sterk teruglopend aantal roepingen tot het priesterschap en het religieuze leven* brengt het gevaar met zich mee dat het juiste zicht op de kerk *verzwakt wordt of verloren gaat*: een gewijd ambt zou in de kerk overbodig en niet noodzakelijk zijn; in plaats van de gewijde ambtsdrager zou men, bij een puur functionele opvatting over de kerkelijke gemeenschappen, ermee kunnen volstaan mensen aan te stellen met als enige voorwaarde dat ze zich door speciale cursussen de noodzakelijke en beslissende bekwaamheid hebben eigen gemaakt.

Ten slotte wijzen velen op het gevaar dat hetgeen door de particuliere kerken in West-Europa voor de Oost-Europese kerken wordt ondernomen, feitelijk en onbewust, er eerder op gericht is ze te ‘verwestern’ dan dat ernaar gestreefd wordt zich op evangeli-

20. *T.a.p.*

sche wijze in hun dienst te stellen en te trachten hun culturele en religieuze rijkdommen tot hun recht te laten komen.

15. Dat alles draagt bij tot bepaalde *bezorgdheden* in verschillende lokale kerken.

Zonder te onderschatten wat verschillende kerken en christelijke gemeenschappen op hun grondgebied deden en doen is een eerste ernstige zorg dat *Europa steeds meer een nieuwe evangelisatie en een nieuwe missionaire krachtsinspanning behoeft*, vanwege de ingrijpende en radicale veranderingen die zich in zijn toch zo rijke culturele en religieuze traditie hebben voorgedaan. In sommige gevallen gaat het erom het evangelie van Christus te verkondigen aan hen die het nog niet kennen; in andere gevallen, om het herstellen van het weefsel zelf van christelijke gemeenschappen. In de oostelijke landen is, gezien de negatieve gevolgen van het communistisch atheïsme, een soort 'eerste evangelisatie' noodzakelijk, aangezien velen leven zonder in feite Jezus Christus te kennen, ook al wonen ze in gebieden waar het evangelie verkondigd en vaak heldhaftig beleden is geworden. In de landen van het Westen, waar zich snelle veranderingen voltrekken en die staan voor de uitdagingen van secularisatie, globalisering en verstedelijking, moet nodig een 'nieuwe evangelisatie' van de grond komen die een nieuwe inculturatie van het evangelie tot stand brengt. Dankzij een voortdurende en respectvolle oecumenische samenwerking groeit in beide gevallen zowel in de lokale kerk als in de diverse kerken en christelijke gemeenschappen de noodzaak om de beschikbare krachten te bundelen en zich op bepaalde prioriteiten te concentreren. Daarbij steunt men op de bestaande nieuwe of vernieuwde structuren die bedrijfsklaar en voor vorming dienstig zijn, en maakt men gebruik van de media om juiste voorlichting te geven aan de openbare mening. Hierbij

ziet men steeds beter het belang in van meer dialoog en samenwerking tussen de bisschoppen en de instituten van godgewijd leven; een punt waarop overigens al verbetering zichtbaar is.

In de religieuze en morele situatie van het huidige Europa doet zich een andere wezenlijke zorg voor die de aandacht van de synode verdient. Vooral in het Westen gaat het om het feit dat de pastoraal niet langer kan uitgaan van de 'situatie van het algemeen gedeeld christendom'. Het blijkt daarom noodzakelijk de *overgang te bevorderen naar een meer persoonlijk en volwassen geloof*, door middel van een pastoraal die rekening houdt met de duidelijke mate van onstandvastigheid, onzekerheid en uiteenlopende kerkelijke betrokkenheid van vele gedoopten, en met het afnemend aantal priesters. In deze situatie is het volgens sommigen gevaarlijk door te gaan met een pastoraal die weliswaar niet meer de typische eigenschappen heeft van de pastoraal uit de tijd dat het christendom overheerste, maar die mentaal niet in staat is te aanvaarden dat ze minder in aanzien is en geringere maatschappelijke erkenning geniet, en die tot alle prijs de structuren en invloed van de kerk wil vasthouden; ze kan zich laten verleiden tot het sluiten van compromissen, waarbij aan vele mensen wordt toegestaan om oppervlakkig en gemakzuchtig lid van de kerk te zijn zonder duidelijkere en meer fundamentele keuzes te hoeven maken. Daarentegen schijnt de situatie van de particuliere kerken van Oost-Europa een andere, aangezien ze, tengevolge van de jarenlange moeilijkheden waarmee ze hebben moeten leven, er meer aan gewend zijn bij de samenleving geen aanzien te genieten, en daarom hun aandacht serieus richten op de belangrijke waarden van het geloof.

Een andere factor voor bezorgdheid is volgens sommigen *de relatie van de kerk met de media*. Men stelt namelijk vast dat de

kerk deze moderne communicatiemiddelen nog niet goed weet te gebruiken. Bovendien tonen deze media vaak een ongunstig beeld van de godsdienst, en met name van de kerk, zo het niet al komt tot openlijke vijandigheid.

Een kritisch onderzoek van enige bijzondere kwesties

16. Bij dit alles verdienen enkele onderwerpen een meer toegespitste bijzondere aandacht.

Allereerst valt het op dat *voortgang en geestelijke waarden steeds verder van elkaar afgroeien*. Dit verschijnsel doet zich in alle landen van Europa op dezelfde wijze voor, en deels ook in West- en Oost-Europa op onderscheiden manieren. Dit verschijnsel staat vaak meer in verband met praktische leefwereld dan met beweegredenen van filosofische of ideologische aard. Vele mensen leven in zo moeilijke en ingewikkelde omstandigheden dat de zorgen van iedere dag de boventoon voeren en geen ruimte laten om andere waarden in zich toe te laten. Mensen kampen zozeer met werkloosheid of met allerlei moeilijke situaties en mislukkingen in het gezin, met allerlei soorten van uitsluiting en onrecht, dat ze voor geestelijke waarden onverschillig en apathisch worden.

Van de andere kant is niet alles zo helder en voor de hand liggend. In de Europese samenlevingen zijn er allerlei onderling verschillende situaties. Enerzijds ziet men een trend om zich terug te trekken in zijn eigen kleine wereldje, zijn 'privacy' en zijn maatschappelijke en culturele 'status' te verdedigen; anderzijds ziet men hoe mensen zich tegenover anderen, met name tegenover armen en uitgeslotenen, open willen opstellen. Men beschikt over meer vrije tijd waardoor meer aandacht kan worden

geschonken aan belangrijke zaken als sport, toerisme, natuur, maar van de andere kant worden deze positieve mogelijkheden voor veel mensen tot grote of kleine afgodjes en tot een soort collectieve bezetenheid waarin de eigen persoonlijkheid in zekere zin ten onder gaat.

In het Westen komt de kloof tussen voortgang en geestelijke waarden vooral tot uiting in een mentaliteit die zoekt naar de makkelijkste en meest praktische oplossingen en naar onmiddellijke bevrediging van zijn verlangens. Het gevolg daarvan is dat de zin voor offer en ascese verdwijnt, de geschiedenis geen betekenis meer heeft, het belang van wat mooi, waar en goed is alleen wordt afgemeten aan het onmiddellijke nut ervan.

Bovendien zijn door de voortgang op sociaal en cultureel gebied bepaalde waarden met betrekking tot verschillende facetten van het leven van de mens in een nieuw licht komen staan: vrouwen zijn zich meer bewust van hun eigen roeping en komen vastberadener op voor gelijkheid met de man en voor dezelfde kansen als hij op alle terreinen; in veel gezinnen is er goed contact tussen ouders en kinderen; en bij de jongere generaties schijnen de gezinswaarden steeds beter te worden begrepen.

Men zou kunnen concluderen dat groeiende voortgang weliswaar op het eerste gezicht vergezeld schijnt te gaan met het opgeven van de geestelijke waarden, maar dat de diepste aspiraties van een mens volstrekt niet bevredigd worden door puur materiële voortgang. Zo begint in het Oosten en Westen, vaak vaag en onbestemd, een verlangen te groeien naar geestelijke waarden, alhoewel dit verschillende vormen aanneemt en niet een algemeen verschijnsel is.

17. Er schijnt vaak in het huidige Europa een crisis te zijn omtrent de betekenis van

solidariteit. Onder aller ogen en ongeveer overall in Europa vertonen individuen en gemeenschap een houding en gedrag die vaak worden ingegeven en gevoed door systemen van kapitalistische aard of door bestedingsdrang, hetgeen inkapseling en egoïsme betekent.

Ook al schijnt er echter in de samenleving weinig solidariteit te zijn, toch ziet men ook tegenovergestelde tendensen en initiatieven van de kant van mensen die beseffen hoe schadelijk dergelijke ideologische opvattingen zijn; ze verlangen de mensen weer het besef bij te brengen van de noodzaak, modellen te ontwerpen en uit te voeren voor de wijze waarop iemand, – persoonlijk, als gezin of als land – zijn leven dient in te richten; met de waardige soberheid die zij daarbij nastreven willen ze te verwachten belangrijke besparingen ten goede doen komen aan bevolkingen die onder het bestaansminimum leven of anderszins hulp behoeven. Zo is in veel lokale kerken, met name in West-Europa, veel grotere solidariteit dan men wel zou denken met de plaatselijke armen, maar ook met de volken in het Oosten en op het zuidelijk halfrond. Wanneer duidelijk doelgerichte solidariteitsacties regelmatig door veel mensen in de kerk worden georganiseerd hebben ze behoorlijk succes; steeds meer worden christelijke gemeenschappen in Europa als zusterkerk gekoppeld aan dergelijke gemeenschappen in landen van de ‘Derde Wereld’; men vergeet ook niet wat er tot stand wordt gebracht door godgewijde mensen, zowel door de solidaire hulp die ze bieden in de plaatselijke kerken en onder de mensen waaronder zij hun speciale vorm van evangelische dienst verrichten, als doordat ze door een menselijke en christelijke vorming de nieuwe generaties opvoeden tot concrete en daadwerkelijke solidariteit.

18. Er worden veel en heel uiteenlopende

opmerkingen gemaakt over *godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid*. Terwijl men kan zeggen dat in veel streken van Europa echte godsdienstvrijheid is, en dat deze geen bijzondere moeilijkheden ondervindt, moet er toch van de andere kant op gewezen worden dat bepaalde vormen van onverdraagzaamheid nog steeds voortwoekeren of de kop opsteken.

Maar in bepaalde kringen, waar men formeel de vrijheid van godsdienst respecteert, is er nog steeds een soort onverdraagzaamheid te bespeuren als katholieken individueel of als groep in het openbaar hun overtuiging en standpunt naar voren willen brengen: dit bewijst dat de kerk alleen ‘geduld’ wordt mits ze zich maar tot de persoonlijke levenssfeer beperkt.

In sommige landen ging een soort fundamentalistische onverdraagzaamheid gedurende tientallen jaren gepaard met conflicten, ook al neemt deze onverdraagzaamheid sinds enige tijd steeds meer af en maakt ze plaats voor een sfeer waarin de verschillende tradities en overtuigingen elkaar aanvaarden.

In sommige particuliere kerken in het Oosten ziet men na vele jaren van gedwongen atheïsme een onvriendelijke sfeer en houding ontstaan jegens andere confessies en andere wijzen van denken; dat heeft tot gevolg dat katholieken aan de hele samenleving hun eigen manier van denken en leven trachten op te dringen; daaruit blijkt dat zij moeilijk de waarden van de oecumenische beweging, de interreligieuze dialoog en een correct democratisch systeem kunnen aanvaarden.

Hoewel minder frequent, zijn in bepaalde streken met een orthodoxe meerderheid nog steeds vijandigheden en uitingen van onverdraagzaamheid jegens de katholieken. En in enkele delen van Europa komen ook tekenen van antisemitisme voor. Wat de relatie met de moslims betreft wordt opge-

merkt dat die wel vragen, met religieuze verdraagzaamheid te worden behandeld, maar dat in islamitische landen eenzelfde verdraagzaamheid jegens katholieken of aanhangers van welke andere godsdienst ook geenszins gewaarborgd is.

Ook moet men beseffen dat in bijna alle westelijke samenlevingen de algemene sfeer van verdraagzaamheid een geweldige uitdaging betekent voor de kerk. In een maatschappij waar verdraagzaamheid als fundamentele en alles overheersende waarde wordt beschouwd die nooit mag worden opgegeven, zijn sommigen van oordeel dat iedere vorm van monotheïsme – dus ook het christelijk monotheïsme – de diepste oorzaak is van onverdraagzaamheid, en dat men bijgevolg, om de noodzakelijke verdraagzaamheid te bewaren, moet komen tot een soort uniform naast elkaar bestaan van godsdienstige opvattingen, en uiteindelijk tot een verscheidenheid van mogelijke godheden. De vraag rijst dus hoe de kerk kan doorgaan met haar evangelische opdracht zonder daarbij onverdraagzaamheid op te roepen, en meer in het bijzonder, hoe het evangelie zó verkondigd kan en moet worden dat allen die een ander geloof belijden in hun waarde gelaten en aanvaard worden, terwijl tegelijk vermeden wordt dat de ‘verdraagzaamheid’ afglijdt naar ‘onverschilligheid’ of relativisme.

19. Ten slotte, als men *de verhouding van de staat tot de instellingen van het midden-niveau en tot de kerk zelf* beschouwt moet men bedenken dat in de laatste tientallen jaren de macht van de staat in veel landen soms onproportioneel is toegenomen, met als gevolg dat de instellingen van het midden-niveau in aantal afnamen of verdwenen. Dit heeft de individuen en de kleine instellingen zeer kwetsbaar gemaakt voor de politiek van de staat. Deze situatie schijnt bijzonder actueel te zijn in de landen van Oost-Euro-

pa waar het communisme tientallen jaren lang dergelijke instellingen kapot heeft gemaakt, en het sociale en burgerlijk leven heeft ondergraven. Maar ook moet worden opgemerkt dat tientallen jaren van kapitalisme in veel westerse landen tot soortgelijke gevolgen heeft geleid. In dat soort situaties dient de kerk dergelijke instellingen te steunen en de oprichting ervan te bevorderen.

In sommige landen van West-Europa, waar de kerk nu evenals in het verleden totale godsdienstvrijheid geniet, en waar zij op het gebied van cultuur, opvoeding en hulpbetoon talrijke instellingen bezit die vaak de plaats overnemen van de staat, waar deze in gebreke blijft, zou de kerk zelf meer oog en respect moeten hebben voor het ‘seculier karakter’ van de staat en dus voor haar eigen autonomie. Maar tegelijk dient de kerk de haar toekomstige rechten op te eisen, bijvoorbeeld op het punt van de gelijkstelling en openbare financiering van de bijzondere scholen, de verdediging van het leven, de voorkeurskeuze voor de ‘armsten’, en een werkelijke vrijheid van godsdienst.

In sommige landen bestaat er een zeer nauwe band tussen godsdienst en staat, en in sommige gevallen leidt dit tot een vijandige opstelling van overheidsinstellingen tegenover de katholieke kerk, of zelfs tot een door de wet gesanctioneerde discriminatie ten opzichte van andere confessies.

Voorals in Oost-Europese landen worden godsdienst en kerk op nogal wat manieren voor politieke en nationalistische doeleinden misbruikt.

Houding van de kerken en zoeken naar culturele wortels

20. De voorgaande paragrafen hebben de basiskennmerken beschreven van het huidige

Europa; *de christelijke gemeenschappen hebben daarop allerlei uiteenlopende reacties.*

De steeds wijder verspreide pluriformiteit van geloof en cultuur wordt door sommige van hen, die in een soort christelijke westerse monocultuur gevormd zijn, met wantrouwen beschouwd. Ze zijn er niet op voorbereid de pluriformiteit te verstaan en te interpreteren, en daardoor ook niet in staat ze open en in kritisch gesprek tegevoel te treden.

Andere kerkelijke kringen zijn bereid tot het aanvaarden van die pluriformiteit, maar eerder in theorie dan in de praktijk, eerder buiten dan binnen de kerk: dat blijkt duidelijk uit de moeilijkheden en de daarmee samenhangende onmacht van de particuliere kerken van Europa om ruimten te scheppen waarin ook de katholieken uit een andere traditie of immigranten met een andere godsdienst hun culturele, spirituele en godsdienstige waarden tot uitdrukking kunnen brengen.

Maar er zijn ook kerkelijke gemeenschappen, centra van godgewijd leven, groeperingen en bewegingen die een positieve houding aannemen tegenover deze pluriformiteit: men denke slechts aan de door diocesen of door de nationale en regionale Bisschoppenconferenties genomen initiatieven op cultureel, caritatief en oecumenisch gebied.

Met betrekking tot de verschillende vormen van onverschilligheid, relativisme en agnosticisme benadrukken sommigen dat het van groot belang is, het ware, door Jezus geopenbaarde gelaat van God weer te ontdekken, krachtig voor de waarheid op te komen, overtuigend de eigen identiteit te beleven, de *communio* ook in de oecumenische beweging te bevorderen. Aangezien de waardigheid van de naar Gods beeld en gelijkenis geschapen mens vaak verloochend of aangetast wordt, heeft men niet

alleen bijzondere aandacht voor de ethische aspecten, maar wordt daarnaast ook op de dringende noodzaak gewezen om te komen tot een alomvattende en juiste visie op de mens, als onmisbare grondslag voor een samenleving waar leven en rechten van ieder afzonderlijk en van allen samen worden gerespecteerd. Ten slotte zijn er denkstromingen die kritisch staan tegenover dat ethisch relativisme, en die een levenshouding en deugdzaam gedrag trachten te bevorderen dat berust op de aan het evangelie en de christelijke traditie ontleende waarden; waarden die ook gedeeld worden door een seculiere cultuur die zich heeft bevrijd van haar dogma's welke tengevolge van de dramatische gebeurtenissen in Europa in de twintigste eeuw onhoudbaar waren geworden.

21. Maar men kan er niet mee volstaan min of meer uitvoerig en met min of meer bezorgdheid de verschillende karaktertrekken van het huidige Europa te beschrijven. Evenmin met op deze situatie op uiteenlopende wijzen te reageren. Veeleer moet er ruimte zijn voor een zorgvuldige analyse die *tot de wortels weet door te dringen, door de diepliggende oorzaken na te gaan* die aan de geconstateerde verschijnselen ten grondslag liggen. Dat is hetgeen synode en particuliere kerken dienen te doen als zij aan hun pastorale verantwoordelijkheid willen voldoen.

Met betrekking tot het wijd verspreide verschijnsel van *godsdienstige onverschilligheid* wordt door velen allereerst gewezen op oorzaken die in het groter geheel van de maatschappij zijn aan te wijzen. Het betreft hierbij vooral aspecten als: de opkomst van een 'filosofie zonder metafysica', waarbij de 'vraag naar de zin der dingen' minder of niet gesteld wordt; de steeds meer voorkomende 'gerichtheid op het individu' welke een eerste aanzet vormt tot sociale systemen die niet een ideaal of het algemeen belang

willen bevorderen, maar gericht zijn op de persoonlijke belangen van hun leden; het steeds sterker wordend 'streven naar autonomie' dat zich manifesteert in groeiend verlangen naar zelfbeschikking en zelfverwerkelijking, op een of andere manier verbonden met een grotere persoonlijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid; het complexe verschijnsel van de 'secularisatie' en de daarmee samengaande tendensen, zoals het streven naar sociale en culturele 'differentiatie' (waardoor op een en hetzelfde grondgebied meerdere godsdiensten en confessies kunnen bestaan), de tendens om de godsdienst zelf tot een 'privaatzaak' te maken, de tendens om veel plaatsen waar in het verleden de godsdienst een soms overheersende rol speelde, van hun gewijd karakter te ontdoen, de tendens naar 'rationalisatie' dat wil zeggen dat alle keuzes die men doet en daden die men stelt daadwerkelijk te controleren moeten zijn.

Naast de hierboven beschreven redenen voor godsdienstige onverschilligheid blijkt dat men in kerkelijk milieu in het algemeen benadrukt dat deze onverschilligheid gevoed zou worden door bepaalde negatieve verschijnselen zoals bijvoorbeeld: een ongeordend gebruik van goederen en minder belangstelling voor de verschillende vormen van armoede; een zekere onverschilligheid van de kant van de geestelijken voor de twijfels en tragische gebeurtenissen in het leven van talrijke mensen in nood; de geringe geloofwaardigheid van een aantal 'representanten van de kerk'; het gebrek aan gelegenheden om de leken een degelijke vorming te geven en, op Europees en nationaal plan, de gebrekkige organisatie van de katholieke pers en van andere organen, bedoeld om christelijke culturele projecten te produceren en te verspreiden.

22. Het is niet moeilijk in te zien dat *de groeiende breuk tussen persoonlijk geweten*

en publieke waarden een van de factoren is achter en in genoemde verschijnselen die de situatie in het huidige Europa bepalen en verklaren: maar er moet wel op gewezen worden dat deze breuk de logische consequentie is van bepaalde vormen van gedrag en van duidelijke culturele keuzes. Als de democratie zich neutraal opstelt tegenover waarden, wordt iedere keuze tot een persoonlijke keuze waarbij abstractie gemaakt wordt van het effect van deze keuze op de samenleving. En als de keuze voor waarden puur beperkt wordt tot privé-terrein, zijn die waarden van geen enkele betekenis voor het openbare leven. In een dergelijke situatie kan vanwege een gevaarlijke democratische neutraliteit de breuk tussen de persoonlijke waarden en het maatschappelijk leven alleen maar groter worden, zodat de samenleving steeds minder in staat is een antwoord te geven op de van alle kanten op haar afkomende vragen aangaande 'de zin van het bestaan'.

In een dergelijk cultureel klimaat gediijen en verspreiden zich atheïsme, agnosticisme en godsdienstige onverschilligheid. En ook *het opteren voor godsdienst dreigt steeds meer te worden tot een private beslissing*: zo ontstaat er ten opzichte van het religieus gebeuren een consumentenhouding. De ethisch-godsdienstige keuze is niet langer het eerste uitgangspunt voor alle andere keuzes, maar *een* van de vele die mede iemands persoonlijke identiteit bepalen.

Nog wezenlijker berust dit verschijnsel op een *verkeerde opvatting van vrijheid* – verstaan als zelfbeschikking van het individu die door geen enkele transcendente of absolute waarde bepaald wordt – welke leidt tot een geesteshouding en gedrag die van vele zijden gekenschetst worden als ethisch relativisme, individualistische subjectiviteit, nihilistisch hedonisme. Bijzonder scherp stelt zich de vraag hoe gebruik te

maken van de vrijheid met betrekking tot waarheid, persoonlijk geweten en burgerlijke wetgeving. Vrijheid berust immers op de tot zijn wezen behorende waardigheid van de menselijke persoon, als teken van het feit dat ieder mens kind is van God; het uitoefenen van de vrijheid impliceert de verantwoordelijkheid van de mens; het uitoefenen van de vrijheid impliceert ook de kwestie van de waarheid die er de grondslag van is, en de kwestie van het algemeen welzijn waarop het sociaal beleven van de vrijheid gericht is.

Alles samenvattend kan gezegd worden dat wij aan het einde van deze eeuw te maken hebben met *diep ingrijpende en fundamentele veranderingen* die erop wijzen dat het aan de moderniteit ontleende elan aan het wegebben is. Toch is de uiteindelijke afloop van dit proces niet duidelijk. Men ziet tendensen opkomen die met elkaar strijdig en voor meerdere uitleg vatbaar zijn. Ze moeten aandachtig en grondig geanalyseerd te worden. Van de andere kant kan de geboorte van de post-moderniteit alleen in een onzekere en complexe context plaats vinden. Ook al mag zo de opdracht van de kerk in zekere opzichten moeilijker schijnen en minder verankerd in traditionele zekerheden, toch betekenen de veranderingen die in de landen van Europa aan de gang zijn, voor de kerk nieuwe kansen voor het ontwikkelen van een effectieve en samenhangende evangelisatie.

De centrale rol van de 'geloofsvraag'

23. Ongetwijfeld, zoals de paus zei,²¹ zijn met de gebeurtenissen van 1989 in Europa grote verwachtingen ontstaan omtrent vrijheid, verantwoordelijkheid, solidariteit en spiritualiteit. Maar deze verwachtingen moeten thans een nieuwe impuls krijgen, want in de laatste jaren zijn er nieuwe geva-

ren opgedoemd die het huidige Europa geenszins reden tot hoop geven. "Na de ineensstorting van het ideologisch systeem van het marxistisch-leninisme in de voormalige communistische landen is het niet alleen duidelijk dat mensen de richting kwijt zijn, maar ziet men ook een wijdverspreide gehechtheid aan het individualisme en egoïsme die kenmerkend waren en zijn voor het Westen. Wanneer mensen een dergelijke instelling hebben, kunnen ze er niet de betekenis van het leven uit afleiden of er hoop aan ontlennen. Een dergelijke instelling kan de mens een tijdelijke voldoening geven, hetgeen hij verstaat als een individuele verrijking. In een wereld, waarin niets werkelijk belangrijk is en allen kunnen doen wat ze willen, dreigt het gevaar dat de beginselen, waarheden en waarden die men in de loop der eeuwen moeizaam heeft verworven, ontkracht worden door een overdreven liberalisme."²²

Zoals reeds werd opgemerkt, ziet men in de beschrijving van de situatie voortdurend een fundamentele kwestie terugkeren die betrekking heeft op *het begrip 'menselijk persoon en zijn vrijheid'*. In zekere zin wordt het personalistisch humanisme dat de geschiedenis en ervaring van Europa heeft gekenmerkt, ter discussie gesteld.

Vandaar het belang op dit historisch moment van Europa van de *'ethische vraag'*. Maar deze vraag wortelt tegelijk in de *'religieuze vraag'*, zoals dit duidelijk wordt als men de twee tegenovergestelde opvattingen over vrijheid in het huidige Europa beschouwt: de ene gaat uit van de gehoorzaamheid aan God, een gehoorzaamheid die "wordt gezien als bron van de ware vrijheid, die nooit willekeurig en ongericht is, maar een vrijheid is voor het ware en goede", en de andere opvatting die "alle ondergeschiktheid van het schepsel aan God of aan een transcendente ordening van waarheid en het goede heeft uitgebannen,

21. Vgl. *Toespraak Pauselijke Raad voor de Cultuur*, 2.

22. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Duitse bisschoppen tijdens hun Ad Limina-bezoek* (4 december 1992), 3, in: *L'Osservatore Romano* (23-30 december 1992), 5.

en de mens in zich beschouwt als principe en doel van alle dingen”,²³ en als de enige onaantastbare beoordelaar en norm van de keuzes die hij doet.

24. Tenslotte volgt hieruit de centrale en beslissende plaats van ‘*de geloofsvraag*’ in Jezus. Daarop werd gewezen door Johannes Paulus II tijdens zijn eerste reis naar Slovenië. Hij begon met erop te wijzen dat “aan de ene kant de door de ideologieën achtergelaten leegte manifest wordt, en van de andere kant de herinnering aan onze wortels en rijkdommen van vroeger duidelijk weer opbloeit”. En vervolgens: “*het uur der waarheid is voor Europa aangebroken*’. De muren zijn omvergehaald, er zijn geen ijzeren gordijnen meer, maar sterker dan ooit blijft in het verstand en geweten van de mensen nog steeds *de uitdagende vraag naar de zin van het leven en de betekenis van de vrijheid*. En is het volstrekt duidelijk dat de ‘*godspraak*’ hierbij het kernpunt is? Ofwel ziet de mens zich als een schepsel van God van wie hij de vrijheid ontvangt, welke hem talloze mogelijkheden biedt maar ook duidelijke verplichtingen oplegt, ofwel hij beschouwt zichzelf als een absoluut wezen dat over een vrijheid beschikt die geen wetten kent en daarom zich aan alle aandriften overgeeft en opgaat in hedonisme en narcisme.” Hij besloot: “Het huidige klimaat van angst en wantrouwen jegens de zin van het leven, en de duidelijke ontredde van de Europese cultuur vragen van ons *een nieuwe manier* van kijken naar de verhouding tussen christendom en cultuur, tussen geloof en rede. Een hernieuwde dialoog tussen cultuur en christendom zal voor beide nuttig zijn, en vooral voor de mens die naar een meer waarachtig en vol leven verlangt.”²⁴

Ook mag men niet vergeten, zoals de paus ook nog betoogde: “Door de ontmoeting van het geloof met de verschillende

culturen is in feite een nieuwe werkelijkheid tot stand gekomen. Wanneer de culturen diep in de menselijke ervaring geworteld zijn, laten zij zien dat het een typisch menselijke eigenschap is open te staan voor hetgeen universeel geldig en transcendent is (Encycliek *Fides et ratio*, 70). Dankzij deze ontmoeting van het geloof met de verschillende culturen zullen de mensen geholpen en ondersteund worden bij het zoeken naar de waarheid, en met Gods genade kunnen komen tot de ontmoeting met hun Schepper en Heiland.”²⁵

Samenvattend: Men kan op een of andere manier op heel Europa toepassen wat Johannes Paulus II over Italië zei: Europa, “dat een schitterend en in zekere zin uniek geloofserfgoed bezit, wordt al sinds lang, en tegenwoordig nog duidelijker, geschokt door culturele stromingen die de basis zelf van dat christelijk erfgoed ondermijnen: het geloof in de Menswording en Verlossing, het eigen karakter van het christendom, de zekerheid dat God door zijn Zoon Jezus Christus uit liefde gekomen is om de mens te zoeken (Vgl. *Tertio millennio adveniente*, 6-7). Bij veel mensen zijn deze vaste zekerheden vervangen door een onbestemd, weinig veeleisend religieus gevoel of ook door verschillende vormen van agnosticisme en praktisch atheïsme, alle uitlopend op een persoonlijke en maatschappelijke wijze van leven ‘*etsi Deus non daretur*’, alsof God niet zou bestaan.”²⁶

Voor de synode en de particuliere kerken van Europa volgt daaruit dat het dringend noodzakelijk is *na te gaan hoe waarachtig en vitaal het christelijk geloof is* van de Europese gelovigen, en hen te helpen dit weer te ontdekken en te beleven. Dit alles, in de overtuiging dat voor waarachtig geloof een persoonlijke ontmoeting en verbondenheid noodzakelijk is met Jezus Christus, Zoon van de levende God, alsmede de aanvaarding van geheel de waarheid van

23. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot het Europees Parlement tijdens zijn bezoek aan het Paleis van Europa te Straatsburg* (11 oktober 1988), 7-8, in: *L'Osservatore Romano*, dagelijkse Italiaanse editie (12 oktober 1988), 6.

24. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de vertegenwoordigers uit de wereld van wetenschap en cultuur, in de kathedraal van Maribor (Slovenië)* (19 mei 1996), in: *L'Osservatore Romano* (5 juni 1996), 8.

25. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de deelnemers aan het Pre-synodaal Symposium, georganiseerd door de Pauselijke Raad voor Cultuur over “Christus, Bron van een nieuwe cultuur voor Europa. Op de drempel van het derde millennium”* (14 januari 1999), 3, in: *L'Osservatore Romano* (27 januari 1999), 8 (voortaan aangeduid als *Pre-synodaal Symposium*).

26. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot het IIIe Congres van de kerk in Italië, te Palermo* (23 november 1995), 2, in: *L'Osservatore Romano* (20-27 december 1995), 12.

het evangelie; in de overtuiging ook dat de kracht van deze waarheid heenwijst naar een geloof dat norm wordt voor beoordeling en keuzes doordat het tot een manier van denken en wijze van zich gedragen brengt, en deze ondersteunt, die overeenstemt met het woord en het gebod van God.

Tweede deel: Jezus Christus levend in zijn kerk

Grondslag van een authentiek en vitaal geloof

25. Nadat de twee Emmaüsgangers aan Jezus verteld hadden waarom ze bedroefd waren en alle hoop hadden verloren, zei Jezus: “Wat zijn jullie toch onverstandig en traag van begrip als het gaat om het geloof in alles wat de profeten hebben gezegd. Moest de Messias niet zo lijden en dan zijn heerlijkheid binnengaan? En Hij legde hun uit wat in heel de Schrift op Hemzelf betrekking had, te beginnen bij Mozes en alle profeten” (Lc 24,25-27). Jezus zelf verkondigt dus zijn verrijzenis en brengt de leerlingen tot het geloof. Verwijzend naar de profeten die aan Hem zijn voorafgegaan verklaart Hij het lichtend en geheimnisvol liefdesplan van God: lijden en dood zijn volstrekt niet in tegenspraak met het bevrijdend handelen van de Messias, maar de door God gekozen weg om zijn ‘heerlijkheid’ aan de mensen te tonen, dat wil zeggen, zijn reddende en verlossende liefde. En dankzij deze verkondiging – die heel de geschiedenis van het eerste Verbond samenvat, en definitief en onwifelbaar bezegeld wordt doordat ze de Heer herkennen bij het breken van het brood – begint het hart van de twee leerlingen te gloeien en krijgen ze weer hoop.

Zo komt het Emmaüsverhaal op ons over als een uitvoerige catechese die tot

doel heeft de leerlingen te brengen tot het geloof in de wederopstanding van Jezus Christus na zijn dood. De tekst is een getrouwe weerspiegeling van het onderricht van de primitieve kerk, en is nog steeds een voorbeeld voor de kerk in onze tijd en voor haar pastorale arbeid. Deze bestaat uit geduldig, voortdurend, vasthoudend en helder getuigenis en uit prediking: beide hebben tot doel het geloof te doen groeien in de van de dood verzezen Christus, bron en steun voor vaste en blijvende hoop. Zoals Paulus schrijft: “Indien we enkel voor dit leven onze hoop op Christus hebben gevestigd, zijn we het meest van alle mensen te beklagen” (1Kor 15,19).

Geloof in de Verzezene die de heerlijkheid van God openbaart

26. Ook de kerk is geroepen om in de geschiedenis de verzezen Christus te verkondigen. In het verleden, in het heden en in de toekomst, in Europa en overal op de wereld is zij gezonden, niet om zichzelf te verkondigen, maar om de gekruisigde en verzezen Christus te verkondigen.

En dat heeft ze gedaan van haar eerste begin af aan, zoals blijkt uit de eerste prediking van Petrus op de Pinksterdag: “Israëlieten, luister naar deze woorden! Jezus de Nazoreeër is u van Godswege aangewezen door machtige daden, wonderen en tekenen, die God door Hem in uw midden heeft verricht, zoals u zelf weet. Volgens Gods vastgestelde plan en met zijn voorkennis is Hij uitgeleverd en hebt u Hem door de hand van wetteloze mensen aan het kruis geslagen en omgebracht. Maar God heeft Hem laten opstaan door een eind te maken aan de weeën van de dood ... Dus moet heel het huis Israël zeker weten dat God Hem tot Heer en Messias heeft aangesteld, deze Jezus, die u hebt gekruisigd (Hnd 2,22-

24.36). Met deze woorden van Petrus verkondigt de kerk uit de begintijd evenals de kerk van alle tijden dat Jezus Christus leeft, in onze tijd werkzaam is en het leven omvormt.

Dat doet zij in alle tijden want “de verrijzenis van Jezus is de hoogste waarheid van ons geloof in Christus, geloofd en beleefd als centrale waarheid door de eerste christengemeenschap, als fundamentele waarheid door de overlevering doorgegeven, vastgelegd door de geschriften van het Nieuwe Testament, tegelijk met het kruis gepredikt als wezenlijk onderdeel van het Paasmysterie: ‘Christus is verrezen uit de doden. Door zijn dood heeft Hij de dood overwonnen. Aan de doden heeft Hij het leven gegeven’ (*Byzantijnse liturgie, Troparion van Pasen*).”²⁷

Dit was ook de diepste bedoeling van het Tweede Vaticaans Concilie. De synode wil deze bedoeling overnemen en tot de hare maken: Aan de kerk zelf en aan de wereld verkondigen “Christus ons vertrekpunt, Christus, onze gids en onze weg, Christus, onze hoop en ons eindpunt.”²⁸

Men vergete niet dat in de gestorven en verrezen Christus de heerlijkheid van God in volheid aan het licht treedt. Jezus is de hoop van de mens, van Europa, van de wereld, omdat Hij voor heel de mensheid de enige weg is naar de Vader (vgl. Joh 14,6-7), de grondslag en het laatste levensdoel van iedere mens en van al wat bestaat, omdat tussen Hem en de Vader een onuitsprekelijk verheven, wederzijdse immanentie bestaat (vgl. Joh. 14,10); want, omdat Hij zelf God is, zijn Hij en de Vader één (vgl. Joh 10,30).

27. *Juist krachtens dit geloof* en de ontmoeting met de Verrezenen *kunnen* de Emmaüsgangers, en ook de kerk, de mannen en vrouwen van deze tijd, teruggaan in de geschiedenis, de Schrift lezen en *reeds in de bladzijden van het Oude Verbond de tekenen,*

gestalten, sporen van Christus’ aanwezigheid ontdekken, want dat alles anticepeerde op en was een voorafbeelding van hetgeen volle werkelijkheid zou worden in de Verrezen Gekruisigde.

Dat deed ook Petrus op de Pinksterdag, toen hij, nadenkend over de gebeurtenissen in Christus’ leven die hem ertoe brachten Christus te belijden als Messias en Heer, het getuigenis van de Schrift voorhield omdat hij daarin een geheel op Jezus gericht patroon ontwaarde (vgl. Hnd 2,17-21.25-28.34-35). Dat deed ook Paulus toen hij, terugziende op de geschiedenis van Israël, en met name op het gebeuren van het water dat bij Massa en Meriba uit de rots opwelde (Ex 17,1-7; Num 20,1-11), verzekerde: “Ze dronken allemaal dezelfde geestelijke drank, want zij dronken uit een geestelijke rots die met hen meetrok, en die rots was Christus” (1Kor 10,4).

Zo mogen en moeten wij opnieuw de bladzijden van de Schrift lezen, en daarin de tekenen, gebeurtenissen en woorden terugvinden die ‘het beeld’ zijn van Christus en van zijn tegenwoordigheid. Als we te maken krijgen met moeilijkheden, vermoeidheid en beproevingen zullen we zo de hoop niet laten varen omdat we er zeker van zijn dat ook in onze tijd de Heer aanwezig is en zijn volk leidt door alle gebeurtenissen heen, juist zoals Hij bij hun uittocht uit Egypte de Israëlieten in de woestijn niet in de steek liet, maar “voor hen uit ging; overdag in een wolkkolom om hen te leiden op de weg; ‘s nachts in een vuurzuil om hun licht te zijn. Zo konden zij dag en nacht doortrekken” (Ex 13,21). We kunnen het dan ook de profeet Sefanja nazeggen: “Jubel, dochter van Sion! Juich, Israël. ... De koning van Israël, de Heer, Hij is binnen uw muren: u hebt geen kwaad meer te vrezen ... Wees niet bang, Sion; laat uw handen niet verslappen! De Heer uw God is binnen uw muren, een reddende held. Hij zal zich ver-

27. *Katechismus van de katholieke kerk*, 638.

28. Paulus VI, *Openingstoespraak bij de tweede sessie van het Concilie* (29 november 1963), Inleiding.

heugen in vreugde om u en zijn liefde stilzwijgend laten blijken” (Sef 3,14-18).

En *krachtens dit geloof in de verrezen Heer* en de ontmoeting met Hem die leeft en aanwezig is, *kunnen en moeten wij met nieuwe ogen kijken naar de geschiedenis van mensen en wereld* – en dus ook naar de gebeurtenissen in verleden en heden in Europa – en in personen en gebeuren een verwijzing ontdekken naar Christus en naar de wijze waarop ‘God met ons is’.

Het verlangen naar Jezus Christus

28. Geleid en verlicht door de nieuwe ogen van het geloof waarmee wij in de gekruisigde en verrezen Christus het centrum erkennen van de geschiedenis en het hart van de wereld, is het niet moeilijk vast te stellen dat in ons Europa de *processen* van secularisatie, of beter gezegd van ontchristelijking, die soms dramatisch leiden tot een soort wijd verbreid nieuwheidendom, *nog steeds aan de gang zijn*, ook al er schijnt er steeds meer vaste en sterke vraag te komen naar spiritualiteit en godsdienstigheid, een vraag die niet direct als christelijk kan worden aangeduid, mede vanwege haar in wezen eclectisch en relativerend karakter, waardoor zij moeilijk Jezus Christus als enige Heiland kan erkennen. Deze vraag blijft voor het grootste deel verbonden met de sociale en culturele ontwikkelingen waarop zij een reactie is.

Maar we moeten tegelijk erkennen dat “een verlangen naar religieuze ervaring zich handhaaft, zij het in een veelvoud van vormen die maar moeilijk met elkaar in overeenstemming te brengen zijn en de mensen dikwijls vèr afleiden van authentiek christelijk geloof” en dat “*Europa zich in zijn geheel voor de uitdaging om opnieuw voor God te kiezen bevindt.*”²⁹

We leven dus niet in een tijd waarin

enkel het bestaande in stand moet worden gehouden. Veeleer is moment gekomen om *iets nieuws voor te houden, en wel allereerst Jezus Christus die leeft in zijn kerk, als enige ware en vaste bron voor hoop.*

In die richting gingen de slotverklaringen van de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa. Er spreekt immers het duidelijke besef uit dat de kerk zich er niet toe kan beperken in algemene dienst van de beschaving te staan, ook al betreft het een meer waarachtige menselijke beschaving. Veelmeer dient zij het evangelie onverkort en trouw aan de inhoud te verkondigen, en de mensen van onze tijd, in een persoonlijke verbondenheid met Jezus onze Heer, te helpen leven volgens de geest van de zaligspreekingen. In die zin stelde de slotverklaring dat “Europa zich thans niet eenvoudigweg mag beroepen op zijn christelijk erfgoed uit het verleden: het moet de kracht vinden om opnieuw in de ontmoeting met de persoon en boodschap van Christus over zijn toekomst te beslissen”.³⁰ De ontmoeting van de Europese mens met de levende persoon van Jezus onze Heer moest, en moet ook nu nog, gestimuleerd worden, een ontmoeting die ertoe leidt Hem aan te hangen en de mens daarbij steunt. Vandaar dat het noodzakelijk is het kernpunt van het evangelie te herhalen en een levende, nabije God te verkondigen die zich in de ervaring van reeds begonnen *communio* aan ons mededeelt en vaste hoop geeft op het eeuwige leven, in de overtuiging dat ‘als de kerk deze God verkondigt, zij niet over een onbekende God spreekt, maar over God die ons zozeer heeft liefgehad dat zijn Zoon voor ons is mens geworden; een God die ons nabij is, zich aan ons mededeelt, zich met ons verenigt, werkelijk ‘Emmanuel’ (vgl. Mt 1,23).³¹ Tegelijk volgt eruit dat men alle consequenties van het evangelie moet herhalen, in het bijzonder die welke betrekking hebben op de mens, zijn leven en waarheid, in het besef dat “de

29. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 1.

30. *A.w.*, 2.

31. *A.w.*, 3.

zaak van God absoluut niet tegengesteld is aan de zaak van de mens. Veeleer maken juist de zuiver aardse beloften – zoals de jongste geschiedenis leert – uiteindelijk de mens op totalitaire wijze tot slaaf.”³²

Nu acht jaar later moeten we nagaan hoe onze weg is verlopen, en haar met nog groter vastberadenheid vervolgen. We worden daarbij geleid door hetgeen Johannes Paulus II zegt: “Wil er in Europa een nieuwe ontmoeting plaats hebben met het evangelie van Jezus Christus, dan is er onder de christenen vooral spirituele openheid, nieuwe vastberadenheid en vreugdevol geloof nodig. Alleen op die manier zal het mogelijk zijn ‘getuigenis te geven van onze hoop’; alleen zo zal het geloof een scheppende spirituele en culturele kracht worden.”³³

Daartoe wil de synode voor alles *opnieuw het ware geloof voorhouden in Jezus onze Heer, die verzezen is en leeft, enige Heiland, aanwezig in zijn kerk*. Op de drempel van het derde millennium – in het voetspoor van het Tweede Vaticaans Concilie waarvan de paus zegt dat “het een providentiële gebeurtenis was waarmee de kerk begon aan de meer onmiddellijke voorbereiding op het jubileum”³⁴ van het jaar 2000 – wil de synode de particuliere kerken van Europa helpen komen tot een hernieuwd besef van de “ene en veelvuldige, sterke en opwekkende, geheimnisvolle en klare, zoete en innige band, waardoor wij verbonden worden met Jezus Christus; waardoor de levende en heilige kerk die wij zijn, vereend wordt met Christus van wie wij uitgaan, door wie wij leven en naar wie wij heentrekken”.³⁵ Zoals indertijd het Concilie wil de synode dus Onze Heer Jezus Christus belijden en vieren als “mensgeworden Woord, Zoon van God en Mensenzoon, Verlosser van de wereld, hoop van het mensdom, onze enige en hoogste Leermeester, Herder, Brood des levens, onze Hogepriester en Ons Offer, de enige Middelaar tussen God en de

mensen, Heiland van de aarde en Koning van de komende eeuwigheid”³⁶.

Jezus Christus, de verzezene, enige Verlosser

29. Nogmaals moeten wij met kracht en overtuiging uitspreken dat *wij niet zonder Christus kunnen*: wij hebben Hem nodig, voor ons heil en voor de volle verwerkelijking van de menselijke waarden.

Met waarachtig en vurig geloof moeten de particuliere kerken van Europa het Paulus VI nazeggen: “Christus is noodzakelijk; zonder Hem is niets mogelijk; zonder Hem is het niet mogelijk te leven,”³⁷ “Christus is onze Heiland. Christus is onze hoogste wel-doener. Christus is onze bevrijder. We hebben Christus nodig om in de tijdelijke orde waardige en echte mensen te kunnen zijn, gered en tot de bovennatuurlijke orde verheven.”³⁸

Zoals Johannes Paulus II meerdere malen in zijn toespraken tot mannen en vrouwen uit Europa heeft gezegd, wil de synode duidelijk doen horen dat Jezus Christus Heer is van de geschiedenis, inhoud en wezenskern van de heilsboodschap, Weg, Waarheid en Leven (vgl. Joh 1,6), enige ware hoop voor alle geslachten, uitgangspunt voor de nieuwe evangelisatie. Hij is ons Pasen; in Hem, door zijn kruis en zijn verrijzenis, heeft God zich voor alle tijden in een nieuw en eeuwig verbond met de mens verenigd; Hij is het geheim van Europa’s kracht. Vandaag en altijd is Jezus bron van hoop omdat in Hem Gods beloften volledig in vervulling zijn gegaan: Hij openbaart ons, zonder angst te worden tegengesproken, dat onze God een trouwe God is die doet wat Hij beloofd heeft en zijn beloften uitvoert.

En in het bijzonder bevrijdt Jezus de mens van alle knechtschap; alleen Hij is in

32. *T.a.p.*

33. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Oostenrijkse bisschoppen bij hun Ad Limina-bezoek* (25 april 1993), in: *L'Osservatore Romano* (6 mei 1992), 9.

34. Vgl. *Tertio millennio adveniente*, 18.

35. *Openingstoespraak bij de tweede sessie van het Concilie* (29 november 1963), Inleiding.

36. *T.a.p.*

37. Paulus VI, *Toespraak bij de Algemene audiëntie* (3 februari 1963), in: *Insegnamenti di Paolo VI, III* (1965), 849.

38. Paulus VI, *Homilie onder de Mis te 'Quezon Circle' te Manilla* (29 november 1970), in: *Insegnamenti di Paolo VI, VIII* (1970), 1242.

staat om 's mensen onstuitbare drang naar vrijheid volkomen te bevredigen; Hij is het enige uiteindelijke antwoord op de zin van het leven, en op de fundamentele vragen waarmee ook tegenwoordig nog zoveel zoekende mannen en vrouwen in Europa worstelen, want *alleen in Hem vinden de diepste verlangens van de mens het meest volledige antwoord*. Zoals Johannes Paulus II onlangs bevestigde, wil de synode Christus verkondigen als "Degene die de mens aan zichzelf openbaart in zijn volheid van kind van God, in zijn onvervreembare menselijke waardigheid, in de grootheid van zijn intellect dat de waarheid vermag te kennen, en van zijn wil die tot juist handelen in staat is."³⁹ Dat stemt bovendien volledig overeen met het humanisme van West- en Oost-Europa, ook al "is in de loop van de tijd, met name in de moderne tijd, Christus als schepper van de Europese geest, schepper van de vrijheid die in Hem haar wortels heeft, als het ware tussen haakjes gezet ... en heeft zich een andere Europese mentaliteit gevormd die we kunnen samenvatten met de zin: laten we denken en leven alsof God niet zou bestaan".⁴⁰

30. In samenhang met de huidige groeiende pluriformiteit in Europa op godsdienstig gebied wil de synode bovendien belijden dat Christus de enige en universele Heiland is, en dat dus het christendom in geen enkel opzicht te herleiden is tot de andere godsdiensten. Overeenkomstig de leer van het Concilie en meer recente uitspraken van het Magisterium⁴¹ gaat het erom het eigen geloof te vernieuwen, en te verkondigen *dat Jezus de ene en enige heilsbemiddelaar is voor heel de mensheid*. Alleen in Hem vinden mensheid, geschiedenis en kosmos hun definitieve positieve betekenis en volle verwetelijking. Hij is niet alleen bemiddelaar van het heil, maar ook de bron zelve daarvan. "Door niemand anders komt de red-

ding, want er is onder de hemel geen andere naam aan de mensen gegeven waardoor wij ons kunnen laten redden" (Hnd 4,12). In het licht van deze kristalheldere uitspraak van Petrus gevoelen wij ons samen met Johannes Paulus II op de vooravond van het grote jubileum van het jaar 2000 gedrongen "de leer te verhelderen en te verdiepen over Christus als enige Middelaar tussen God en de mensen en als enige Verlosser van de wereld, waarbij Hij duidelijk onderscheiden wordt van de stichters van de andere grote godsdiensten. Met oprechte eerbied beschouwt de kerk de waarheidselementen die in deze godsdiensten aanwezig zijn als een afspiegeling van de Waarheid die alle mensen verlicht."⁴²

Jezus is aanwezig in de kerk

31. Ook in de moeilijkste situaties, als de hoop vervlogen is en het geloof in crisis verkeert, *is Jezus aanwezig; Hij laat zijn kerk niet in de steek*, maar wordt haar reisgezel. Hij is als het ware de reiziger die de kerk als zijn beminde bruid op haar gang nooit in de steek laat, maar voor haar zorgt en haar vergezelt met een fijngevoeligheid die een teken is van zijn absoluut belangeloze liefde.

Ook dat leert ons het verhaal van de Emmaüsgangers: "Jezus voegde zich bij hen. Maar hun ogen waren niet bij machte Hem te herkennen" (Lc 24,15-16). Ook zonder herkend te worden is Jezus aanwezig, kruist Hij hun weg, wordt Hij een aandachtig luisterende reisgezel, wijst Hij de weg. Zoals Augustinus schreef: "Hij ging over de weg als reisgezel; en Hij was zelfs degene die hen voorging. Zij dan zagen Hem, maar konden Hem niet herkennen. Hun ogen – zoals we gehoord hebben – waren niet bij machte Hem te herkennen. Hem zien konden ze wel, Hem herkennen niet."⁴³

39. Vgl. *Pre-synodaal Symposium*, 3.

40. Johannes Paulus II, *Homilie tijdens de Mis van de zaligverklaring van P. Rafal Chylinski te Warschau* (9 juni 1991), 6, in: *L'Osservatore Romano* (24 juni 1991), 10.

41. Vgl. Johannes Paulus II, *Encycliek Redemptoris Missio* (7 december 1990); vgl. Pauselijke Raad voor Interreligieuze Dialoog – Congregatie voor de Evangelisatie der Volkeren, *Dialoog en verkondiging: overwegingen en inzichten met betrekking tot de interreligieuze dialoog en de verkondiging van het Evangelie van Jezus Christus* (19 mei 1991) (voortaan aangeduid als *Dialoog en verkondiging*).

42. *Tertio millennio adveniente*, 38.

43. Augustinus, *Sermo* 235, 2, in: PL 38, 1118.

Dit heeft de kerk steeds beleden en blijft zij belijden. Opgestegen ten hemel en verheerlijkt, blijft Jezus op aarde in zijn kerk: “Nadat zijn zichtbare aanwezigheid aan hun ogen onttrokken was, liet Jezus zijn leerlingen niet verweesd achter (vgl. Joh 14,18). Hij heeft hun beloofd bij hen te blijven tot aan het einde der tijden (vgl. Mt 28,20), Hij heeft hun zijn Geest gezonden (vgl. Joh 20,22; Hnd 2,23). De gemeenschap met Jezus is hierdoor in zekere zin inniger geworden: ‘Door zijn Geest aan zijn broeders die Hij uit alle volken samengeroepen heeft, mee te delen, heeft Hij hen op geheimvolle wijze tot zijn lichaam gemaakt’ (*Lumen gentium*, 7).”⁴⁴ Jezus handelt nog steeds door de machtige tussenkomst van de Trooster Geest ‘die getrouw blijvend in herinnering brengt’ wat Jezus heeft gezegd en gedaan (vgl. Joh 14,26), en die dag na dag Jezus gestalte geeft in de kerk en bij de leerlingen en hen zo maakt tot het levend Lichaam van Christus.

44. *Katechismus van de katholieke kerk*, 788.

45. Tweede Vaticaans Concilie, Constitutie over de heilige liturgie *Sacrosanctum Concilium*, 7.

46. Paulus VI, Encycliek *Mysterium fidei* (3 september 1965); vgl. ook Heilige Congregatie van de Riten, *Instructie over de eredienst van het eucharistisch mysterie* (25 mei 1967), 9.

47. *Katechismus van de katholieke kerk*, 1373; vgl. ook 1374.

48. Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de kerk *Lumen gentium*, 50.

omdat Christus zelf die werken verricht door middel van zijn kerk en altijd met goddelijke liefde de mensen te hulp komt. Hij is tegenwoordig bij zijn pelgrimerende kerk, die haakt naar de haven van het eeuwig leven; Hij woont immers in onze harten door het geloof (vgl. Ef 3,17) en Hij stort daarin de liefde uit door de werking van de Heilige Geest die Hij ons schenkt.”⁴⁶ Hij is aanwezig “in de armen, de zieken, de gevangenen (Mt 25,31-46), in de sacramenten waarvan Hij de bewerker is.”⁴⁷

Een andere speciale tegenwoordigheid van de Heer is waar te nemen in individuele personen die op bijzondere wijze met Hem zijn verbonden. “In het leven van degenen die, in onze mensheid delend, niettemin volledig naar het beeld van Christus zijn omgevormd (vgl. 2Kor 3,18), doet God zijn aanwezigheid en zijn gelaat stralend voor de mensen verschijnen. Door hen spreekt God ons aan en geeft Hij ons een teken van zijn rijk.”⁴⁸ Zo is Jezus ook tegenwoordig binnen gezinnen, groepen, bewegingen, parochiegemeenschappen, overal waar een mens door lief te hebben het nieuwe gebod van de liefde beleeft en gestalte geeft (vgl. Joh 15,17). Zijn tegenwoordigheid manifesteert zich vooral binnen een concrete christelijke gemeenschap die één van hart en geest in liefde leeft en zich de wijze van handelen van de apostolische kerk eigen maakt (vgl. Hnd 2,42-48; 4,32-35).

Jezus is in de kerk, zijn Lichaam, zozeer aanwezig *dat het handelen zelf van de kerk een deelname is aan Jezus' zending*. Alles wat de kerk ‘heeft’ en ‘is’, is vrucht van de schenkende liefde van Christus. De kerk ‘wordt niet alleen geboren’ uit de liefde en de gave van Christus die haar heeft liefgehad en zich voor haar heeft overgeleverd (vgl. Ef 5,25), maar zij ‘is’ deze zichzelf wegschenkende liefde die in geschiedenis zichtbaar en werkzaam is geworden. Zoals Christus het ‘sacrament’ is van de liefde van

de Vader, zo is de kerk het 'sacrament' van de liefde van Christus. Dat is de reden van haar bestaan; daartoe is zij door Christus in de wereld gezonden. Daaruit volgt dat op verschillende wijze, en alle zwakheden en onvolkomenheden ten spijt, de kerk de Heer vertegenwoordigt, deel heeft aan zijn heilszending, door de kracht van zijn Geest wordt bezielde en ondersteund. Zoals Ambrosius schreef: "De kerk schittert niet door haar eigen licht, maar door de afglans van Christus",⁴⁹ van Wie zij het levend sacrament is.

"Inderdaad, we zijn ons maar al te goed bewust van onze beperkingen, maar veel sterker is onze zekerheid van zijn aanwezigheid in zijn nooit aflatend heilswerken."⁵⁰ Deze geloofsbelijdenis wil de synode zonder enige terughoudendheid verkondigen. Het is ook de reden voor het gewetensonderzoek waartoe de synode in onze lokale kerken wil stimuleren.

De kerk, 'mysterie' en 'communio'

33. Verkondigen dat Jezus in zijn kerk aanwezig is leidt ertoe, de kerk zelf in haar dimensies van 'mysterie' en 'communio' te beschouwen.

Spreken over het 'mysterie' van de kerk betekent haar sacramentele aard uitzeggen, dat wil zeggen benadrukken dat haar wortels gelegen zijn in het geheim van Christus die haar opbouwt. Ze is gave van God, in Jezus Christus zichtbaar geworden en meegedeeld door de Geest uit wie ze voortkomt en die haar leven schenkt. Het door het Woord aangekondigde en in de sacramenten tegenwoordig gestelde paasmysterie is de bron van haar bestaan en haar zending. In deze zin "is de kerk, als sacrament, instrument van Christus. 'Zij wordt door Hem ook gebruikt voor de verlossing van allen' (*Lumen gentium*, 1), 'het universeel heilssa-

crament' (*a.w.*, 48), waardoor Christus 'de liefde van God voor de mens tegelijk zichtbaar maakt en verwezenlijkt' (*Gaudium et spes*, 45). Zij is 'het zichtbare plan van de liefde van God voor de mensheid' (Paulus VI, *toespraak van 22 juni 1973*), die wil 'dat heel het menselijk geslacht één volk van God vormt, tot één lichaam van Christus samengroeit en tot één tempel van de heilige Geest wordt opgebouwd' (*Ad gentes*, 7; vgl. *Lumen gentium*, 17)."⁵¹

Spreken over *de kerk als communio* betekent op de eerste plaats zeggen dat de kerk niet alleen 'rond Christus' verzameld is, maar dat ze 'in Hem', in zijn Lichaam, verenigd is.⁵² "Christus en de kerk, dat is dus 'de gehele Christus'. ... De kerk is het lichaam, waarvan Christus het hoofd is: zij leeft vanuit Hem, in Hem en voor Hem; Hij leeft met haar en in haar."⁵³ Vanuit die zekerheid kunnen en moeten we zeggen wat Jeanne d'Arc ooit zei voor haar rechters: "Jezus Christus en zijn kerk zijn één, en daartegen mag men geen moeilijkheden maken." Dat betekent weer opnieuw een verwijzen naar deze 'communio' die berust op de gemeenschap met God in de heilige Geest door Jezus Christus die werkelijkheid is geworden in de kerkelijke communio, welke weer gericht is op de eenheid van de gehele mensheid.

34. In het licht van dit alles blijkt in Europa, zij het met accentverschillen tussen Oost en West, een zeer uiteenlopende opvatting te heersen over de *kerk als 'mysterie'*, welke het bonte beeld weerspiegelt van het huidige christendom.

Er zijn groepen mensen die in hun leven duidelijk op de gemeenschap gericht zijn, en die op verscheidene wijzen in de vorm van medewerking en medeverantwoordelijkheid de last van het kerkelijk leven dragen; hoewel in het algemeen in de minderheid, is voor hen de kerk een mysterie, een communio, een zending, zoals ze uit bepaalde

49. Ambrosius, *Exameron*, dies IV, ser. VI, c. 8, 32, in: CSEL 32/I, 1/138.

50. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Raad van Europese Bisschoppenconferenties* (16 april 1993), 9, in: *L'Osservatore Romano* (21 april 1993), 6 (voortaan aangeduid als *Toespraak Raad van Europese Bisschoppenconferenties*).

51. *Katechismus van de katholieke kerk*, 776.

52. Vgl. *a.w.*, 789.

53. *A.w.*, 795, 807.

documenten van het Tweede Vaticaans Concilie naar voren komt en nog duidelijker beschreven is in de verschillende Synodale Vergaderingen en toespraken van de paus. Onder deze groepen moeten tegenwoordig talrijke gemeenschappen van godgewijd leven worden gerekend, de verschillende mannen en vrouwen die in de zielzorg werkzaam zijn, de leden van verschillende kerkelijke genootschappen en bewegingen.

Een grotere groep mensen, ook onder de christenen, deelt daarentegen de tegenwoordig heersende publieke en ook kerkelijke opvatting over de kerk, waarbij deze algemeen gezien wordt als een hiërarchisch geleed instituut dat met haar uitspraken – vooral op het gebied van de moraal – zich verzet tegen het streven van hen die voor zich en voor anderen ruime vrijheid opeisen en die zich niet door een ander de wet of hoe ze moeten handelen willen laten voorschrijven. In veel gevallen zien de mensen de kerk als een instituut en een humanitaire, charitatieve en culturele organisatie, een soort ‘dienstverlenende instantie’ op allerlei gebied, die als zodanig gebruikt en gewaardeerd moet worden. Onder de oorzaken van deze mentaliteit kunnen genoemd worden: het beeld dat de media van de kerk geven; de zware erflast van de individualistische wijsbegeerte uit de voorbije eeuwen; een geringer accent dat in prediking en onderrecht gelegd wordt op het mystiek karakter van de kerk; een kerkelijk optreden dat vaak niet bevorderlijk is voor de *communio* en onvoldoende berust op wederzijds respect en eerlijk luisteren naar de meningen van een ander. Met name schijnt deze wijd verspreide mentaliteit samen te hangen met het zorgwekkende feit dat men de kerk niet meer ziet als sacramentele werkelijkheid, hetgeen in veel kringen negatieve gevolgen heeft: het afnemend aantal priesterwijdingen in veel Europese landen is te wijten aan deze veranderde kerkopvatting, die het

priesterambt niet meer ziet als een sacramentele levensstaat maar alleen als een, indien nodig vervangbare, functie in de kerkelijke organisatiestructuur. Dit alles is verbonden met een geringer besef dat Jezus Christus door zijn Geest in de kerk aanwezig is. Daarom is het noodzakelijk om in evangelieverkondiging, catechese en pastoraal grondiger in te gaan op het begrip kerk als mysterie, *communio* en zending.

Tot slot zijn er ook kleine groepen katholieken die heimwee hebben naar het verleden en die binnen de lokale gemeenschappen tot min of meer grote spanningen kunnen leiden.

Beschouwt men de kerk als een ‘communio’, dan kan men onder de concrete manieren om dit aspect gestalte te geven, noemen: liturgische vieringen, gebed, lectio divina, sacramenteel leven, bedevaarten. In samenhang hiermee moet nogmaals gewezen worden op de groeiende betekenis van bepaalde geestelijke gemeenschappen en groeperingen van christelijk leven, maar tegelijk moet vastgehouden worden aan het belang van de parochie als de ruimte bij uitstek van ‘beleefde communio’.

Derde deel: Jezus Christus hoop voor Europa

Naar een kerk die ‘het evangelie van de hoop’ verkondigt, viert en dient

Uit de ontmoeting met Jezus komt de zending voort

35. Toen ze de verrezen en levende Christus hadden herkend, dachten de twee leerlingen wellicht dat hun tocht in Emmaüs eindigde en dat Jezus bij hen zou blijven. Maar juist toen hun de ogen opengingen en zij Hem

herkenden was Hij meteen uit hun gezicht verdwenen (Lc 24,31). Hun tocht eindigde niet met het troostrijk verstaan van de Schriften of de blijde ervaring van de eucharistie. Hun doel was Jeruzalem, de stad Gods, de plaats van waarlijk menselijk samenleven, de ideale stad, symbool van alle historische en maatschappelijke gebeurtenissen, en de uiteindelijk van Gods glorie vervulde stad (vgl. Apk 21,10). Met andere woorden: *Jezus herkennen als de Verrezenen en de Levende die in zijn kerk leeft, leidt noodzakelijk tot de 'zending'*, die in de concrete geschiedenis beleefd wordt, totdat deze bij de wederkomst van de Heer definitief voltooid zal worden.

“Meteen stonden ze van tafel op en gingen terug naar Jeruzalem; daar vonden ze de elf en hun metgezellen bijeen” (Lc 23,22). Hier wordt een toespeling gemaakt op een wezenlijk aspect van de zending die alleen in de *communio* kan worden beleefd, niet alleen rond Woord en eucharistie maar ook rond de apostelen en hun opvolgers. We kunnen zelfs zeggen dat *de zending een wezensvoorwaarde is van de communio*, van de gemeenschap met Jezus waaruit de onderlinge gemeenschap van de christenen voortvloeit: “De gemeenschap en de zending zijn nauw met elkaar verbonden, doordringen elkaar en sluiten elkaar in, zozeer dat de gemeenschap tegelijk de bron en de vrucht van de zending vormt; de gemeenschap is missionair en de zending is voor de gemeenschap.”⁵⁴

Bij hun aankomst in Jeruzalem hoorden de twee leerlingen het nieuws weerklinken: “Waarachtig, de Heer is opgewekt, aan Simon is Hij verschenen!” (Lc 24,34). En van hun kant vertelden zij “wat er onderweg was gebeurd, en hoe ze Hem hadden herkend bij het breken van het brood” (Lc 24,35). We worden zo verwezen naar *de kerninhoud van de gehele zending van de kerk, van de verkondiging, de eredienst en*

de dienst aan de naaste: de boodschap dat de verrezen en levende Christus de enige Heiland is van alle mensen, moet nu en steeds door blijven klinken in iedere lokale kerk, onder de verschillende particuliere kerken en tot aan de uiteinden der aarde. Daartoe wil de synode opwekken. Alles wat wij in de levende traditie van onze voorvaderen gedurende de evangelisatie van ons continent om niet van God hebben ontvangen, en wat wij in ons hebben opgenomen door te luisteren naar het Woord en de sacramenten te vieren, moeten wij op onze beurt, naar de overtuiging van de synode, om niet aanbieden aan de Europeanen van onze tijd en aan allen naar wie de Heer ons zendt. De vreugde die de Verrezenen ons doet ondervinden bij de uitleg van de Schriften en het breken van het brood dwingt ons en alle lokale kerken ‘Emmaüs te verlaten’ om aan anderen de ons geschonken volle zin van het leven terug te schenken, waarnaar ook zij een diepe heimwee hebben, zelfs al zijn ze onverschillig of schijnen zij er afwijzend tegenover te staan.

36. *Voor deze uitdaging staat de kerk in Europa*. De woorden van Johannes Paulus II zijn een aan haar en aan alle in de wereld verspreide kerken gerichte oproep tot verantwoordelijkheidsbesef: “Terwijl zij zich laat inspireren door de pedagogiek van de menswording, is de christengemeenschap geroepen om samen met Christus aan de zijde te gaan van de mens van deze tijd, hem te ondersteunen bij de moeizame zoektocht naar de Waarheid en hem op een of andere wijze de aanwezigheid van de Verlosser te doen aanvoelen in de sleur van zijn leven, dat verbonden is met onzekerheid over wat komen gaat, onrecht, ontreddering en soms ook wanhoop. In vertrouwen op de aanwezigheid van de Heer zullen de christenen door te luisteren, door dialoog, door viering van het Woord en de sacramenten

54. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Christifideles laici* (30 december 1988), 32.

55. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de leden van het Centraal comité van het grote Jubileum van het jaar 2000* (5 juni 1996), 5, in: *L'Osservatore Romano* (19 juni 1996), 3.

56. Johannes Paulus II, *Toespraak bij de viering van de 'Europese Vespers' op de Heldenplatz te Wenen* (10 september 1983), 1, in: *L'Osservatore Romano* (19 september 1983), 3.

57. Johannes Paulus II, *Boodschap aan de 90e Katholiekentag te Berlijn* (23 mei 1990), in: *L'Osservatore Romano* (25-26 mei 1990), 5.

58. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Bulgaarse bisschoppen bij hun Ad Limina-bezoek* (7 november 1998), 3, in: *L'Osservatore Romano* (18 november 1998), 3.

59. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Spaanse bisschoppen van de kerkprovincies van Granada, Sevilla en Valencia bij hun Ad Limina-bezoek* (7 juli 1998), 8, in: *L'Osservatore Romano* (22 juli 1998), 5.

60. Johannes Paulus II, *Angelus* (14 februari 1999), 1, in: *L'Osservatore Romano*, (17 februari 1999), 1.

61. Vgl. *Toespraak Raad van Europese Bisschoppenconferenties*, 1.

hun tijdgenoten weg kunnen leiden van verwarring en gemis aan vertrouwen naar het blijde getuigenis van de verrezen Christus.”⁵⁵

Tegenover een dergelijke visie op het missionair aspect van het mysterie van de kerk *schijnt in onze particuliere kerken een zekere lauwheid te heersen*: bij een pastoraal van ‘behoudzucht’ blijft de zending vaak beperkt tot de dagelijkse routine en de kerkelijke praktijk; er valt een zekere weerzin te bespeuren om ‘uit zijn schulp te kruipen’ en een initiatiefrijker en meer vernieuwende pastoraal ter hand te nemen (een weerzin die soms, althans bij sommige kerkelijke gemeenschappen in voormalige communistische landen mede veroorzaakt lijkt te zijn door de complexe sfeer van angst, achterdocht, afhankelijkheid en gebrek aan creativiteit die door het aan het bewind zijnde regime werd opgelegd); vanwege de vaak heldhaftige aanwezigheid van de missionarissen uit de eigen plaatselijke kerken wordt de ‘zending *ad gentes*’ zeer gewaardeerd, maar ondervindt ook moeilijkheden vanwege het afnemend aantal roepingen; deze terugloop is deels te wijten aan het feit dat de particuliere kerken voor hun behoeften geen oog schijnen te hebben.

Deze stand van zaken mag er echter niet toe leiden ontmoedigd de handen in de schoot te leggen, maar moet ons extra prikkelen om te zorgen voor een zending die het huidige Europa weer hoop geeft.

Europa weer hoop schenken

37. De synode wil duidelijk uitspreken dat *de hoop van Europa het kruis van Christus is*: “Als teken van de verzoenende liefde van God voor de mensen die lijden en dood overwint, is het kruis de belofte van de broederschap onder alle mensen en volken, bron van kracht voor de beginnende nieuwe

schepping.”⁵⁶ De synode wil uitspreken dat de hoop een hechte basis heeft als wij ons naar Gods wil trachten te schikken door ons persoonlijk open te stellen voor het geloof.⁵⁷

Wanneer wij dit doen worden we geleid en ondersteund door de zekerheid dat “Christus de weg is, onze innerlijke en uitwendige wonden geneest en in ons het beeld van God herstelt dat wij door de zonde hebben verduisterd”,⁵⁸ de zekerheid ook dat, wanneer de christelijke wortels van Europa weer ontdekt en tot leven gebracht zijn, ze ons allen een levende hoop en nieuwe dynamiek kunnen geven waardoor we de huidige moeilijkheden te boven zullen kunnen komen en kunnen zorgen voor een toekomst van groeiende geestelijke en menselijke vooruitgang.⁵⁹

Hiervan overtuigd zijn is noodzakelijk, willen wij Europa op de drempel van het nieuwe millennium nieuwe hoop bieden. “De Heilige Deur van het jaar 2000 zal opengaan voor een samenleving die verlicht moet worden door het licht van Christus. Aan het ‘oude Europa’ is de gave van het evangelie geschonken, maar het heeft thans een hernieuwde verkondiging nodig van het evangelie, die mensen en volkeren, vrijheid en waarheid met elkaar helpt verenigen, en die de geestelijke en ethische grondslagen veilig stelt voor economische en politieke eenwording van het continent.”⁶⁰

Bovendien is het absoluut zeker dat alleen de verrezen Christus de solide grondslag kan zijn voor de sociale vernieuwing van Europa, en dat de particuliere kerken tot die vernieuwing kunnen bijdragen door zich om Christus te scharen, hun vertrouwen te stellen op Hem die onder ons tot aan het einde der tijden aanwezig is en leeft, en hun plannen en pastorale activiteiten op Hem alleen te doen berusten.⁶¹ En ondanks alle moeilijkheden en problemen mag het vertrouwen niet verloren gaan want – zoals de paus ondanks alle pessimistische gelui-

den herhaaldelijk met kracht heeft gezegd – “bij het naderen van het derde millennium van de verlossing bereidt God een grote christelijke lente voor, waarvan de dageraad reeds zichtbaar is” (*Redemptoris missio*, 86).⁶²

38. Wanneer we vanuit dit oogpunt zien *hoe het staat met onze particuliere kerken* en nagaan hoe zij zichzelf ervaren, blijkt dat er een wijd verspreide overtuiging heerst *dat Jezus Christus, levend in zijn kerk, nog steeds een bron van hoop is voor Europa*. Tegelijk wordt echter benadrukt dat dit niet *automatisch* gebeurt, maar alleen in zoverre de plaatselijke kerken in deze tijd in al hun geledingen zich inspannen om de evangelische arbeid van Jezus van Nazaret tijdens zijn aardse bestaan na te leven en concreet gestalte te geven: zijn menselijkheid en nederigheid; zijn relatie als Zoon tot de Vader van het leven; zijn gezalfd zijn door de Geest en zijn zending in de wereld; zijn actief medeleven met mensen in nood; al wat Hij deed om mensen te bevrijden van allerlei vormen van onderdrukking en om hun weer gezondheid, vreugde en leven te schenken; zijn waarheidsliefde; zijn getuigen van het Rijk van gerechtigheid en vrede tot zijn totale zelfoffering toe.

Vandaar een grote overeenstemming over de noodzaak om de huidige Europeaan weer de zin van het leven bij te brengen en *voorwaarden te scheppen opdat de kerk kan laten zien dat de persoon van Jezus hoop betekent voor Europa*. Dat betekent, in de trouw van de Heer en in zijn verrijzenis de bron en steun erkennen van haar eigen hoop; de noodzaak om op begrijpelijke en stimulerende manier de persoon van Christus en de christelijke waarden voor te stellen; mensen en culturen gevoelig maken voor het bovennatuurlijke; de mensen de kracht van de goddelijke barmhartigheid doen ervaren; in woord en daad het geloof

verkondigen op een wijze die de mens van onze tijd, met name de jeugd, verstaan kan; vooral in bepaalde situaties blijf geven van gemeenschap in verscheidenheid, ook op maatschappelijk plan.

De bijdrage die de kerk kan leveren om Europa's hoop te doen groeien, kan aldus geschetst worden: de spiritualiteit kan een antwoord zijn op de leegte en frustratie van de consumptiemaatschappij; de gemeenschapsgeest kan de barrières slechten van vooroordelen en nationalismen en van het uiteengroeien van de samenleving; het missionair getuigenis brengt de zorg tot uiting voor het welzijn van iedere mens, opdat hij de zin van zijn leven kan vinden.

Vooraf in deze tijd van pluriformiteit dient, wat het grondvlak betreft, te worden geloofd en verkondigd dat de Drie-eenheid bron en oorsprong is van het leven van de gehele mens, en dat in de openbaring van de Drie-eenheid de wortels zijn gelegen van de waardigheid van iedere man en vrouw als kinderen van de Vader, geroepen om in onderlinge verbondenheid met elkaar te leven en samen met de Geest een gemeenschap op te bouwen van liefde.

Het gaat er ook om een kerk te zijn die in trouw aan haar theologische kenmerken uit het Credo – eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostolische aard – in staat is getuigenis af te leggen, door een waarachtig geloof, door broederlijke liefde, door een leven overeenkomstig de zaligsprekingen waarvan Jezus het voorbeeld is, een eenvoudig en menselijk leven, door vergiffenis in onderlinge verbondenheid, door bereidheid om met de mensen van goede wil samen te werken en zich in te spannen voor aller welzijn en met name voor mensen in nood.

In een dergelijke kerk zullen de gelovigen – met de Vader verenigd en gezalfd in de Geest van waarheid – de hoop aan anderen kunnen doorgeven, door Jezus' leven na

62. Johannes Paulus II, *Toespraak tot een groep bisschoppen uit de Poolse Bisschoppenconferentie bij hun Ad Limina-bezoek* (12 januari 1993), 2, in: *L'Osservatore Romano* (3 februari 1993), 5.

te leven, met Hem als pelgrims op weg te gaan naar het Vaderhuis. Zijn menselijkheid en eenvoud zullen hen doorstralen als ze mededogen en vergiffenis schenken, en ook vreugde en bevrijding, als ze gerechtigheid en vrede stichten, en als ze voor zich en in de liturgie een gebedsleven leiden als persoonlijke ontmoeting met de Heer.

39. Toch wijzen sommigen erop *dat het verband tussen Jezus Christus, de kerk, en de hoop in veel gemeenschappen niet zonder meer duidelijk is*. In verschillende particuliere kerken ziet men ook uiteenlopende houdingen en vormen van gedrag die de hoop versluieren. Vormen van dergelijk gedrag worden met name genoemd: het verlangen naar wereldlijke macht, de bekoring om zich te verlaten op de macht van het geld en van een goed functionerende organisatie; een – wellicht latente – vorm van nieuw clericalisme; een betwistbare vorm van gezagsuitoefening in de pastoraal waarbij het gevaar dreigt dat het geweten wordt gemanipuleerd en men het evangeliseringswerk dat vooraf moet gaan, ontloopt; het risico, dat men bij het verlenen van vele diensten op het gebied van caritas en bijstand toe zal geven aan verfijnde vormen van paternalisme.

Daaruit volgt dat een gewetensonderzoek nodig is; de noodzaak om ruimte te scheppen voor een nieuwe toeleg op ‘ommekeer’ om de min of meer brede kloof tussen het evangelie zoals dit met woorden wordt verkondigd en het evangelie zoals het in feite wordt beleefd, te dichten of althans kleiner te maken; de noodzaak om in ieder van de plaatselijke kerken een ware solidariteit te smeden tussen arme en rijke kerken, maar ook in werkelijk openstaan voor de wereld solidaire relaties te onderhouden met de particuliere kerken buiten Europa.

Anderen wijzen erop dat voor het doorgeven van de hoop de christelijke vorming

bevorderd moet worden van mensen die een van de vrije beroepen uitoefenen, en van politici en ambtenaren; dat door middel van de media een openbare mening moet worden gevormd die zich laat leiden door de christelijke waarden; dat het geloof vraagt zo op te voeden dat men zich ‘Europeaan’ en wereldburger voelt.

Vóór alles echter moet er aan bepaalde *voorafgaande voorwaarden* worden voldaan, willen onze particuliere kerken bron van hoop zijn voor het huidige Europa. Deze voorwaarden *betreffen het gelaat van de kerk zelf en haar zijns- en levenswijze*. De synode wil de aandacht vestigen op deze voorwaarden en om een gewetensonderzoek hieromtrent vragen.

Een kerk die de aanwezigheid en het handelen van Christus en van zijn Geest erkent en aanvaardt

40. Hoop wordt zwakker of verdwijnt met het zwakker worden of verdwijnen van de zekerheid dat de Heer met zijn Geest aanwezig is in wat zich afspeelt in het persoonlijk leven of in het leven van gezin, samenleving, kerk, en als men meer en meer ervan overtuigd raakt dat alles aan het toeval is overgelaten en hoe dan ook zinloos is.

Zo dit een van de fundamentele karaktertrekken is van de heersende crisis van onze tijd, dan is het de absolute plicht van de kerk te geloven en te betuigen dat ook nu nog Jezus Christus met de gave van zijn Geest in de geschiedenis aanwezig is. Het gaat erom *de overtuiging te voeden dat de Geest van Christus bestaat en werkzaam is*, dat Hij eerder dan wij aanwezig is, en meer en beter dan wij dingen tot stand brengt; dat de Geest, onzichtbaar en vaak in zwakte en geringheid, werkelijk een rol speelt in de strijd om de overwinning. Hij zet in ruimte en tijd de zending voort van onze Heer

Jezus Christus en vormt de kerk tot een stroom van nieuw leven die door de geschiedenis van de mensheid vloeit als teken van hoop voor allen.

In haar leven en zending moet de kerk dus handelen, gelovig belijdend dat de Geest de verdeeldheden en verbrokkeling kan overwinnen; dat Hij de harten vrede kan schenken en ze hecht met elkaar kan verenigen in de vreugde van de verbondenheid met de Vader en, in Hem, met de Zoon; dat Hij de ziel is van de eenheid van de kerk en dat Hij de christelijke gemeenschap zelf tot teken, instrument en profetie maakt van de eenheid van de wereld. De opdracht van de kerk is te geloven en te erkennen dat in de heilige Geest Jezus bezit neemt van de harten die zich voor Hem openstellen door te luisteren naar het Woord en deel te nemen aan de sacramenten, maar ook meer in het algemeen in de aanvaarding van het mysterie van leven en dood en in het ervaren van liefde, solidariteit en gerechtigheid. Het gaat erom dat de kerk gelooft, en door haar levensstijl ervan getuigt, dat de heilige Geest de Heer is die leven geeft, omdat Hij, alle sociale, raciale, culturele en religieuze barrières ten spijt, de Levende hier en nu tegenwoordig stelt; een kerk die gelooft en getuigt dat deze Geest in het hart van iedere mens, in het hart van de steden en van Europa's geschiedenis en van die van de wereld, werkzaam is om daarbinnen, nu zoals in het verleden, mensen en groepen te verwekken die zijn zoals Jezus, die als ware kinderen van God denken, handelen, lijden zoals Hij, en die zoals Hij hun leven geven voor hun broeders en zusters. Een van de tekenen van deze manier van 'zijn' en 'leven' is onder andere het vermogen om de positieve en negatieve situaties van het geloof in onze tijd op realistische wijze te beoordelen, – zonder te blijven steken in leeg optimisme of onvruchtbaar pessimisme –, het vermogen ook om het netwerk van

liefdesbetrekkingen te zien en te bevorderen dat de Geest in Europa heeft gesponnen en dat een weerspiegeling is van het netwerk der liefdesrelaties van de Drie-eenheid.

Ware dit niet het geval dan zouden onze kerkelijke gemeenschappen ten prooi vallen aan een van de meest subtiele en verderfelijke bekoringen, namelijk de tegenwoordigheid van de Geest vergeten. En dat zou onverbiddelijk leiden tot ontmoediging, teleurstelling, zinloosheid en lege routine in de pastoraal. Het zou een teken zijn van het gebrek aan vertrouwen dat zo kenmerkend is voor hen die denken dat God ons prijs heeft gegeven aan een slechte wereld waartegen we met ongelijke wapens dienen te strijden, aangezien onverschilligheid, egoïsme en vergetelheid van God geleidelijk en onstuitbaar de overhand hebben gekregen. Zo zou de kerk geen hoop brengen, maar in plaats daarvan nog bijdragen tot die treurige gevoelens die in Europa schijnen te heersen.

De tekenen en gaven van de aanwezigheid en het handelen van de Geest in onze tijd geven tegelijk belangrijke aanwijzingen over de weg die wij moeten volgen; daaronder moeten genoemd worden: het Tweede Vaticaans Concilie, *de Katechismus van de katholieke kerk*, en ook de viering van de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa van 1991 en de door haar gegeven aanwijzingen.⁶³ Deze drie grote gaven die de heilige Geest als richtingswijzers op de weg van de kerk heeft geplaatst, moeten we constant voor ogen houden, en onszelf afvragen in hoeverre we ons deze gaven eigen hebben gemaakt en ons in de voorbije jaren door deze aanwijzingen hebben laten leiden; daarnaast ook ons afvragen welke perspectieven deze richting wijzende gaven voor de toekomst openen.

63. *I.a.p.*

Een kerk die Christus weerspiegelt en naar zijn gestalte gevormd is

41. We wezen erop dat de kerk geheel op Christus betrokken is, dat zij de vrucht is van zijn totaal zich wegschenkende liefde (vgl. Ef 5,25) en dat zij zelf deze in de geschiedenis aanwezige en werkzame liefde is. Vandaar dat de pastoraal van de kerk niet op menselijke krachten berust of daarop haar vertrouwen baseert. Zij moet steunen op Gods genade, op zijn liefdevolle en almachtige voorzienigheid, op de kracht die komt van Christus en van de heilige Geest. De levende en levengevende grondslag van hetgeen de kerk doet moet dan ook gelegen zijn in haar verbondenheid met Christus, in haar groeiende liefde voor Hem, in haar intimiteit met Hem.

Als zij de heldere spiegel wil zijn van Christus, *moet de kerk haar bruidegom met onvermoeibare liefde beschouwen*. Wil men werkelijk Christus doen oplichten als bron van vertrouwen en hoop, dan zijn de volgende elementen en voorwaarden essentieel en onmisbaar: het tot Hem gerichte gebed, het luisteren naar zijn woord, het overwegen van zijn doen en laten, het in zich opnemen van zijn mysterie en het delen in zijn genade.

Vandaar dat het eerste wat te doen staat is *het gezicht van onze plaatselijke kerken onderzoeken om het steeds meer te doen gelijken op het gelaat van Christus*. Immers, als de kerk geheel afhankelijk is van het Woord van de Heer die haar heeft verwekt, dan dienen wij, over haar sprekend, te beseffen dat we over Jezus spreken; als wij haar gelaat beschrijven moeten we beseffen dat we dat van Jezus beschrijven, zodat de beschouwing van zijn gelaat kan leiden tot handelen, structuren en regels in de vreugde en vrede van de heilige Geest.

Als onze particuliere kerken van de hoop willen getuigen en deze verspreiden,

moeten ze het Lichaam willen zijn van de in de geschiedenis gekruisigde Christus, afbeelding van zijn gelaat in de tijd, in vertrouwen op de genade van de heilige Geest en de barmhartigheid van Hem die vergeeft al wie iedere dag weer opnieuw zijn heilig gelaat ontluisteren.

Het gaat er nu vooral om te begrijpen dat, bij het beschouwen van het gelaat van de man van smarten in wiens bijzijn men zijn gezicht bedekt, ons eigen gelaat niet zal mogen verschillen van het zijne; dat onze zwakheid kracht en overwinning zal zijn indien ze beeld is van het mysterie van de zwakte, nederigheid en mildheid van onze God. Deze kerkelijke mystiek van de *'imitatio Christi'* heeft het Concilie geïnspireerd, en keert in het begin en op andere plaatsen van de Constitutie over de Kerk terug: "Het licht van Christus dat zich op het gelaat van de kerk weerspiegelt verlangt vurig heel de wereld te verlichten."⁶⁴ "Door de kracht van haar verrezen Heer voelt (de kerk) zich gesterkt om de smarten en moeilijkheden die zij zowel naar binnen als naar buiten te dragen heeft door geduld en liefde te overwinnen en zijn mysterie, zij het onder schaduwen, niettemin met getrouwheid aan de wereld te openbaren."⁶⁵

Hierop zal de synode moeten wijzen, daartoe stimuleren en daarover tot een moedig en heilzaam gewetensonderzoek opwekken.

42. In dezelfde lijn dient men zich af te vragen of in de pastoraal, afgezien van de noodzakelijke planning en organisatie, niet het risico bestaat het succes ervan af te meten aan het aantal initiatieven dat is genomen en het aantal mensen dat eraan deelneemt, of aan de middelen en krachten waarover men beschikt. Om de hoop te vernieuwen moet men, tegen alle bekoring van activisme in, *tot alle prijs in de pastoraal het primaat veilig stellen van het spirituele*,

64. *Lumen gentium*, 1.

65. *A.w.*, 8.

allereerst door zijn toevlucht te nemen tot voortdurend gebed, in de volle overtuiging dat “dit altijd een soort belijdenis is, een erkennen van Gods aanwezigheid in de geschiedenis en van zijn werk voor het welzijn van mensen en volkeren” en “dat tegelijk het gebed een nauwere verbondenheid met Hem en een onderlinge toenadering onder de mensen bevordert”.⁶⁶ Daarnaast in de overtuiging dat er, ook in de samenleving, geen werkelijke vernieuwing mogelijk is zo ze niet uitgaat van contemplatie: “De ontmoeting met God in het gebed vult de kronkelende stroom van de geschiedenis met een mysterieuze kracht die de harten raakt, ze tot bekering en vernieuwing brengt en juist daardoor een geweldige historische omvorming van de maatschappelijke structuren bewerkt.”⁶⁷

Daarom moet de synode nagaan of de particuliere kerken in Europa kerken zijn die, alvorens ‘van alles te doen’, God loven, zijn absolute primaat erkennen, en in zwijgende aanbidding voor Hem staan.

Vaststellen van de behoeften en eisen van spiritualiteit

43. Met betrekking tot de wezenlijke voorwaarden voor de plaatselijke kerken in Europa om blijde de hoop te kunnen uitdragen, wordt van vele zijden vastgesteld dat, ondanks het veelomvattende secularisatieproces in Europa, er met name onder de jongeren *behoefte en zoeken naar spiritualiteit te bespeuren valt*; dit zoeken is soms wat vaag en in zekere zin ‘in het wilde weg’, en moet verstaan en begeleid worden door te wijzen op de fundamentele aspecten van een echte christelijke spiritualiteit, zoals persoonlijke bekering, actief kerklid zijn, navolging van de Heer, dienstbetoon aan anderen. Wanneer het ideaal van zelfverwerkelijking gepaard gaat met een sfeer van

individualisme, subjectivisme, pragmatisme en hedonisme leidt dat tot ondergang van de godsdienstige symboliek in de wereld en tot vergroting van de crisis in de traditionele religieuze taal. Maar van de andere kant betekent het ook een prikkel om te zoeken naar allerlei experimenten op religieus gebied als antwoord op het verlangen naar gastvrij onthaal, naar meer warmte in de onderlinge omgang van mensen, naar persoonlijke beloning, steun en veiligheid. In die zin, en uit het zoeken naar de eigen identiteit om niet ten prooi te vallen aan de huidige desintegratie van de samenleving, kan men het succes verklaren van nieuwe vormen van religiositeit en het ontstaan van nieuwe buitenkerkelijke bewegingen, parallelle vormen van geloof, ‘sekten’, nieuwe vormen van fundamentalisme, de populariteit van oosterse godsdiensten, ‘New Age’, en zelfs de toevlucht die men neemt tot verschillende vormen van satanisme.

Het religieus gedrag van de Europeanen en met name van de jongeren overziend, kan men samenvattend zeggen dat het enerzijds gekenmerkt wordt door een teruggang van het traditionele model van religieuze beleving en afname van verschillende religieuze vormen van geloof, anderzijds door een groeiend verlangen naar religieuze ijkpunten, naar zekerheid en spiritualiteit; dit alles blijft echter vaak zeer algemeen, vaag en onbepaald, en heeft geen directe invloed op het ethisch gedrag en de persoonlijke keuzes.

Een positiever verschijnsel is dat men in veel gemeenschappen van Oost en West *de overgang ziet van een door de traditie bepaalde religiositeit naar een meer op persoonlijke overtuiging en betrokkenheid berustende religieuze levensvorm*. Christenen die dit streven delen, – een streven dat de vrucht is van vrije keuze en overtuigd lidmaatschap van de kerk en dat tot uiting komt in deugdzaam gedrag, echte spirituali-

66. Johannes Paulus II, *Brief aan de bisschoppen van Italië* (6 januari 1994), 8, in: *L'Osservatore Romano* (19 januari 1994), 5-6.

67. Johannes Paulus II, *Toespraak tot het IIIe Congres van de kerk in Italië, te Palermo* (23 november 1995), 11, in: *L'Osservatore Romano* (6 december 1995), 12.

teit en actieve apostolische inzet – schijnen slechts een relatief kleine minderheid te vertegenwoordigen; genoemd kunnen worden: gemeenschappen van godgewijd leven, lekgroeperingen die er een band mee hebben, leden van kerkelijke groepen en bewegingen, en ook individuele personen en gezinnen uit verschillende parochies.

44. Er zijn echter ook *zorgwekkende tekenen in christelijke gemeenschappen te signaleren*, zoals de vermindering of het verdwijnen van het persoonlijk gebed en van het bidden in het gezin; de afnemende biechtpraktijk; het najagen van uitzonderlijke gebeurtenissen die een wonder zouden moeten heten; het wegvluchten in esoterische religieuze ervaringen en naar de sekten.

Daaruit volgt dat *een grondiger onderzoek dringend noodzakelijk is* om waakzaam te kunnen blijven tegenover het gevaar van een selectieve syncretistische spiritualiteit welke uit de verschillende ‘zingevingen van het leven’ de elementen kiest die aan de persoonlijke omstandigheden zijn aangepast, maar niet bereid noch in staat is om zich te verplichten tot een concreet beleefd geloof. Met name moet erop worden gewezen dat de verschillende elementen en methodes van een authentieke kerkelijke spiritualiteit absoluut niet mogen afglijden naar gevaarlijke vormen van polarisatie, maar dat ze één geheel moeten gaan vormen en elkaar aanvullen. Bovendien moet ook het persoonlijk element verbonden worden met dat van de gemeenschap om te voorkomen dat de spiritualiteit gereduceerd wordt tot een soort ‘privé-godsdienst’.

Ten slotte, *wat de middelen betreft die tot een gezonde christelijke spiritualiteit voeren*: er worden kleine ijverige, al dan niet charismatische, gemeenschappen en gebedsgroepen gevormd; er worden spiritualiteitscentra geopend en er wordt gezorgd

voor het *Aggiornamento* van de reeds bestaande; er worden bedevaarten georganiseerd naar heiligdommen en naar plaatsen (vooral abdijen en kloostergemeenschappen) waar een intens leven van gebed en beschouwing wordt geleid, stilte heerst, ascese wordt beoefend; er worden dagen georganiseerd van geestelijke bezinning en inkeer voor echtparen en jongeren; er worden nieuwe vormen van catechumenaat ontwikkeld voor volwassen dopelingen; er wordt gezorgd voor hedendaagse literatuur die onderwerpen behandelt en uitdiept op het gebied van spiritualiteit; er worden programma’s opgezet voor een rijker gebedsleven in de parochiegemeenschappen, waarbij een centrale plaats wordt toegekend aan het woord van God en de overweging daarvan met name door middel van de ‘*lectio divina*’. En men denke ook aan de goede christelijke praktijk van Maria-verering en volkse vroomheid die van zo groot belang is in ongeveer heel Europa.

De kerk: werkelijke plaats van *communio*

45. Opdat de kerk kan tonen werkelijk het levend lichaam van Christus te zijn, een geloofwaardig teken van de aanwezigheid van de Vader door Christus de Heiland in de kracht van de heilige Geest, en stroom van nieuw leven in de geschiedenis van de mensheid, *moeten de volgelingen van Christus werkelijk een liefdeseenheid vormen*. Alleen dan zijn ze een heldere weerspiegeling van de Drie-eenheid: “Dat ze allen één mogen zijn. Zoals U, Vader in Mij bent en Ik in U, zo moeten zij in ons zijn, zodat de wereld kan geloven dat U Mij gezonden hebt” (Joh 17,21). Want als de eucharistie de meest volle tegenwoordigheid is van de verzen Heer, is de volgens het evangelie beleefde wederzijdse liefde het meest zicht-

bare teken van zijn tegenwoordigheid, dat het meest aanspreekt en tot geloof brengt.

De vraag rijst dus welk beeld de christelijke gemeenschap dient te bieden om het 'evangelie van de hoop' te verkondigen, te vieren en te dienen.

Het antwoord kan alleen gezocht worden in het model *van een broederlijke en missionaire gemeenschap*, waaraan in iedere lokale kerk meer vastberaden en systematisch gewerkt moet worden.

Dit zijn de wezenskenmerken waarmee een levende kerkelijke gemeenschap geschetst kan worden die in onze tijd geloof kan wekken en tot geloof kan opvoeden: een sfeer van vriendschappelijke verhoudingen, onderling contact, dienstbetoon, gezamenlijke en gedeelde verantwoordelijkheid, een sterk missionair besef, aandacht voor de verschillende vormen van armoede; een cultuur van wederzijdse betrokkenheid zoals deze uit de brieven van Paulus naar voren komt: elkaar hoogachten, opnemen, opbouwen, dienen, steunen, terechtwijzen, bemoedigen (vgl. bijvoorbeeld Rom 12,10; 15,7,14; Gal 5,13; 6,2; Kol 3,13; 1Tes 5,11); de veelheid van charisma's, roeping en verantwoordelijkheden zo tot hun recht laten komen dat ze de eenheid bevorderen en verrijken (vgl. 1 Kor 12); een hartelijke samenwerking tussen de verschillende groepen gelovigen; een groot aantal pastorale medewerkers die goed op de hoogte zijn van spiritualiteit, theologie en pastoraal, en die in hartelijke en efficiënte verbondenheid met de bisschop en de priesters verantwoordelijk zijn voor bijzondere diensten in kerkelijk verband; een versterking van de verschillende beleidsraden die tekenen zijn van *communio* en deze doen groeien, en die een gezamenlijke missionaire activiteit bevorderen; een samenhangende maar gedifferentieerde kerkelijke pastoraal; een plaatselijke, op opvoeding en op de missie *ad gentes* gerichte pastoraal.

Naar een beoordeling van de *communio* in de kerk

46. Hoewel er grote vooruitgang is geboekt bij het ontwikkelen van een theologie van de '*koinonia*', moet in het algemeen geconstateerd worden dat de communicatie in de kerk toch nog steeds niet goed functioneert. Het is daarom noodzakelijk om door middel van een onderlinge en openhartige dialoog *nader te onderzoeken welke de consequenties zijn van de theologie over de *communio** voor de relatie tussen de kerk die aan het hoofd staat van de universele *communio* en de particuliere kerken, voor de particuliere kerken zelf, voor de dagelijkse gang van zaken in de plaatselijke kerken, en met name voor de kerkelijke besluitvorming.

Als *meest concrete en duidelijke tekenen* van de *communio* in de particuliere kerken worden in het algemeen genoemd: het verenigingsleven in groepen en bewegingen; het wijd verspreide vrijwilligerswerk; de talrijke initiatieven van solidariteit ten behoeve van noodlijdenden in eigen land of in de armere landen, met name op het zuidelijk en oostelijk halfrond.

Als belangrijke factoren voor de *communio* en eenheid binnen de christelijke gemeenschap worden door sommigen genoemd: het grote belang van de parochiegemeenschap als de basis voor de *communio*; de *communio* onder de geestelijkheid en onder de verschillende *communauteiten*, mede dankzij een nieuwe verdeling in wat genoemd wordt: pastorale sectoren; de samenwerking onder de lokale kerken voor de missie '*ad gentes*', zowel ten behoeve van de verkondiging van het evangelie als door middel van concrete vormen van solidariteit met de armere plaatselijke kerken, onder andere door een speciale band met elkaar aan te gaan als zusterkerken.

47. Met het oog op een juiste visie en bele-

ving van de kerk als werkelijke *communio* wordt de *centrale plaats van de parochie* benadrukt; ondanks al haar gebreken kan daar op tastbare wijze en zonder iemand uit te sluiten de betekenis van *communio* en medeverantwoordelijkheid worden beleefd. Maar het gaat daarbij om een parochie die gezien en beleefd moet worden als de plaats bij uitstek voor de pastoraal van iedere dag, waar het geloof in alle omstandigheden van het leven voor iedereen toegankelijk gemaakt wordt, als de plaats van pastorale medeverantwoordelijkheid en missionaire dynamiek. De parochie blijft inderdaad “de plaats waar gelovigen met een verschillende mentaliteit in dezelfde liturgie kunnen delen, waar verenigingen die zich op verschillend terrein bewegen elkaar ontmoeten, waar de activiteiten op het gebied van catechese, vorming, voorbereiding op de sacramenten, apostolaat, onderling hulpbetoon gemeenschappelijk op elkaar worden afgestemd”.⁶⁸ Sommigen wijzen op het belang van een goede coördinatie en integratie van de verschillende kerkelijke bewegingen in de parochiegemeenschap: dan immers kunnen die bewegingen aan de missie een sterke impuls geven, bijdragen tot een rijker geestelijk leven, tot de vorming van de jongeren, delen in de apostolische zorg in de verschillende sectoren van het leven, zorgen voor constante en daadwerkelijke opvang en dienstverlening aan de meest hulpbehoevenden.⁶⁹

68. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Bisschoppenconferentie van de apostolische regio in Noord-Frankrijk bij hun Ad Limina-bezoek* (18 januari 1992), 5, in: *L'Osservatore Romano* (5 februari 1992), 5.

69. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de bisschoppen van de apostolische regio in Zuid-West Frankrijk bij hun Ad Limina-bezoek* (25 januari 1997), 5, in: *L'Osservatore Romano* (5 februari 1997), 5, 8.

standigheden en situaties van de betrokkenen.

48. In veel reacties wordt gesproken over *de vrouw in de samenleving en in de kerk*. Om misvattingen te corrigeren omtrent de gelijkwaardigheid van man en vrouw, en de hun toekomende gelijke rechten en plichten in de verschillende sectoren van maatschappij en gezin worden, zo wordt opgemerkt, in sommige kerkelijke gemeenschappen belangrijke en moedige stappen gezet, terwijl dit in andere in mindere mate en angstiger gebeurt; dit geldt eveneens voor de eigen inbreng van christelijke vrouwen in het leven en de evangelische arbeid van de kerk, maar men bekent ook eerlijk dat er in sommige plaatselijke kerken op dit punt nog veel gebeuren moet.

Een ander gebied waarop de geloofwaardigheid van de kerk als bevorderaarster van eenheid zwaar op de proef wordt gesteld, is haar opstelling tegenover *mensen waarvan het huwelijk niet in orde is*. In wezen is het probleem hoe de morele waarden te verkondigen in trouw aan het evangelie en tegelijk hulp en ondersteuning te bieden.

Sommigen, tenslotte, wijzen op het grote belang van de *communio* tussen de plaatselijke kerken in en buiten Europa, die in onderlinge contacten vorm moet krijgen door een echte ‘uitwisseling van gaven’.

49. Veel belang wordt gehecht aan de *verstandhouding en samenwerking tussen priesters en leken*. Op dit gebied zijn er zeer verschillende en soms tegengestelde situaties, ofschoon men het er unaniem over eens schijnt te zijn dat een goede samenwerking hoogst gewenst is. Deze moet niet alleen de noodsituatie helpen verlichten die het gevolg is van het priestertekort, maar ook meer en meer uitgaan van de overtuiging dat het gewijde ambt en het algemeen

priesterschap weliswaar in wezen, en niet alleen in rangorde, van elkaar verschillen, maar op elkaar betrokken zijn en elkaar wederzijds aanvullen.⁷⁰

Als resultaat van het bestaan van verschillende raden en organisaties op parochieel en bovenparochieel niveau ziet men hoe zich onder hen die actief en overtuigd hun medewerking verlenen in de kerkelijke gemeenschap, een positieve samenwerking ontwikkelt, en ook vaak een gedeelde verantwoordelijkheid, op voet van gelijkheid en steeds met respect voor ieders eigen rol en deskundigheid. Men ziet dit niet alleen in het parochieleven, maar ook op het gebied van de nieuwe bewegingen en in de communauteiten van godgewijd leven.

Toch bestaan er nog veel situaties van priesters met een heerszuchtig en autoritair karakter, tengevolge waarvan niet voldoende respect wordt opgebracht voor het rijpe oordeel van de leken en voor het feit dat zij volwassen mensen zijn met eigen verantwoordelijkheden in maatschappij en gezin, en de belangrijke bijdrage die deze mensen aan de kerkelijke gemeenschap kunnen leveren, niet naar waarde geschat wordt. Ook al is deze situatie aan het veranderen, toch is men vaak nog ver verwijderd van een daadwerkelijke samenwerking aan de gemeenschappelijke zending.

Er zijn ook particuliere kerken waar aan de samenwerking tussen priesters en leken niet zoveel belang wordt gehecht.

Wat Midden- en Oost-Europa betreft wordt opgemerkt dat de moeilijkheid om tot een strikte en goed omschreven samenwerking te komen tussen priesters en leken, haar oorzaak vindt in het feit dat onder het communistisch regime niets werd gedaan om initiatief en verantwoordelijkheid aan te moedigen, maar deze integendeel vaak werden verboden en onderdrukt. Van de andere kant moet wel gezegd worden dat juist

gedurende de jaren van dictatuur talrijke leken zich werkelijk, zij het in het verborgen en naar buiten toe onopvallend, voor de kerk verantwoordelijk hebben betoond, hetgeen vaak gepaard ging met een heldhaftig getuigenis van geloof en liefde voor de kerk, die wezenlijke en belangrijke voorwaarden zijn om tot meer nauwe en structurele samenwerking te komen met de priesters.

In alle gevallen en in de sterk uiteenlopende situaties van de leken is een ingrijpende mentaliteitsverandering noodzakelijk, hetgeen van de betrokkenen tijd, geduld en vorming vraagt.

50. Een ander gebied van *communio* waaraan de particuliere kerken zorg moeten besteden is dat van *aandacht en bekommernis voor randkerkelijken, en met name voor hen 'die zich van de kerk hebben verwijderd'*, zonder met deze woorden een moreel oordeel te willen uitspreken.

In het algemeen wordt opgemerkt dat onder de manieren waarop de kerk haar medeleven met deze mensen kan betonen, persoonlijke contacten bij bepaalde gelegenheden in het leven voorop dienen te staan, bijvoorbeeld wanneer hun kinderen op de sacramenten worden voorbereid en deze ontvangen; bij gelegenheid van een huwelijk of begrafenis; bij een levenscrisis; bij bepaalde liturgische of volkse feesten; bij religieus toerisme of bedevaarten; bij de jaarlijkse gezinszegening, bij volksmissies.

Ook nemen sommige plaatselijke kerken speciale initiatieven, zoals: gespreksgroepen waar vertegenwoordigers van de menswetenschappen en gekwalificeerde vertegenwoordigers uit de katholieke wereld elkaar ontmoeten; culturele discussies op de radio of televisie; het katholieke gedachtegoed uitdragen in de 'neutrale' pers, en ingaan op dat van niet-christelijke schrijvers in de katholieke pers; gespreksgroepen op allerlei niveau.

70. Vgl. *Lumen gentium*, 10.

Veel belang wordt ook gehecht aan de mogelijkheden die het categoriaal pastoraat biedt, zoals bijvoorbeeld het legerpastoraat. Er wordt gewezen op de rol van de katholieke scholen die vaak waardering genieten van mensen zonder nauwe banden met de kerk, en ook op het godsdienstonderricht op openbare scholen. Ook het kunstzinnig en cultureel erfgoed kan een goede gelegenheid bieden om hen die 'zich van de kerk hebben verwijderd' te ontmoeten.

Hoewel het niet makkelijk te bespeuren is, mag men niet gering denken over het fijnmazig netwerk van relaties die ontstaan in gezin, op het werk, in het sociaal verkeer, in de vrije tijd, tussen christenen die praktiserend genoemd worden – of die hoe dan ook voor godsdienst gevoelig zijn – en gelovigen die tot de groep van christenen behoren die maar gedeeltelijk en onregelmatig bij de kerk betrokken zijn. Het zijn belangrijke plaatsen waar een 'doorleefd' meer dan een 'verkondigd' evangelie spontaan indruk maakt.

Verkondiging van 'het evangelie van de hoop'

'Martyria'

'Meer zielskracht' voor Europa

51. In een tijd als de onze die een belangrijk keerpunt in de geschiedenis betekent en waarin Europa en de wereld een ander aanzijn krijgen wordt het duidelijk dat er een nieuwe en dringende behoefte is aan evangelisatie. "Thans ervaart de kerk dat de Meester haar vraagt om haar evangelisatiearbeid 'ad intra' en 'ad extra' te intensifiëren. Steeds beseft zij een missionaire kerk te zijn, een kerk die gezonden is om het zaad van Gods woord te verspreiden over de

akker van de huidige wereld."⁷¹

Wanneer dat de uitdaging is waarvoor de kerk thans staat, kan er niet mee volstaan worden met een nostalgisch en romantisch beroep te doen op het zeer grote en zuivere *erfgoed van Europa*, op zijn *wortels* en *christelijke ziel*.

Slechts weinigen blijken in hun antwoorden te durven beweren dat Europa een christelijke ziel zou hebben. Een dergelijke bewering werpt inderdaad serieuze vragen op, als men de geschiedenis van deze eeuw in Europa ziet met al haar tragedies, conflicten, onderdrukking van mensen en de ermee gepaard gaande ideologieën, en als men denkt aan die deels negatieve, deels problematische culturele verschijnselen waardoor de huidige situatie in Europa gekenmerkt wordt. Het zou wellicht meer aanvaardbaar zijn om te zeggen dat er nog steeds diepe christelijke wortels te bespeuren zijn in de geschiedenis en het leven van Europa, en vooral dat deze wortels niet onherstelbaar zijn aangetast door het secularisatieproces. Er bestaat nog een groot verlangen naar het heilige en een veelbelovende terugkeer naar religieuze houvast.

Bovendien mag men niet vergeten dat het huidige en meer nog het toekomstige Europa een door en door multicultureel en multireligieus karakter vertoont, waarin de islam een groeiende plaats inneemt, en waarin de onverschilligheid op godsdienstig gebied zich steeds verder verspreidt.

De Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa had er al op gewezen dat men er niet van mag uitgaan dat Europa en christendom zouden samenvallen: dat is nooit gebeurd, en minder dan ooit kan tegenwoordig zoiets worden volgehouden. Ongetwijfeld gaan Europa en zijn cultuur op vele wortels terug. Maar er valt niet aan te twifelen dat het christendom wezenlijk en op beslissende wijze een van de grondslagen is van de Europese identiteit. Men kan

71. Johannes Paulus II, *Toespraak tot een groep bisschoppen uit de Poolse Bisschoppenconferentie bij hun Ad Limina-bezoek* (12 januari 1993), 2.

dus stellen dat het christendom Europa gevormd heeft door het een aantal fundamentele waarden in te prenten, zoals: het geloof in een transcendente God die uit liefde in het leven van de mensen is binnengetreden; de nieuwe en belangrijke opvatting over de centrale plaats van de menselijke persoon en zijn waardigheid, zodat men kan zeggen dat het wezenlijk ethisch karakter van de menselijke persoon het eerste ijkpunt en voornaamste kenmerk genoemd kan worden van de Europese identiteit; de broederlijkheid onder de mensen als beginsel van een solidair met elkaar samenleven temidden van de verscheidenheid van mensen en volkeren.⁷²

Deze kostbare erfenis moet wel erkend en van nieuwe vitaliteit voorzien worden, maar het gaat er thans op de eerste plaats om, *het wordende Europa 'meer zielskracht' te geven*. Trouwens, deze eis ziet men ook gesteld door de mensen in Europa met het meeste inzicht en de grootste verantwoordelijkheid.

Voor de kerk is er geen andere weg of kracht om dat te bereiken dan die van het evangelie. Vandaar het belang en de noodzaak van de 'nieuwe evangelisatie' waarover Johannes Paulus II, met name met betrekking tot Europa, onvermoeibaar spreekt. Natuurlijk hoeft deze niet bij een nulpunt te beginnen, maar ze moet worden opgevat als een eerste plicht. Ze moet zich weer bezighouden met het fundament, met Jezus Christus namelijk en met de God van Jezus Christus, en met de daarmee direct samenhangende transcendente dimensie van de menselijke persoon, in de overtuiging dat hetgeen bij hem een centraal ethisch kenmerk is, niet lang stand kan houden als het niet ontologisch onderbouwd wordt. Men kan er dus niet mee volstaan waarden voor te houden die zowel evangelisch als algemeen menselijk genoemd kunnen worden zoals gerechtig-

heid, vrede, vrijheid: niet dat deze niet van wezenlijk belang zouden zijn, maar omdat iets meer fundamenteels en oorspronkelijkers op het spel staat.⁷³

De nieuwe evangelisatie

52. In brede kring wordt erkend dat aan de nieuwe evangelisatie *in het leven en werken van de kerk prioriteit moet worden verleend*. Maar men moet vaststellen dat het soms dreigt te blijven bij een mondelinge instemming waarbij veel wordt gepraat en geredeneerd zonder dat er feitelijk iets mee gedaan wordt. Er is dus nog een lange weg te gaan voordat de nieuwe evangelisatie in de gehele pastorale van de kerk werkelijk prioriteit gaat genieten.

Sommigen wijzen erop dat de nieuwe evangelisatie niet als eerste plicht wordt beschouwd, en zelfs op verzet stoot, vanwege een conservatieve mentaliteit of een misverstaan van de nieuwe evangelisatie en de betekenis ervan.

Sommigen suggereren de term zelf te herzien, en vragen zich af of men niet beter zou kunnen spreken van 'her-evangelisatie' in plaats van 'nieuwe evangelisatie', om zo aan te geven dat het niet gaat om het preken van een nieuw evangelie, maar om aan alle generaties in een nieuw kader, met nieuwe energie en met nieuwe methodes en middelen het ene evangelie voor te houden van Jezus Christus die leeft in zijn kerk, in de overtuiging dat "Jezus Christus dezelfde is, gisteren, vandaag en tot in eeuwigheid" (Heb 13,8).

53. Zoals reeds werd opgemerkt stelt de nieuwe evangelisatie zich op de eerste plaats ten doel, en *houdt ze in wezen in*, het voorhouden van *de persoon van Jezus Christus* als enige bron van heil voor alle mensen. Dat kan op allerlei manieren

72. Vgl. *Eerste Bisschopsynode*, 2.

73. Vgl. *a.w.*, 3.

gebeuren: door 'het verkondigen' van Jezus en het geloof in Hem bij openbare gelegenheden en in vriendschappelijke gesprekken; door in het persoonlijk leven of in dat van gezin en gemeenschap concrete daden te stellen die een weerspiegeling zijn van het evangelie, waardoor andere mensen 'verlokt' worden tot het geloof in de Heer; door rond zich, als het licht op de kandelaar of als de stad op de berg, vreugde, liefde en hoop uit te stralen, zodat velen onze goede werken zien en de Vader verheerlijken die in de hemel is (vgl. Mt 5,16) en zij 'aangestoken en gewonnen' worden als zij zien hoe zuiver we leven, bezield door liefde voor individuen, groepen en gemeenschappen (vgl. 1Pe 3,1-2), en hoe wij, op een zuurdeeg gelijkend, ieder concreet cultureel gebeuren van binnen uit omvormen en bezielen. Dat zijn allemaal methoden die niet steeds duidelijk van elkaar onderscheiden zijn en vaak in elkaar overlopen, maar die alle tot een nieuwe evangelisatie bijdragen.

Daaruit volgt dat de evangelisatie nieuw moet zijn, juist zoals het zich afsluiten voor en de weerstand tegen de kracht en waarheid van het evangelie nieuw zijn. Met name de moderne mens neigt ertoe zich geheel te verlaten op wetenschap en verstand, en deze te beschouwen als de enige factoren die voor het leven van de mens bepalend zijn en betekenis hebben. Op grond hiervan schrijft men aan de vrijheid een absolute en onbepaalde waarde toe. Het geloof wordt gezien als een inperking van de macht van wetenschap en technologie, en een onaanvaardbare rem op de vrijheid. Zonder in geestdrijfverij te vervallen moet dus door woord en getuigenis de redelijkheid van het geloof aangetoond worden, en het inzicht worden bijgebracht dat verstand en vrijheid niet alleen niet leiden tot de verwachte doelstellingen maar ook voor mens en samenleving een gevaar gaan vormen.

De tragische gebeurtenissen van deze

eeuw moeten een voortdurende waarschuwing vormen tegen het steeds weer terugkerend verabsoluteren van individuele of etnische rechten. De verkondiging en het getuigenis van het evangelie zijn het belangrijkste middel om Europa die onmisbare en vaak besproken ziel te schenken welke de economie tot een dienst aan het algemeen belang kan maken, welke de politiek kan maken tot een plaats waar verantwoorde beslissingen voor de lange termijn worden genomen, waar het maatschappelijk leven de plaats zal worden waarin het welzijn wordt bevorderd van allen die samen de samenleving vormen, van gezin en verenigingen die samen het levend weefsel vormen van de nieuwe Europese gemeenschap.

54. In veel gevallen staat bij de nieuwe evangelisatie *de verkondiging van de persoon van Jezus centraal*. Dat gebeurt steeds meer, met name in de prediking en de catechese. Dat vraagt ook de huidige sociale en culturele situatie, waarin de persoonlijkheid van Jezus op de mensen van deze tijd, met name op de jongeren, een duidelijke aantrekkingskracht uitoefent en waar de persoonlijke verstandhouding met Hem als zeer belangrijk en waardevol wordt gezien. Toch moet erop worden toegezien dat Jezus onze Heer niet alleen als een ethisch voorbeeld of als een volmaakte mens wordt voorgesteld, maar ook en vooral als Zoon van de levende God en de enige noodzakelijke Heiland. Vandaar de noodzaak van een systematische catechese, van een juiste en voortdurende verwijzing naar het Woord van God, van het goed onder de aandacht brengen van het Paasmysterie.

Wat vaak echter moeilijker te begrijpen schijnt te zijn is dat Jezus de Heer 'in zijn kerk leeft': Immers, veel christenen beseffen wel hoe belangrijk de verstandhouding is met Jezus, maar hechten niet evenveel belang aan de relatie met de kerk. Misschien

komt dat doordat de kerk die sommigen in concreto meemaken, in hun ogen niet steeds een duidelijke weerspiegeling is van de Heer. Daarbij komt het feit dat – mede onder invloed van de media – de kerk in de samenleving een randverschijnsel lijkt, of dat ze anderzijds alleen een rol speelt van sociale en caritatieve dienstverlening, terwijl haar taak om de weg te wijzen verzwegen, ontkend of belachelijk gemaakt wordt.

Zoals we reeds zagen is het daarom dringend noodzakelijk dat de kerk haar aanschijn in trouw aan haar Heer vernieuwt, dat zij waarachtig een geloofs- en liefdesgemeenschap is en betoont te zijn, dat ze de ontmoeting van de moderne mens met de Verrezenen bevordert en ondersteunt, dat zij een plaats is waar niet alleen door ieder van haar leden maar ook door haarzelf als levende gemeenschap een authentiek evangelisch getuigenis wordt gegeven.

55. Bijzondere aandacht moet ook gegeven worden aan *de relatie tussen vrijheid en evangelisatie*. Algemeen is men van mening dat de nieuwe sfeer van vrijheid die men in alle landen van Europa waarneemt zeer zeker een evangelische waarde vertegenwoordigt; sommigen wijzen er echter op dat deze sfeer niet altijd als zodanig ervaren en beleefd wordt. Ongetwijfeld maakt ze het mogelijk om een dicht netwerk tot stand te brengen van relaties, communicatie en solidariteit onder volken, culturen, maatschappelijke en politieke systemen en uiteenlopende vormen van godsdienstig geloof. Dit alles vormt een belangrijk element voor de nieuwe evangelisatie van Europa, dat in een jong verleden nog het toneel was van diepgaande verdeeldheden, smartelijke conflicten en tragische oorlogen.

Er wordt door sommigen gevraagd duidelijk te maken wat ware vrijheid is. Want de in het moderne Europa algemeen verspreide opvatting over vrijheid berust op

een neo-liberale, individualistische en utilitaristische benadering van de werkelijkheid, en is zo voor het werk van de evangelisatie niet alleen niet bevorderlijk maar ook een belemmering.

Ook moet eraan worden herinnerd dat men het christendom, en meer in het bijzonder de kerk, vaak heeft gezien als belemmeringen en vijanden van de vrijheid, en dat men de mensen en hele samenlevingen ervan tracht te overtuigen dat God een hinderpaal is op de weg naar vrijheid. Het is dus nodig het ware aanschijn te tonen van de God van Jezus Christus, die absoluut geen hinderpaal is voor de vrijheid maar veeleer haar waarborgt. Tegelijk moet de kerk zich bereid tonen om te luisteren naar de vragen en problemen van mannen en vrouwen, en hun het antwoord van het evangelie in waarheid en liefde aanbieden, in een – zoals wordt benadrukt – echt broederlijke en ‘synodale’ sfeer binnen de kerk zelf, in iedere Bisschoppenconferentie, binnen de verschillende plaatselijke kerken en de regionale en universele kerkelijke instanties.

56. De nieuwe evangelisatie stuit in Europa op een uiteenlopende reeks *hinderpalen en moeilijkheden*.

In veel landen zijn dat *maatschappelijke en culturele verschijnselen*, zoals: vele vormen van godsdienstige onverschilligheid; een soort ongedifferentieerde pluriformiteit die tendeert naar scepticisme of agnosticisme; ethisch relativisme; de last van een losgeslagen vrijzinnigheid in het Westen en de groeiende invloed daarvan op Oost-Europa; een wijdverspreide nadruk op materiële belangen, met een klimaat van praktisch materialisme en genotzucht als gevolg; een zekere oppervlakkigheid in de onderlinge betrekkingen; individualisme en gebrek aan belangstelling voor dringende vraagstukken in veel sectoren van de maatschappij en

samenleving; de steeds grotere beïnvloeding door de media; in sommige landen een zeker fundamentalisme en sektarisch fanatisme; een gevoel van gewenning bij mensen die menen het evangelie al voldoende te kennen.

Er zijn ook *kerkelijke situaties* die de evangelisatie bemoeilijken, zoals de vergrijzing van mensen die zich met de evangelisatie bezighouden, de ontoereikendheid van veel religieus taalgebruik, onvoldoende krachtige uitoefening van het gezag.

Door de vergrijzing van de geestelijkheid, van hen die behoren tot de instituten van godgewijd leven en van de actief bij het parochiewerk betrokken leken komt, met name in de particuliere kerken en gemeenschappen van West-Europa, een nogal moeizaam en weinig dynamisch beeld van de kerk naar voren, hetgeen de instroom van roepingen belemmert en het moeilijk maakt om zich op creatieve wijze voor de evangelisatie in te zetten.

Volgens sommigen hebben taal en uitspraken van het leerambt geen effect en worden ze niet verstaan. Inderdaad wordt in de officiële documenten van de kerk, in de prediking en in de catechese vaak een taal gebruikt die ver afstaat van het gewone leven van de mensen. Er moet dus een nieuwe wijze van spreken gevonden worden die indringend en overtuigend weet te spreken over het heilig en ondoorgrondelijk mysterie van God: een taal die voortkomt uit het zwijgend luisteren naar de Schrift en naar de mensen, en die hun problemen en meningen ter discussie stelt. Ook mag niet vergeten worden dat de gezagscrisis betreffende het spreken van de kerk ook te wijten is aan het feit dat naar veler gevoelen het leergezag bepaalde uitspraken op het gebied van geloof en moraal herhaalt zonder erin te slagen de eraan ten grondslag liggende redenen overtuigend over te brengen, en zonder serieus in te gaan op andere

standpunten en argumenten.

57. In ieder geval is voor de evangelisatie in de huidige culturele situatie van Europa van doorslaggevend belang dat er levende en duidelijke tekenen zijn die de aanwezigheid van de Heer zó weten te manifesteren dat ze mensen opgetogen maken en hen in hun geweten aanspreken. Het staat absoluut vast dat “de hedendaagse mens liever luistert naar getuigen dan naar meesters, of wanneer hij luistert naar meesters, dan komt dat, omdat het getuigen zijn.⁷⁴ Om te kunnen evangeliseren, moeten individuen en de gehele kerk een getuigenis kunnen bieden van trouw jegens de Heer Jezus, van armoede en onthechting, in een woord, van heiligheid.

Aanwezigheid en getuigenis van heiligen zijn dus doorslaggevend: *heiligheid is een wezenlijke vooronderstelling voor een authentieke evangelisatie* die nieuwe hoop kan geven. Er moet door individuen en gemeenschap krachtig getuigenis gegeven worden van het nieuwe leven in Christus. Men kan er niet mee volstaan waarheid en genade aan te bieden door de verkondiging van het Woord en de viering van de eucharistie en de sacramenten; ze moeten worden aanvaard, beleefd en betuigd worden in al hun relaties en in het doen en laten van hun dagelijks leven, in de wijze waarop zij als individu en kerkelijke gemeenschap christen zijn. Toespraken en rituelen, hoe fraai ook, zijn niet voldoende; er zijn fraaie, zinvolle en aantrekkelijke vormen van leven nodig. In de mate waarin christenen en gemeenschappen de liefde van God aanvaarden, beleven en zichtbaar maken, aanvaarden, beleven en manifesteren zij Christus die onder hen aanwezig is, geven ze Hem de mogelijkheid de onverschilligen en de niet-gelovigen te ontmoeten en hen op hun geweten aan te spreken.

74. Paulus VI, apostolische Adhortatie *Evangelii nuntiandi* (8 december 1975), 41.

58. De nieuwe evangelisatie vindt plaats *op velerlei gebied en langs vele wegen*. Bijzondere aandacht moet hierbij worden geschonken aan de jongeren, de armen, de sociale en politieke betrokkenheid, de sociale communicatie.

De *jongeren* zijn de toekomst van Europa, waarop overigens een zware hypotheek rust omdat er een te geringe generatiewisseling plaats vindt. Men moet zich met alle kracht op hen richten, hun de gelegenheid bieden om te groeien in het geloof, en hen helpen om in het evangelie het antwoord te vinden op hun zoeken naar geluk, waarheid en gerechtigheid, maar ook om zelf evangelieverkondigers te worden.

In een Europa dat alles naar economische maatstaven beoordeelt blijft de kerk een van de meest hechte bolwerken van zorgzame aandacht voor de *armsten* en voor het behoud van de menselijke waardigheid. Deze fundamentele waarden vereisen dat er geëigende culturele en sociale wegen worden gevonden voor de bijdrage van de kerk die, op het beslissende moment dat de grondslagen gelegd worden voor Europa's toekomst, zich in al haar inspanningen niet uitsluitend en alleen tot religieus terrein beperkt.

Indien men aan de geestelijke waarden niet weer opnieuw op een of andere manier erkenning wil gaan onthouden of ze loochenen, dan vragen de *'res novae'* die in Europa tot stand zijn gekomen, van de christenen extra veel moreel besef en evangelische inspiratie. Er is daarom dringend een adequate vorming nodig van *op maatschappelijk en politiek gebied werkzame leken*.

Een kerk die niet communicatief is, evangeliseert niet noch draagt ze bij tot de cultuur. Ze moet dus aanwezig zijn binnen de bonte verscheidenheid der communicatiemiddelen, zowel door aan de *media* en het verstandig gebruik ervan aandacht te besteden als door een systematische pasto-

raal van de maatschappelijke communicatie.

59. Bij dit alles wordt erop gewezen dat de belangrijkste, door verschillende particuliere kerken in Europa genomen initiatieven voor een nieuwe evangelisatie juist die zijn welke een antwoord proberen te geven op de meest kwellende vragen en eisen van deze tijd.

Voorbeelden daarvan zijn: experimenten op het terrein van opvoeding en catechese, en culturele bijeenkomsten tot geloofsverdieping, om in te gaan op de vraag naar waarachtigheid; vormen van evangelische presentie van individuen of in verenigingsverband, met het doel te komen tot verzoening; wederzijdse aanvaarding en eerlijk gesprek, als antwoord op het verlangen naar contact en nabijheid dat onder steeds meer groepen van mensen en in de samenleving zichtbaar wordt; initiatieven van evangelisatie die erop gericht zijn de onaantastbare waardigheid van de mens en de zin van het leven weer te doen ontdekken, als antwoord op de steeds meer algemene vraag naar wat of wie de mens is; een alternatieve levensstijl in parochiegemeenschappen, verenigingen, scholen voor maatschappelijk werk, en het streven naar het vervullen van een actieve rol als burger in de samenleving, om zo in te gaan op ethische en civiele kwesties; vormen van jongerenpastoraal die beogen te brengen tot een werkelijke en vreugdevolle herontdekking van de Heer en tot het volgen van Hem, gepaard met het rijpen van vaste keuzes voor het leven in de kerk en de maatschappij, als antwoord op de verschillende vragen die tegenwoordig door de jongeren zelf naar voren worden gebracht.

Evangelisatie en oecumene

75. Vgl. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 7.

76. Enkele daarvan zijn: de Internationale Gemengde Commissie voor de Theologische Dialoog tussen de Rooms Katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerk, *Uniatisme, verenigingsmethode uit het verleden, en het huidige streven naar volledige communio*. Baland-document (23 juni 1993) in: Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen, *Informatiedienst*, 83 (1993/II), 96-99; Ite Anglicaans-Rooms Katholieke Internationale Commissie, *Ophelderings over Eucharistie en Ambt* (september 1993) in: Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen, *Informatiedienst*, 87 (1994/IV), 239-242; Internationale Luthers-Katholieke Dialoog, *Kerk en rechtvaardiging. Het verstaan van de kerk in het licht van de rechtvaardigingsleer* (11 september 1993) in: Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen, *Informatiedienst*, 86 (1994/III-III), 128-181; Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen/Lutherse Wereldfederatie, *Gemeenschappelijke verklaring over de rechtvaardiging* (1997), in: Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen, *Informatiedienst*, 98 (1998/III), 81-86.

60. De weg van de oecumene hoort zeer zeker tot de belangrijke elementen van het evangelisatie-werk. Vooral in Europa staat het buiten kijf dat de *eenheid van de christenen in Christus een fundamentele gelegenheid zou bieden om aan het geloof en aan zijn invloed op cultuur en maatschappij een nieuwe dynamiek te verlenen*. Daarom moet eerst worden nagegaan wat er in de laatste jaren op het gebied van het oecumenisch vraagstuk gebeurd is met de aanwijzingen van de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa,⁷⁵ en vervolgens moet dit vraagstuk grondig door de synode worden bestudeerd.

Weliswaar is hier en daar nog weerstand tegen de oecumenische dialoog te bespeuren, maar toch schijnt *men er unaniem van overtuigd te zijn* dat het ontbreken van eenheid onder de christenen een verzwakking betekent van het gemeenschappelijk geloofsgetuigenis, en bijgevolg ook, dat *het dringend noodzakelijk is nauw met de andere kerken en kerkelijke gemeenschappen samen te werken*. Er zijn in dit opzicht grote vorderingen gemaakt, waarbij plaatselijke gemeenschappen, gemeenschappen van godgewijd leven en kerkleden die deelnemen aan bijeenkomsten en gesprekken op diocesaan of regionaal niveau en in de plaatselijke kerken actief betrokken waren. Ofschoon dit alles moeizamer verloopt op plaatsen waar dergelijke andere kerken en kerkelijke gemeenschappen in de minderheid zijn, mag men toch wel zeggen dat ook in die landen geleidelijk het besef groeit dat aan de oecumenische dimensie in leven en zending van de kerk niet te ontkomen valt.

Onder de *factoren die bijdragen tot een wijdere verspreiding van de gevoeligheid voor de oecumene* kunnen de vreugdevolle ervaringen genoemd worden met een ontmoeting als die te Graz en andere in de

'geest van Assisi', alsmede een in het dagelijks leven van veel gelovigen 'praktisch beoefende oecumene', met name op maatschappelijk en caritatief terrein. In de oecumenische dialoog mag ook de betekenis van het monnikenleven in Oost- en West-Europa niet onderschat worden, noch de rol die kunst en cultuur daarin spelen.

Wat *de leer betreft*, kan gewezen worden op de bereidheid om te zoeken naar wegen om met elkaar in theologisch debat te gaan en toenadering te vinden, hetgeen positieve resultaten heeft opgeleverd die hun weerslag hebben gevonden in een aantal gemeenschappelijke documenten.⁷⁶ Maar er wordt beklemtoond dat het streven naar eenheid niet ten koste mag gaan van de waarheid, en dat een 'oppervlakkige oecumene' tegenstrijdig zou zijn met een werkelijk vaste eenheid in geloof en 'met elkaar verzoende verscheidenheid'.

61. Maar tegelijkertijd blijkt men vrij algemeen in *moelijkheden*, ja zelfs in een crisis te verkeren. Met name sinds de val van de muur en de uitbreiding van Europa betekenen de betrekkingen met de orthodoxe kerken een geweldige uitdaging, waarvan de redenen de volgende zijn: een groeiend wederzijds wantrouwen; problemen met de teruggave van kerken en andere kerkelijke goederen; de juridische erkenning van allerlei katholieke instellingen; mogelijkheden, beperkingen en methoden van het evangelisatie-werk; problemen betreffende de mogelijkheid en praktijk van de 'intercommunie'.

Vooral met de Oosterse katholieke kerken zijn er grote spanningen ontstaan, en de onderlinge betrekkingen zijn vaak moeizaam en bronnen van conflict. Toch zijn er tekenen die wijzen op afnemende spanningen en oplossing van een aantal moeilijkheden; er wordt gestreefd naar het aanknopen van vriendschappelijke betrekkingen om

elkaar beter te leren kennen, en om te komen tot meer contact tussen de betrokkenen; er wordt meer ruimte ingeruimd voor culturele ontmoetingen, voor uitwisseling van hoogleraren in sommige instituten, en voor de deelname aan elkaars liturgische feesten.

In landen met een in meerderheid protestantse bevolking ontstaan vaak problemen rond de uiteenlopende beoordeling van bepaalde ethische kwesties.

De dialoog met jodendom en andere godsdiensten

62. Reeds tijdens de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa heeft men met betrekking tot de nieuwe evangelisatie en wat daarvoor nodig is, nadruk gelegd op het belang om *speciale betrekkingen aan te gaan met onze 'oudere broeders', de joden*, in de overtuiging dat “gemeenschappelijke inspanning van christenen en joden op verschillende terreinen, met behoud van verschillen en eigen leer der beide godsdiensten, van zeer grote invloed kan zijn met betrekking tot de godsdienstige en maatschappelijke toekomst van Europa en de taak van Europa in de andere delen van de wereld”.⁷⁷ En dit niet alleen omdat het joodse geloof en de joodse cultuur in de ontwikkeling van de Europese beschaving een wezenlijke rol hebben gespeeld, maar ook en vooral omdat christendom en het joodse volk gemeenschappelijke wortels hebben. Krachtens haar oorsprong heeft de kerk immers een zeer enge, blijvende en bijzondere band met het joodse volk. Daarom is de dialoog met het jodendom van fundamenteel belang voor het christelijk zelfbewustzijn, en dus ook voor de oecumenische beweging.

Nagegaan moet worden wat er in de laatste jaren gedaan werd, en op de ingesla-

gen weg moet worden doorgegaan. Het gaat er met name niet alleen om alle vormen van antisemitisme op ieder niveau te veroordelen en af te wijzen, maar men moet ernaar toewerken dat “een nieuwe lente opbloeit door het nauwer aanhalen van de banden tussen de twee godsdiensten”.⁷⁸ Dat kan onder andere betekenen, te leren inzien welke rol Israël heeft gespeeld in de heilsgeschiedenis; bij het lezen van het Nieuwe Testament dit niet naast of tegenover het Oude Testament stellen maar als in continue lijn daarmee; het mysterie van het joodse volk eren, kennis hebben van zijn geschiedenis, religieuze tradities, cultuur en geestelijke rijkdommen; echt broederlijke en vriendschappelijke betrekkingen aangaan met de leden van de joodse gemeenschappen, en met hen samenwerken opdat het zelfs komt tot een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ten opzichte van de maatschappelijke problemen in Europa en in de afzonderlijke landen.

63. Door het toenemend aantal migranten wordt het *contact met mensen die een andere religieuze achtergrond hebben* groter, en moet nog dieper de verantwoordelijkheid van de kerk en de christenen beseft worden om in deze pluriculturele en pluriforme wereld het evangelie te verkondigen: Synode en de christelijke kerken in Europa mogen zich niet aan deze plicht onttrekken.

Zoals gezegd werd bij de Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa, moeten “wij de andere godsdiensten beter leren kennen om tot een broederlijke dialoog te komen met de onder ons levende aanhangers daarvan”.⁷⁹ Maar het is niet voldoende pastorale aandacht te schenken aan de verschillende religieuze tradities in liefdadigheidsacties en hulpverlening, en evenmin kan ermee worden volstaan dat christenen en de leden van de andere godsdiensten zich gemeenschappelijk inzetten voor

77. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 8.

78. *T.a.p.*

79. *A.w.*, 9.

gerechtigheid, vrede, vrijheid en behoud van de schepping. Veeleer moet er een confrontatie met hen worden aangegaan die tot het herwinnen en verdiepen leidt van de fundamentele waarden van het christendom. De reden daarvan is dat “het respect voor de vrijheid en het terechte bewustzijn van de waarden die in de andere godsdiensten gevonden worden niet mogen leiden tot relativisme of tot een verminderd besef van onze plicht om Christus te verkondigen”,⁸⁰ en omdat een oprechte en verstandige dialoog het geloof niet alleen niet verzwakt maar juist versterkt en verdiept.⁸¹

64. Nu de *islam* in Europa steeds duidelijker aanwezig is, wordt de dialoog met de moslims meer dan ooit noodzakelijk; maar “deze moet op omzichtigte wijze gevoerd worden met een helder idee over de mogelijkheden en beperkingen ervan en in vertrouwen op Gods heilsplan met al zijn kinderen. Wil er van echte wederzijdse solidariteit sprake zijn, dan moet er wederkerigheid zijn in de betrekkingen met name op het gebied van de godsdienstvrijheid, een recht dat zijn grondslag heeft in de waardigheid van de menselijke persoon en dat daarom overal ter wereld moet gelden.”⁸² De uitdagingen van een dergelijke situatie moeten dus serieus en met open ogen tegemoet worden getreden. Of men nu daartoe de verschillende stromingen van de islam nauwkeurig bestudeert en goed onderscheidt, of de dialoog met de moslims op duidelijke wijze voortzet, – hoe dan ook gaat het erom “hun geestelijke en morele waarden beter te leren kennen en tegelijk aan hen een juist inzicht bij te brengen in het geloof en het leven van de kerk, in de directe nabijheid waarvan zij wonen. Het is nuttig priesters en leken goed voor te bereiden op het voeren van dergelijke gesprekken of op het raad geven aan de meest direct erbij betrokken gemeenschappen.”⁸³

80. *T.a.p.*

81. Vgl. *Dialoog en verkondiging*, 50.

82. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 9.

83. *Toespraak tot de Bisschoppenconferentie van de apostolische regio in Noord-Frankrijk bij hun Ad Limina-bezoek*, 5.

Het probleem van de sekten

65. Het ‘evangelie van de hoop’ moet tegenwoordig ook rekening houden met *het ingewikkelde en bonte verschijnsel van de sekten*. Al vanuit de wijze waarop ze zijn ontstaan, zijn ze onderling verschillend: er moet dus onderscheid gemaakt worden tussen sekten van christelijke oorsprong en sekten die voortkomen uit andere godsdiensten of uit een soort humanisme; en zelfs als ze van christelijke oorsprong zijn, moet men ze duidelijk zien als onderscheiden van de kerken, de kerkelijke gemeenschappen of de rechtmatige binnenkerkelijke bewegingen. Bovendien verschillen ze van elkaar door hun omvang, door hetgeen ze geloven, door hun houding en gedrag ten opzichte van andere religieuze groeperingen of van de samenleving. In het algemeen zijn sekten betrekkelijk kleine religieuze groeperingen die ervoor zorgen dat hun aanhangers zich sterk ermee identificeren, zodat die er zelfs volkomen afhankelijk van worden gemaakt; vaak zoeken ze de confrontatie met hun religieuze en maatschappelijke omgeving, en gebruiken daarbij zeer agressieve propagandamethodes; ook bevorderen ze een zeer hartelijke sfeer van gastvrijheid jegens individuen die ze uit hun isolement bevrijden; ze verspreiden apocalyptische boodschappen, boodschappen over het ‘aan-genezijde’ en de dageraad van een ‘nieuwe wereld’.

Voor het verschijnsel worden verschillende *verklaringen* gegeven, ook al lopen deze niet ver uiteen. Sommigen zien er het bewijs in van de huidige secularisatie; anderen zien ze als het gevolg van de crisis van het technisch-wetenschappelijk rationalisme, gepaard met het verlangen naar ‘iets anders’ en naar iets dat gelukkig maakt; voor weer anderen zijn ze een reactie op het verambtelijkte en anonieme karakter van veel religieus gebeuren, terwijl

gezocht wordt naar gemeenschappen waar men zich geborgen en geheeld kan voelen. Ten slotte menen weer anderen dat de sekten een ontlukend religieus verlangen zouden onthullen en dus een zowel positief als negatief teken zouden zijn van de religieuze vitaliteit van het einde der eeuw.

66. Hoe dan ook is het verschijnsel van *de sekten een uitdaging voor de kerk en herinnert het haar aan haar verantwoordelijkheid*. Zowel in het Oosten als in het Westen trachten de plaatselijke kerken dit verschijnsel het hoofd te bieden door van hun gemeenschap een hartelijkere en warmere plaats te maken, waar mensen hun verlangens vervuld zien, terwijl de sekten er slechts gedeeltelijke en vaak mensionwaardige antwoorden op geven. Algemeen tracht men tegelijk de verspreiding van dit verschijnsel te voorkomen door te zorgen voor een degelijkere vorming van de gelovigen. Ook zijn er in veel landen op diocesaan en interdiocesaan niveau deskundige instituten die door middel van vorming, maar ook door het geven van raad, het verschijnsel het hoofd willen bieden.

In wezen wordt van de kerk gevraagd haar geweten serieus te onderzoeken en een grondige vernieuwing te bewerken, niet alleen tegenover de traagheid, leegte en eventuele verminking van haar eigen beeld, maar ook ten opzichte van haar hoogste plicht om aan alle volken Jezus Christus te verkondigen, de enige Heiland van de mens. Door het gewone vlechtwerk heen van het leven van de individuele gelovigen (leken, godgewijden, priesters en diakens), van gezinnen, parochies, verenigingen, verschillende kerkelijke groeperingen en bewegingen, moet het antwoord van de kerk 'globaal' zijn: aan de christenen zelf moet zij samen met een rijp en overtuigd geloof weer vreugde schenken, enthousiasme, trots dat ze volgelingen van Jezus zijn in de kerk;

ze moet het primaat van de spiritualiteit steunen en versterken. Met de woorden van de heilige vader: "Op het zorgwekkend verschijnsel van de sekten dient men te reageren met een pastoraal die een centrale plaats toekent aan de gehele mens, aan zijn sociale dimensie en aan zijn verlangen naar een persoonlijke verhouding met God. Overal waar de kerk dynamisch present is, zoals in parochies waar mensen voortdurend worden onderricht in het Woord van God, overal waar men een actieve liturgie viert waaraan allen meedoen, overal waar een degelijke Mariaverering bestaat, men daadwerkelijke solidariteit betoont op sociaal gebied, er sterke pastorale zorg is voor gezin, jongeren en zieken, zien we dat de sekten of parareligieuze bewegingen geen voet aan de grond krijgen noch zich kunnen ontwikkelen."⁸⁴

Viering van 'het evangelie van de hoop'

'Leitourgia'

De tegenwoordigheid van de Verrezenen in de heilige geheimen

67. Het 'evangelie van de hoop' viert betekent voor de kerk, tegenwoordig meer dan ooit, tegelijk *de levende en werkzame aanwezigheid van de verrezen Heer erkennen in de 'heilige geheimen'*, en *in deze heilige geheimen de kracht en het voedsel zoeken en vinden voor de eigen pastorale arbeid*. Zo getuigt zij ervan dat zij wezenlijk een gemeenschap is van rondom Christus verenigde volgelingen op Wie zij hun vertrouwen en hoop stellen.

Dat was de ernstige bedoeling van de door het Tweede Vaticaans Concilie gewenste hervorming van de liturgie. Die

84. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de IVde Conferentie van het Latijns-Amerikaans episcopaat* (Santo Domingo, 12 oktober 1992), 12, in: *L'Osservatore Romano* (21 oktober 1992), 7.

hervorming is niet alleen een uitdrukking van “het verlangen naar verandering dat kenmerkend lijkt voor onze tijd, of het gewettigd verlangen om de viering van de heilige geheimen aan te passen aan het aanvoelen en de cultuur van onze tijd. Onder dit verschijnsel gaat het verlangen van de gelovigen schuil om hun diepste en meest waarachtige identiteit te beleven en tot uitdrukking te brengen van volgelingen, die verenigd zijn rondom Christus, die op unieke wijze door zijn Woord en sacramenten, met name door de eucharistie, onder hen tegenwoordig is (vgl. *Sacrosanctum concilium*, 7).”⁸⁵ De paus gaat door en zegt: “In de zekerheid dat men zo niet alleen het bouwwerk van het geloof op een vaste en blijvende grondslag optrekt (vgl. Lc 6,48), maar dat de gehele christelijke gemeenschap zich bewust wordt van de plicht het mysterie van Christus, de Redder van de mensheid, te vieren, te verkondigen en openlijk aan de mensen van deze tijd bekend te maken. Daarbij moeten zij de soms van buiten en ook wel van binnenuit komende bekoring overwinnen om aan de kerk een andere identiteit en andere belangen toe te schrijven. De kerk leeft immers meer van hetgeen zij van haar Heer ontvangt dan van hetgeen zij uit eigen kracht alleen doen kan.”⁸⁶

Naar een beoordeling van het liturgisch leven

68. Met betrekking tot de ontmoeting met het grote en heilige geheim van de door Jezus geopenbaarde Drie-ene God vertonen de particuliere kerken in liturgie en eredienst een *veelkleurig schouwspel van situaties en ervaringen*.

In gemeenschappen waar dankzij goede catechese en liturgische vorming de liturgische vieringen goed kunnen worden voorbereid zijn deze *hoogtepunten van vurige en*

overtuigde ontmoeting met het goddelijk geheim en van ware verbondenheid onder broeders en zusters die het éne geloof vieren met lofprijzing, gebed en vreugdevolle aanvaarding van elkaar. Niet alleen in de parochiegemeenschappen van Oost en West zijn deze ervaringen zeer verspreid maar ook in vernieuwde religieuze communauteiten, in nieuwe stichtingen van godgewijd leven en in kerkelijke bewegingen.

Ook zijn er communauteiten die sinds lang gewend zijn om op feest- en wekdagen veelvuldig de mis bij te wonen, het heilig Sacrament te aanbidden, en Maria te vereren. Men denke ook aan de velen die met het mysterie van de levende God liever in contact komen in vormen van eredienst die in hun volkse religieuze tradities geworteld zijn: vandaar de betekenis van de zogeheten ‘volksreligiositeit’ en ‘volkse vroomheid’, die echter wel getoetst en geleid moeten worden.

In het algemeen moet men constateren dat men te doen heeft met een werkelijke hervorming van de liturgie, ook al heeft deze niet steeds geleid tot een authentieke en diepgaande liturgievernieuwing, en blijft er nog veel te doen om de door het Concilie gewenste ‘*participatio actuosa*’ van de gelovigen sterker te maken. In ieder geval heeft de liturgie een centrale functie voor de groei van het geloof.

69. Toch moet er ook gewezen worden op *enige situaties die op zijn minst ‘problematisch’ zijn*.

In veel westelijke landen worden de liturgische vieringen bijna alleen door bejaarden, met name vrouwen, en door kinderen bijgewoond, terwijl jongeren en mensen van middelbare leeftijd er wegblijven. Dat heeft ook het beeld tot gevolg van een kerk die alleen voor oude mensen, vrouwen en kinderen bestemd is.

Sommige experimenten in het Oosten en

85. Toespraak tot de Spaanse bisdommen van de kerkprovincies van Granada, Sevilla en Valencia bij hun Ad Limina-bezoek, 4.

86. T.a.p.

het Westen willen mensen trekken en plaatsen daarom de dimensie van mysterie, aanbidding en lofprijzing op de achtergrond, en leggen een overgrote nadruk op de rituele kenmerken en het samen delen; men ziet dan bij de celebrant en/of de actieve leden van de bijeenkomst een soort verlangen om op de voorgrond te treden: een van de gevolgen hiervan is zeer zeker een beeld van de kerk dat wel levend en geanimeerd is, maar dat meer uit is op uiterlijk vertoon en emotionaliteit dan op de innige ontmoeting met het heilig mysterie van God.

Er zijn ook liturgische vieringen en devotiepraktijken waar men op overdreven wijze bekommerd is om het onderhouden van de rubrieken, met als gevolg dat ze in de praktijk voor veel mensen dor worden en ontmoedigen. Elders daarentegen worden, om vaag religieuze mensen te bereiken, liturgische vieringen en gebedsbijeenkomsten georganiseerd en geïmproviseerd waarbij men zich niet houdt aan de geldende normen en waarbij een soort onaanvaardbare 'wildgroei' van liturgische creativiteit plaatsvindt.

Ten slotte is er nog een andere situatie, afkomstig van bepaalde traditionalistische groepen, die een bepaalde liturgische vorm zozeer benadrukken dat ze die tot maatstaf van de orthodoxie maken. Er moet aandacht worden geschonken aan een dergelijke mentaliteit en de gevolgen ervan voor de gemeenschap.

Het is duidelijk dat tengevolge van deze uiteenlopende en vaak met elkaar botsende wijzen van verstaan en vieren van de liturgie vaak polarisatie ontstaat. Zo komt het dat men vanuit de verschillende hier besproken aspecten tezamen een beeld van de kerk krijgt, waarbij het lijkt of er twee verschillende, parallelle wegen zijn om de kerk te zien en te beleven, terwijl ze in feite loodrecht op elkaar staan.

Twee *problemen* zijn bijzonder duidelijk:

het ene is binnenkerkelijk, het andere hangt samen met de omringende cultuur. Enerzijds ziet men in de concrete praktijk van de vieringen een matheid, routine, verveling, een stijl van voortdurende herhaling, die tot passiviteit leiden, anderzijds voert de moderniteitscultuur ertoe dat de rite losgemaakt wordt van haar geloofsfundament.

70. Om die reden wordt een *adequate vorming*, die het karakter heeft van een *inwijding in de kunst van het celebreren*, dringend noodzakelijk geacht. Daartoe moet in verkondiging en catechese beter worden gewezen op het 'mystagogisch aspect van de liturgie'. Om dit te bereiken schijnt het volgende nuttig: geloofscursussen opzetten waarin er voortdurend een relatie gelegd wordt tussen catechese, liturgie en dienst aan de naasten; zorgen voor een zorgvuldige liturgische opvoeding van de toekomstige priesters en de verschillende pastorale medewerkers, met name van hen die in de liturgie voorgaan en van hen die daarin een functie willen bekleden; het vieren van de eucharistie beschouwen als 'hoogtepunt en bron' van alle liturgisch handelen, zonder dat men om die reden nalaat om de liturgie van het gemeenschappelijk getijdengebed tot haar recht te doen komen; zorgen voor een goede integratie van liturgisch leven en volksreligiositeit; de riten aanpassen aan de onderscheiden en nieuwe situaties waarin de gelovigen verkeren. Dat alles, in de overtuiging dat, wanneer de liturgie in geest en waarheid wordt gevierd, wanneer de viering een gebeuren is waaraan alle aanwezigen deelnemen, wanneer door teksten en gebaren alle gelovigen erbij worden betrokken, – dat dan de liturgie wordt beleefd als een werkelijk ervaren van het mysterie, omdat ze deelname is aan het Paasgebeuren en dus bron en uitdrukking van een waarachtig geestelijk leven.

Nuttig zou ook een eventuele uitwisse-

ling zijn tussen de traditie van het Oosten – waar in de liturgie de dimensie van het mysterie meer benadrukt wordt – en de Latijnse traditie van het Westen, waar meer aandacht wordt gegeven aan de aspecten van onderlinge eenheid en zending.

'Het evangelie van de hoop' dienen

'Diakonia'

71. De weg om het 'evangelie van de hoop' werkelijk te dienen kan alleen maar de van oudsher bekende zijn, namelijk: de liefde die tot een waarachtig getuigenis wordt van naastenliefde, het tot stand brengen van *communio* in en buiten de kerk, het vernieuwen en hervatten van bepaalde pastorale prioriteiten en bekommernissen, maar ook de inzet voor de opbouw van een nieuw Europa. Kort gezegd, de kerk heeft tot taak *liefdevol in het hart van Europa's geschiedenis staan*.

Getuigenis van de naastenliefde

72. Op de eerste plaats moeten de mensen in contact gebracht worden met de liefde van God en van Christus in de heilige Geest. Men kan dan weer hoop geven aan hen die haar bedreigd zien of geen hoop meer hebben, want alleen als iemand zich bemind weet en bemind voelt, kan hij de betekenis van zijn bestaan voluit beleven, en ook temidden van moeilijkheden en ontmoediging blijven hopen.

Daartoe is *het doorleefd getuigenis van naastenliefde* onmisbaar.

Dit veronderstelt dat de christenen en de kerk niet louter genoegen nemen met daden van naastenliefde, hoe belangrijk en noodzakelijk ook, maar dat ze 'zelf liefde zijn',

waarbij ze deze gave en kracht putten uit de onuitputtelijke bron die God zelf is. In die zin mag het getuigenis van de naastenliefde zeker niet slechts beperkt blijven tot een pragmatisme zonder wortels, maar moet het de *liefde van God voor de mens*, ja God zelf, die liefde is, *uitspreken en verkondigen*. Aan de Europeaan van deze tijd en aan iedere mens van alle tijden moet het blijde nieuws bekend gemaakt worden dat God ons het eerst heeft bemind, dat Jezus ons tot het eind toe heeft liefgehad, door de kruisdood te ondergaan en ons het gelaat te openbaren van de Vader, Jezus die volledig solidair is met de mensen en hen tegemoet gaat door hun de heilige Geest mee te delen.

Daarom wil de synode christenen en kerk meer bewust maken van de zekerheid dat de door Christus tot ons gerichte liefde van de Vader ons geschonken wordt door de uitstorting van de heilige Geest. In Jezus is deze liefde van de Vader voor eens en altijd in de geschiedenis binnengetrepen en blijft daar als de altijd nieuwe gave van de Geest komen; deze liefde kan nergens anders aanvaard en volledig gekend worden dan alleen in de doorleefde ervaring van liefde, met name van liefde voor elkaar. Het gaat er juist om, dat door het tastbaar, zij het steeds onvolkomen teken van de doorleefde liefde de mensen in contact komen met de liefde van God en van Christus die naar hen op zoek is. Voor die uitdaging staan de particuliere kerken als ze nog in staat willen zijn om hoop te brengen.

Onze particuliere kerken moeten er daarom voor zorgen dat er in het dagelijks leven en gebeuren van onze landen *individueën, gezinnen, gemeenschappen worden gevonden die intens naar het evangelie van de naastenliefde weten te leven*.

Daarom zijn er personen en gemeenschappen nodig die constant in dialoog zijn met de goddelijke Personen, een dialoog die begint met het aanhoren van het Woord,

met gebed en sacramenten, en die wordt voortgezet in de dialoog met andere mensen in alle onderlinge betrekkingen, bezigheden en milieus. Alle christengelovigen moeten zich door de kracht en de wijsheid van de naastenliefde laten vormen; ze moeten iedere mens en elk gebeuren tegemoet treden als een gave en een mogelijkheid om goed te doen. Ze moeten zelf tot gave worden voor hun broeders en zusters door aandacht, dienstbetoon, samen delen, ethische en maatschappelijke betrokkenheid, het vergeven van aangedaan onrecht. Dan zal het getuigenis van hun liefde voor de ander een doeltreffende remedie zijn voor de kwalen van onze tijd, en vele harten doen opengaan voor vreugde en hoop.

Bouwmeesters van *communio* en solidariteit

73. De eerste manier om te getuigen van de naastenliefde is te bouwen aan de onderlinge eenheid en verbondenheid binnen de christelijke gemeenschap: we zagen reeds dat dit een van de voorafgaande voorwaarden is als de kerk hoop wil kunnen brengen aan het huidige Europa.⁸⁷

Maar het getuigenis van de liefde voor de ander *reikt wijder dan de grenzen van de kerkelijke gemeenschap*. Daar, in de gehele burgermaatschappij, wordt de wederzijdse liefde die de kerk tot een broederlijke en missionaire gemeenschap maakt, *een factor van solidariteit*. Bouwen aan *communio* betekent dan ook de opbouw bevorderen van een solidaire samenleving die volgens het subsidiariteitsbeginsel is ingericht. In deze zin is de kerk geroepen om ook in sociaal opzicht primaire factor van stabiliteit en onderlinge eenheid te zijn. En dit op grond van het diepe en theologische 'mysterie van *communio*' dat tot haar wezen behoort: het centrum van de *communio* in de kerk is de

eucharistie, de plaats bij uitstek van ontmoeting met Christus en met de broeders en zusters. En uit de ontmoeting rond de tafel van de Heer komt de voor de christelijke gemeenschap kenmerkende onderlinge hartelijkheid voort, die een weldadige invloed uitoefent op de burgermaatschappij. Waarden als solidariteit, verzoening, zorg voor de minsten, evangelische onbaatzuchtigheid bij het dienen van de mensen, die ook in het vrijwilligerswerk tot uiting komen, – allemaal waarden die tot het wezen van het concrete christelijk leven behoren – blijven zo gezien en volgens deze logica niet rijkdommen die alleen aan gelovigen zouden zijn voorbehouden: ze worden een krachtbron voor heel de samenleving. Het is natuurlijk van belang deze overtuigingen opnieuw voor te houden en na te gaan of ze verwerkelijkt worden.

74. In een situatie waarin alle nadruk wordt gelegd op de waarden van vrijheid en gelijkheid, terwijl de broederschap wordt vergeten dient de cultuur van vrijheid en gelijkheid met die van de solidariteit te worden samengesmolten: een solidariteit die niet louter als hulpverlening wordt verstaan, maar een die *iedere mens in de samenleving tot zijn of haar recht doet komen*.

Vanwege de groeiende stroom migranten vraagt solidariteit dat aan de verschillende categorieën mensen waaruit de samenleving is opgebouwd voldoende ruimte wordt geboden om eigen vormen van gemeenschapsleven te kunnen ontwikkelen. Wanneer groepen en minderheden, gezien de toenemende globalisatie, burgerrechten en volledige erkenning van hun identiteit opeisen, zullen deze eisen erkend en gegarandeerd moeten worden binnen het kader van gemeenschappelijke normen en waarden. In samenhang ook met de globalisering mag de verantwoordelijkheid van

87. Vgl. *a.w.*, 45-50.

Europa en de Europese particuliere kerken niet vergeten worden voor de volken die aan alles gebrek hebben; noch mag vergeten worden om in samenhang daarmee een gewetensonderzoek te doen over de betrekkingen tussen de rijkere en de armere plaatselijke kerken, zowel in Europa als in de gehele wereld. Gezien de grote tekortkomingen van de vrije markt, de logheid en kosten van een bureaucratische staat die veel geld uitgeeft aan sociale voorzieningen, ziet men steeds beter de betekenis van de economie en, meer in het algemeen van de burgermaatschappij als middel om solidariteit te doen samengaan met verantwoordelijkheid.

Deze voorbeelden tonen aan hoe nodig het is *iedere vorm van geprivatiseerde ethiek te overwinnen*. Men treft die vaak in Europa aan, en ze vormt voor mensen geen adequate basis om in gezamenlijkheid te leven. Dat komt omdat het verlies of de uitholling van de waarden belemmeringen zijn voor het opbouwen van een solidaire samenleving. Solidariteit daarentegen, waarbij men ieder mens in de samenleving tot zijn recht doet komen, vormt de sleutel voor een andere, vruchtbaarder aanpak van de sociale spanningen in de Europese samenlevingen, maar ook in de rest van de wereld: daarmee kan Europa een belangrijk signaal geven van vreedzaam samenleven. Zulk een op christelijke leest geschoeide organisatie dient op Europees niveau verbreid worden. In Europa is eenheid noodzakelijk om de pluriformiteit tot haar recht te doen komen, niet alleen die van de staten, maar ook de pluriformiteit van culturele en religieuze gemeenschappen, van sociale instituten en families. De politiek moet voor dat alles borg staan. In het kader van algemeen erkende waarden en gemeenschappelijke normen moet de verscheidenheid tot een verrijking worden op het menselijk maar ook op het economisch vlak.

Bij dit alles kunnen en moeten de chris-

tenen een belangrijke bijdrage leveren. Met het geloof in God, de Vader van alle mensen, heeft het christendom immers de geschiedenis van de waardigheid van de mens en de broederschap bewust gemaakt. Door in hun leven te getuigen van wederkerige liefde, ook in de burgermaatschappij, en door solidariteit op te bouwen en te bevorderen, maken de christenen de aanwezigheid zichtbaar van Christus, Heiland van alle mensen en van de gehele mens, Hij die de enige bron is van hoop die nooit bedriegt.

De bevordering van een aantal pastorale prioriteiten en aandachtspunten

75. In zijn leven getuigen van de liefde voor de ander om 'het evangelie van de hoop' te dienen betekent in het huidige Europa met zijn oude en nieuwe problemen, waar allerlei verwachtingen en ongekende mogelijkheden zijn, dat er *ruimte gegeven wordt voor een bezielde en door krachtig missionair elan gedreven pastoraal*. Deze moet niet alleen verstaan worden in de zin van moedige evangelieverkondiging, maar ook als bereidheid om buiten de enge kerkelijke kringen te treden.

De missionaire stijl van de christen wordt gekenmerkt door 'meevoelen met' de mensen, door luisteren naar hun vragen, door bij hen te zijn in hun verdriet en lijden, en door hun de heldere en bevrijdende boodschap van Christus voor te houden. Meer dan ooit vraagt dit een zoeken naar nieuwe vormen om met de mens in contact te komen, doordat kerk en christenen missionair aanwezig zijn onder jongeren, onder ontwikkelde mensen, onder arbeiders, onder mensen die lijden en onder hen die zoekende zijn. Zo moet de missionaire activiteit vertaald worden in aanwezig zijn in de wereld; de manier van denken hierbij is een

andere dan die van de wereld, maar wordt toch voor mensen van onze tijd niet onverstaaenbaar. En de volgende, beslissende vraag voor onze particuliere kerken kan ook een echo vinden bij de besprekingen van de synode: Hoe kunnen wij in Europa het teken van God blijven die altijd door op zoek is naar de mens? Hoe kunnen wij bereid zijn om niet op het verleden te blijven teren, in de illusie dat onze landen nog christelijk zijn, en tegelijk vast besloten blijven om te getuigen van de grote verwachting die in ons leeft?

Daartoe moet worden voorgehouden wat ons geloof in diepste wezen vraagt, namelijk dat de rechten van God de rechten zijn van de mens, en de rechten van de mens de rechten van God. Dat houdt in dat men, *om de mens te verdedigen*, erkent dat deze in de pastoraal *de centrale plaats* bekleedt, met name wat de zwaksten en armsten betreft, niet met het oog op louter materiële bijstand, maar met oog op menselijke ontplooiing en groei. Dat is zeker een ander teken van hoop dat de christenen Europa kunnen bieden als zuurdeeg in een samenleving die de mens met al zijn moeilijkheden en verlangens centraal stelt.

Het is daarom te begrijpen dat er in onze particuliere kerken een grote overeenstemming bestaat over de volgende *aandachtspunten en prioriteiten voor een doeltreffend getuigenis van de liefde voor de ander*: voorhouden dat het leven van individu en gezin, en ook het sociale leven in overeenstemming moet zijn met het geloof dat men belijdt; door middel van publieke uitspraken en allerlei initiatieven van solidariteit opkomen voor de menselijke persoon en het leven, waarbij bijzondere aandacht wordt besteed aan het groeiend aantal in nood verkerende lagen van de bevolking die sterk aan materiële en morele ellende en aan uitbuiting zijn blootgesteld; het bevorderen van een geschikte pastorale en sociale

bekommernis om de complexe wereld van de gezondheidszorg en de daarmee samenhangende problemen; aandacht en hulp voor de allerarmsten; opkomen voor de zwakken; een sfeer van respect en welkom scheppen voor de immigranten, om zo een aanvang te maken met een proces van culturele integratie en vruchtbare interreligieuze dialoog; hoop bieden onder kringen die in grote mate het vertrouwen hebben verloren.

Bijzonder wordt benadrukt dat de particuliere kerken wellicht grotere pastorale aandacht zouden moeten besteden aan bepaalde categorieën van mensen, opdat het 'evangelie van de hoop' op meer adequate en realistische wijze kan worden aangeboden.

76. Van verschillende kanten wordt gewezen op de grote betekenis van een *goed afgestemde en systematische gezinspastoraal* die in samenwerking met en ten bate van de gezinnen moet gebeuren. De plaatselijk kerken hebben daarvoor een dringende verantwoordelijkheid aangezien culturele, sociale en politieke factoren op verschillende wijzen, maar bijna in alle landen, een steeds duidelijker crisis van het gezin veroorzaken.

En juist vanwege deze huwelijks- en gezinscrisis willen de particuliere kerken van Europa "als een ware dienst aan het gezin en de samenleving met pastorale vastberadenheid *de waarheid verkondigen over huwelijk en gezin* zoals ze door God zijn bedoeld. Het zou een grof pastoraal verzuim zijn als dit werd nagelaten, een verzuim dat de gelovigen op een dwaalweg zou voeren evenals allen die de zware verantwoordelijkheid hebben om besluiten te nemen voor algemeen welzijn van het land. Het is een waarheid die niet alleen voor katholieken geldt, maar voor alle mannen en vrouwen zonder onderscheid, want

huwelijk en gezin zijn een onvervangbaar goed voor de samenleving, en deze kan niet onverschillig blijven als ze vervallen en verloren gaan.”⁸⁸

In de overtuiging dat de zorg voor het gezin uiteindelijk een authentieke, aan mens en samenleving bewezen dienst kan worden, dient er leerruimte geschapen te worden om op huwelijk en gezin voor te bereiden, en om beide te begeleiden en te steunen; ook moet al het mogelijke gedaan worden ter bevordering van echte en adequate gezinspolitiek, en moet ernaar gestreefd worden dat de gezinnen zelf aan deze politiek vorm geven en dat zij de verantwoordelijkheid op zich nemen om de samenleving te veranderen.

77. Van verschillende zijden wordt erop gewezen dat met betrekking tot het menselijk leven men vaak stuit op een door en door onsamenhangende cultuur; deze houdt enerzijds vast aan de waardigheid van het menselijk leven, en van de andere kant worden standpunten aanvaard of zelfs bevorderd die datzelfde leven bedreigen of afwijzen. Met name met betrekking tot de abortus ziet men een duidelijk verschil tussen landen waar deze veel wordt verricht en landen waar hun aantal minder groot is.

Vandaar dat de noodzaak zich opdringt om op cultureel, pastoraal en sociaal gebied over te gaan tot een *algemene en alomvattende actie ten gunste van het menselijk leven* en ter bevordering van een authentieke cultuur van het leven. Over de voorstellen die hieromtrent gedaan zijn en over de voorgenomen en deels reeds uitgevoerde initiatieven heerst een opvallende overeenstemming. Het betreft bepaalde structuren (opvanghuizen voor alleenstaande moeders; instellingen voor zieken en bejaarden; centra voor hulpbetoon; adviescentra); het stimuleren van genootschappen of bewegingen ter bescherming van het leven; het

belangrijke vrijwilligerswerk; de noodzaak van een grotere inzet voor opvoedings- en vormingswerk en voor de verkondiging van de leer van de kerk, en ook van het bestrijden van de door de media gemaakte propaganda; het belang om, mede middels de rechtstreekse en verantwoordelijke inzet van de christenen die in een dergelijk milieu verkeren, wegen te vinden waarmee cultuur, economie en politiek beïnvloed kunnen worden.

78. “Jonge mensen zijn de hoop van de kerk op het moment dat zij het derde millennium binnengaat. Als zij op de kritieke momenten van hun leven voor moeilijk keuzen gesteld worden, mogen ze niet zonder hulp of voorbeeld gelaten worden. De kerk moet zich krachtig inspinnen om onder de jonge mensen aanwezig te zijn.”⁸⁹ Deze woorden van Johannes Paulus II wijzen nauwkeurig en feilloos op een andere pastorale prioriteit voor de lokale kerken in het huidige Europa. *De jeugdpastoraal moet vernieuwd en met nieuw elan bezield worden*; ze moet een levend en samenhangend karakter krijgen in het kader van een omvattend programma, dat de jeugd weet te enthousiasmeren, hun verwachtingen toetst en ondersteunt, en van hen mensen maakt die de samenleving evangeliseren en opbouwen.

Uit bijeenkomsten waaraan veel jonge mensen deelnemen – zoals de Wereldjongerendagen, de door de Taizé georganiseerde ontmoetingsdagen, de plaatselijke en nationale bijeenkomsten en pelgrimstochten – blijkt hun verlangen naar hetgeen van absolute waarde is, hun verborgen geloof dat alleen maar gereinigd en ontplooid wil worden, hun verlangen om met elkaar op te trekken zodat ze bevrijd worden uit hun isolement. Dat is ook een eerste stap tot het volgen van Christus.⁹⁰ Dat alles moet ingezien, opgevangen, begeleid, ondersteund, gericht worden. Men moet zich dus ver-

88. Johannes Paulus II, *Toespraak tot een groep Spaanse bisschoppen bij hun Ad Limina-bezoek* (19 februari 1998), 4, in: *L'Osservatore Romano* (11 maart 1998), 5.

89. Johannes Paulus II, *Toespraak tot een groep Poolse bisschoppen bij hun Ad Limina-bezoek* (2 februari 1998), 5, in: *L'Osservatore Romano* (18 februari 1998), 3.

90. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de bisschoppen van de Bisschoppenconferentie in de Franse apostolische regio 'Ile de-France, bij hun Ad Limina-bezoek* (7 maart 1992), 3, in: *L'Osservatore Romano* (18 maart 1992), 3.

plicht voelen om de nieuwe generaties de kans te geven tot een persoonlijke ontmoeting met Christus in de sfeer van een hartelijke gemeenschap waarin ieder geholpen wordt zijn eigen identiteit te ontwikkelen, zijn roeping te ontdekken en te volgen. Niet alleen zijn daarvoor intelligente en gedreven opvoeders nodig die tot echt contact met de jonge mensen in staat zijn en die hen langs verschillende, veeleisende wegen en langs de weg van de geleidelijkheid als mens en christen weten te doen groeien. Ook moet ervoor worden gezorgd dat de kerkelijke gemeenschappen hen van harte weten te verwelkomen. Want daar, met name bij de volwassenen, moeten jongeren de mensen vinden met wie ze in gesprek kunnen gaan en die ze kunnen zien als getuigen. Ook moeten de jongeren ervaren dat ze worden erkend als waardevolle personen die bij eigen vorming en missionaire activiteit actief betrokken zijn.

79. Indien de particuliere kerken van Europa door evangelisatie en cultuurbevordering weer hoop willen geven, zullen zij, gezien de steeds grotere rol van de moderne communicatiemiddelen in deze tijd, vanzelfsprekend *bijzondere aandacht dienen te besteden aan de bonte en complexe wereld van de media.*

Allereerst moeten ze deelnemen aan de verschillende vormen van sociale communicatie, om deze waarachtiger te maken, meer respect te doen opbrengen voor de waarheid in de voorlichting en voor de waardigheid van de menselijke persoon. Maar men kan niet volstaan met het beheer van deze middelen, ook al zijn ze nog zo geavanceerd. Men moet veeleer de culturele uitdaging aangaan die er vanuit deze media op hen die erin werkzaam zijn uitgaat. De zogeheten 'mediacultuur' vraagt dus van de kerk opnieuw na te denken over haar geloof, boodschap en leven, en daaraan een nieuwe

vorm te geven.

Voor dit alles schijnt in de gemeenschap van de gelovigen een sterker structuur op Europees niveau noodzakelijk: om op samenhangende wijze op de vragen van deze tijd in te gaan zijn geïmproviseerde of baanbrekende initiatieven niet toereikend. Er moet een systematische en aan de situatie aangepaste actie worden ondernomen. Het is dus belangrijk en noodzakelijk een zorgvuldiger strategie te ontwerpen waar alle particuliere kerken van Europa bij betrokken worden, om in samenspraak met de mediacultuur een weg uit te zetten voor evangelisatie en dienst aan de mensen die zich bedient van de nieuwe expressiemiddelen en de nieuwe technologieën.

80. Als men Europa weer hoop wil bieden in een tijd als de onze die meer nog op het gebied van de cultuur dan op economisch, sociaal en politiek terrein om ingrijpende veranderingen vraagt, is het van belang *een nieuwe pastorale van de cultuur* te ontwikkelen.

Door middel van onderwijs, door bevordering en uitbouw van intellectueel en academisch leven moet een dergelijke pastorale naar een synthese streven van de thans nog verspreide facetten van de Europese cultuur; deze synthese moet erop gericht zijn de mens werkelijk te vormen, door open te staan voor de waarden van de geest en door de waardigheid van de mens te respecteren.

Dit moet gebeuren in de lijn van de Europese culturele traditie die wortelt in het evangelisatiewerk van de kerk en in de ontmoeting van Christus met zoveel mensen uit alle standen en culturen. De door Europa ontwikkelde en aan de mensheid doorgegeven fundamentele waarden zijn een concreet teken dat het geloof in de cultuur geïntegreerd is geworden; door deze inculturatie zijn de aanwezigheid en het getuigenis van het geloof een eenheid geworden

die tot de ontwikkeling van de gehele mensheid heeft bijgedragen. De ontmoeting van Grieken, Latijnen, Barbaren en Slaven met Christus heeft geleid tot een 'Europese en christelijke levens- en denkwijze' die een van de belangrijkste voorbeelden is van de inculturatie van het geloof en een van de rijkste vormen van samengaan van geloof en rede, van het navolgen van Christus en het deel uitmaken van een volk en een traditie.

De uitdaging die Europa moet aangaan, terwijl daarbij zijn specifieke eigenheid binnen het geheel van de mensheid op het spel staat, is ook gelegen in het vermogen van de christenen om terug te keren tot de wortels van hun geloof in de Verrezenen, om een nieuw tijdperk te beginnen van een inculturatie die opgewassen is tegen de nog niet eerder voorgekomen problemen in Europa.

81. Er is tegenwoordig een sterk verbreide mensleer die de gedachte afwijst dat de mens 'een roeping zou hebben'; bovendien vormen kwaliteit en kwantiteit van de roepingen in bijna alle particuliere kerken van Europa een duidelijk en zorgwekkend probleem; het is daarom voor iedereen zonneklaar dat aan *de roepingen bijzonder zorgvuldige aandacht moet worden besteed*. Het is een onontkoombare voorwaarde, wil de kerk haar alomvattende pastorale arbeid kunnen verrichten. De zorg voor de roepingen is van vitaal belang voor de toekomst van het geloof in Europa, en bijgevolg voor de geestelijke vooruitgang van de volken in Europa. Een kerk die Europa weer hoop wil geven in deze tijd is dus tot dergelijke zorg verplicht.

Wat dit betreft, de kerk is er zeker van dat ook in onze dagen de heilige Geest werkzaam is en mensen roept, en dat er vele tekenen zijn van zijn aanwezigheid. De eerste zorg moet zijn, in het kader van de algemene pastorale te spreken over de roepin-

gen, en de roepingenpastoraal te maken tot een werk dat gezamenlijk verricht wordt, waardering geniet en over een lange adem beschikt. Johannes Paulus II wees erop: "Bij de jonge mensen moet men een intens verlangen naar God weten te wekken, en daardoor zal de bodem bereid worden waarop edelmoedige roepingen kunnen ontluiken." "Een stortvloed van gebed zou door de kerkelijke gemeenschappen van Europa moeten gaan om de golf van secularisatie te bestrijden die de mensen meer belang doet hechten aan menselijke middelen, efficiency en een pragmatische stijl van leven"; "de kwaliteit van de roepingenpastoraal in de Europese kerken moet een sprong voorwaarts doen" want "de nieuwe historische en culturele omstandigheden vragen de roepingenpastoraal als een van de voornaamste doelstellingen te beschouwen van de gehele christelijke gemeenschap"; het gaat erom "te komen tot een nieuwe roepingencultuur onder de jonge mensen en de gezinnen".⁹¹

Men mag op dit gebied ook niet vergeten *steun en bemoediging te geven aan hen die reeds in het gewijde ambt staan of tot het godgewijde leven zijn toegetreden*. In verschillende gebieden van Europa ziet men hun aantal afnemen, terwijl de last van het pastoraat en de ermee gepaard gaande vermoeidheid toeneemt; daarom moet hun hartelijk en zorgzaam bemoediging geboden worden om hen te helpen ervaren hoe groot de betekenis is van hun dienstwerk, kritisch te zien naar de wijze waarop en de plaatsen waar zij hun werk verrichten, weer vreugde te vinden in een geheel aan de Heer gewijd leven, en daarvan ook blijf te geven; deze vreugde is een concreet bewijs hoe zinvol hun leven is, en voor anderen een prikkelende en aanstekelijke aansporing om de Heer te volgen.

82. Zeer belangrijk is ook te zorgen voor *de vorming van christelijke leken die in ver-*

91. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de deelnemers aan het Congres over 'Nieuwe roepingen voor een nieuw Europa'* (9 mei 1997), in: *L'Osservatore Romano* (28 mei 1997), 5.

schillende sectoren met verantwoordelijkheid zijn belast. Vanwege de sociale situaties en het morele, culturele en spirituele klimaat in het huidige Europa is een dergelijke vorming dringend gewenst. Vorming is noodzakelijk om de volgende redenen: de druk en verstrooiing in het leven van iedere dag; de stress die het gevolg is van de jacht op succes, de consumptiedrang, en met name de wijd verspreide overal zichtbare erotische prikkels; de onzekerheid en het scepticisme waardoor de cultuur sterk is aangetast, en die ongemerkt ook binnendringen in het zoeken naar spiritualiteit en godsdienstzin die de laatste tijd onder bepaalde gedaanten weer in opkomst zijn en nauwkeurig getoetst moeten worden.

Deze vorming moet een gemeenschappelijke spiritualiteit tot uitgangspunt hebben opdat de christenen door hun presentie in Europa op nieuwe wijze gestalte weten te geven aan het christelijk personalisme, een van de mooiste culturele verworvenheden van onze geschiedenis. Deze duidelijk omschreven en door stages in het kerkelijk leven verder uit te bouwen vorming moet de leken weer doen ontdekken dat het leven van iedere dag bij uitstek de plaats is om te getuigen en het geloof in de verrezen Christus te verkondigen. In het besef dat de concrete en complexe wereld het terrein is voor hun arbeid als verkondigers van het evangelie, moeten de leken in steeds groter zelfstandige verantwoordelijkheid bouwen aan de geschiedenis die in het licht van het evangelie gestalte moet krijgen. Met een dergelijke vorming gewapend “zal het de christenen er nog meer aan gelegen zijn de echte, aan het evangelie ontleende waarden op alle terreinen van hun leven te manifesteren en te verdedigen, met name op het gebied waarop zij de voornaamste verkondigers van het evangelie zijn, het gebied namelijk van politiek, economie en maatschappelijk leven. Dat is des te meer van

groot belang omdat wij in deze laatste jaren van de twintigste eeuw op weg zijn naar een geheel nieuwe ordening van Europa, waarin onderling tussen de staten daarbinnen, maar ook met de andere werelddelen nieuwe banden geweven worden. Deze nieuwe ordening vereist dat grote aandacht wordt besteed aan het moreel aspect van de betrekkingen tussen de mensen.”⁹²

In deze situatie schijnt het dringend noodzakelijk dat er roeping en ondersteuning worden die duidelijk het algemeen belang willen dienen: mensen die naar het voorbeeld en de stijl van hen die ‘Europa’s vaders’ genoemd worden, bouwmeesters zijn van de Europese samenleving van de toekomst, en dit grondvesten op de hechte grondslag van de geest.

Zich inzetten om een nieuw Europa op te bouwen

83. De Eerste Bijzondere Bisschoppensynode voor Europa had reeds opgemerkt: “Het proces van éénwording in Europa en in het bijzonder de Europese instellingen en de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, brengen een grote verantwoordelijkheid van de kerken met zich mee. Want het gemeenschappelijke huis van Europa wordt slechts op veilige fundamenteen gebouwd als het niet alleen op economische gronden ontstaat. Ja, het nieuwe Europa veronderstelt bij zijn opbouw altijd weer overeenstemming over en erkenning van de fundamentele waarden en vereist een echt ideaal. In dit licht is de bijdrage van de kerk voor het nieuwe Europa niet iets van ondergeschikt belang. Het moet de pogingen van de leken die werkzaam zijn op sociaal en politiek terrein begeleiden.”⁹³

De synode wil deze overtuiging thans opnieuw voorhouden, op een moment dat de situatie in Europa nieuwe problemen met

92. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Belgische bisschoppen bij hun Ad Limina-bezoek* (3 juli 1992), 4, in: *L'Osservatore Romano* (15 juli 1992), 5.

93. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 10.

zich meebrengt en de kans biedt om zich opnieuw te bezinnen op de presentie van de kerk in het werelddeel. Op dit ogenblik verloopt het eenwordingsproces van Europa voornamelijk langs het spoor van de economie; het politiek element is daarbij onderworpen aan de ijzeren wetten van het geld, terwijl het nog onzeker is welke weg gegaan moet worden op maatschappelijk en cultureel gebied. Het is nog niet duidelijk welke rol de kerken zullen kunnen spelen, en er dreigt het grote gevaar dat ze tot een bijrol in het sociaal systeem zullen worden verlaagd. De situatie zou nog ernstiger worden als, naast het terugdringen van de kerken in een marginale positie, de rol van de gelovigen in de nieuwe situatie van Europa alleen vanuit sociologisch standpunt zou worden beoordeeld.

Vandaar dat alle christenen een *historische verantwoordelijkheid* hebben om uiterst waakzaam en actief te zijn.

Van doorslaggevend belang is daarom *de presentie en het optreden van christenen, mannen zowel als vrouwen*, die in het leven van het continent en in het streven naar de eenwording ervoor weten te zorgen dat ieder individu en iedere gemeenschap van mensen gerespecteerd wordt, doordat hun geestelijke, culturele en sociale dimensies worden erkend. Op die manier zullen ze weer hoop schenken aan hen die deze hadden opgegeven, en zullen ze bijdragen tot de integratie in de maatschappij van allen die op het continent wonen of er zich vestigen.⁹⁴

84. De *sociale leer van de kerk* is een van de bijdragen die ze aan de opbouw van Europa dient te geven. Deze sociale leer werd in de afgelopen eeuw ontwikkeld en werd afgerond in het leeraamt van Johannes Paulus II die, in *Centesimus annus*, een algemeen geldende leer in verband heeft willen brengen met de bijzondere gebeurtenissen uit 1989

in Europa. Dat is een van de voornaamste middelen om te achterhalen welke taak voor de particuliere kerken is weggelegd bij de opbouw van de Europese eenheid.

Het gaat erom de waardigheid van de Europese mens nu en in de toekomst te dienen, te verdedigen en te bevorderen, en zich daarbij te laten leiden door de sociale leer van de kerk; daarbij wordt deze leer door het bestuderen van de meest kenmerkende vraagstukken van ons continent bijgesteld. Voorbeelden hiervan zijn: het probleem en de betekenis van arbeid in samenhang met de globalisering; het fenomeen van de immigratie als een probleem dat onder ogen moet worden gezien, waarbij niet alleen op de gevaren maar ook op het potentieel daarvan gelet dient te worden; de relaties tussen staten en naties, en de wijze van het 'bedrijven van politiek' bij een toenemende bezinning op de absolute nationale soevereiniteit; de verantwoordelijkheid jegens de armste landen en het zeer ernstige internationale schuldenvraagstuk; de inzet voor vrede, die opgebouwd moet worden op de grondslag van waarheid, gerechtigheid en solidariteit, in de overtuiging dat bij de tragedies en oorlogen die nog steeds volkeren en landen teisteren, Europa zich niet afzijdig mag houden, zonder iets te doen, verdeeld of steeds weer achter de feiten aanlopend, maar dat het zich in staat moet tonen om voor alle volken op het continent en ook daarbuiten voorwaarden te scheppen voor een ongestoorde ontwikkeling en een ware democratie.

85. Meer in het bijzonder dienen de particuliere kerken in het licht van de sociale leer van de kerk *het hoofd te bieden aan de problemen die samenhangen met herlevend nationalisme in verschillende gedaanten* op allerlei plaatsen in Europa. Deze hebben hun ontstaan te danken aan de overschatte betekenis die er gehecht wordt aan het

94. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de afgevaardigden van de Europese volkspartij bij gelegenheid van de veertigste verjaardag van het Verdrag van Rome* (7 maart 1997), in: *L'Osservatore Romano* (8 maart 1997), 5.

behoren tot een bepaalde natie, en ook aan overschatting van wat een natie is: beide worden als absolute grootheden beschouwd. Verder ingaand op hetgeen reeds op de vorige synode is gezegd, en met absolute afwijzing van iedere overlapping van 'nationale identiteit' en 'godsdienstige identiteit', moet al het mogelijke gedaan worden om tot een met elkaar samenleven te komen in grotere gastvrijheid en solidariteit; dat is iets waartoe het juist verstaan van de 'katholiciteit van de kerk' alleen maar kan bijdragen.

In dit opzicht zou de synode een sterke aanzet kunnen geven tot heroverweging van het begrip 'natie', in de overtuiging dat van de ene kant nationale verschillen als fundament van de Europese solidariteit gehandhaafd en gecultiveerd moeten worden, en van de andere kant nationale identiteit alleen maar verwerkelijkt kan worden door open te staan voor andere volkeren en ermee solidair te zijn. Daarom moet men zich laten inspireren en leiden door het begrip 'volkerenfamilie', dat meer nog dan de wet, de betrekkingen onder de volkeren moet kenmerken.⁹⁵ Op dit punt kunnen de godsdiensten, en daaronder allereerst de katholieke kerk, – verre van onjuiste nationalistische tendensen te bevorderen waarbij ze soms betrokken zijn geweest – een beslissende rol spelen, juist op basis van de fundamentele erkenning van het primaat van God en de ermee verbonden universele broederschap.

Er moet goed onderscheid gemaakt worden tussen nationalisme en vaderlandsliefde: positieve nationale gevoelens moeten worden onderscheiden van negatieve; de rechten van de minderheden dienen erkend en beschermd te worden tegen het streven naar uniformiteit; het recht van iedere natie op bescherming van haar nationale soevereiniteit moet geëerbiedigd en bevorderd worden; er moet naar formuleringen worden gezocht waarin 'staat' niet onmiddellijk

gelijkgesteld wordt aan 'natie', zodat uiteenlopende bevolkingsgroepen samen kunnen leven in één nationaal geheel waarbij hun rechten en eigen identiteit vergaand beschermd worden.

Voor deze dringend noodzakelijke herbezinning zou 'de nationale cultuur' ijkpunt moeten zijn; dat is de plaats waar de fundamentele soevereiniteit van de samenleving zich manifesteert. Daarbij worden begrip en werkelijkheid van de natie behouden en verstaan in de vitale spanning tussen hetgeen voor iedereen geldt en hetgeen voor een individueel geval opgaat, een spanning die kenmerkend is voor het menselijk bestaan en niet valt te vermijden, maar die buitengewoon vruchtbaar is mits ze in rustig evenwicht wordt beleefd.

Natuurlijk vereist dit alles een intelligente en vooruitziende blik bij het opstellen van de ervoor bestemde juridische regels; ook daartoe kunnen alle christenen een belangrijke bijdrage leveren.

De kerk kan juist vanuit haar wezen aan Europa een teken van hoop geven door middel van een positieve afweging tussen het bijzondere en hetgeen voor iedereen geldt, waarbij niet alleen erkend wordt dat individualiteit een rijkdom betekent, maar ook dat een gezamenlijke synthese onontbeerlijk is. Ze kan de ontwikkeling van de nationale, bijzondere en etnische groeperingen in de samenleving begeleiden, en door middel van de betrokkenheid van de gelovigen bij de verschillende sectoren van het leven het geloof in Christus integreren in de cultuur van de nieuwe verbanden; maar tegelijk ook kan ze Europa een teken van hoop geven door te bevorderen dat er een bovennationale samenleving groeit die gekenmerkt wordt door de katholiciteit van het christelijk geloof.

Om werkelijk dragers van hoop te zijn op een toneel waar er zoveel tegenstellingen zijn tussen landen – en meer in het alge-

95. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Organisatie van de Verenigde Naties bij gelegenheid van de vijftigste verjaardag van haar stichting* (5 oktober 1995), 14, in: *L'Osservatore Romano* (11 oktober 1995), 10; *Toespraak tot President Chirac tijdens een officieel bezoek aan het Vaticaan* (20 januari 1996), 4; in: *L'Osservatore Romano* (31 januari 1996), 7.

meen gesproken, gezien de ervaringen uit het verleden met fascisme, nazidom en communisme met alle ellende van dien, en met de erfenis die ze hebben achtergelaten in de harten van mensen, in de cultuur, in de samenleving – moet er veel plaats worden ingeruimd voor vergiffenis en verzoening. Met een gezaghebbend woord zou de synode daartoe een dringende oproep kunnen doen, in de overtuiging dat “door vergiffenis te schenken en zich te verzoenen de herinnering gezuiverd wordt van gevoelens van haat en wrok en van dorst naar wraak; het betekent ook dat we degene door wie ons kwaad is aangedaan, als broeder tegemoet treden; het betekent dat we ons niet laten overwinnen door het kwade, maar het kwade overwinnen door het goede (vgl. Rom 12,21)”⁹⁶

86. Ook mag niet vergeten worden dat de bijdrage van de kerken en kerkelijke gemeenschappen om te komen tot eenheid in een nieuw spiritueel Europa, bestaat in *het dagelijks gebeuren van deze organisaties zelf*. Zo vraagt de situatie het volgende: doorgaan met een reële en vruchtbare ‘uitwisseling van gaven’ onder alle kerken en kerkelijke gemeenschappen van het continent, hetgeen noodzakelijke voorwaarde en bijdrage is om de afstand tussen Oost- en West-Europa te overbruggen; de presentie en het werk van het godgewijde leven naar waarde schatten, en erkennen hoe kostbaar het getuigenis is dat het geeft van onderlinge eenheid; gelegenheden scheppen tot onderlinge ontmoeting en gedachtewisseling, ook onder leken, eventueel met buitengewone en bijzondere initiatieven waar ze intens bij worden betrokken; ruimte scheppen voor vormen van ‘volksocumene’, die reeds heeft geleid tot belangrijke ervaringen bij de Assemblées te Bazel en Graz.

Hierbij kunnen en moeten de continentale structuren en organen van kerkelijke

eenheid een bijzondere rol vervullen, allereerst door middel van de *Raad van Europese Bisschoppenconferenties*, welke tot opdracht heeft “de bevordering van steeds grotere verbondenheid tussen de diocesen en de nationale Bisschoppenconferenties; daarnaast, de bevordering van groeiende oecumenische samenwerking onder de christenen, het uitbannen van belemmeringen die een bedreiging vormen voor de vrede in de toekomst en voor de vooruitgang van de volkeren, versterking van de affectieve en effectieve collegialiteit en van de hiërarchische *communio*”⁹⁷. Door zich bij haar werk te laten inspireren door *communio* en solidariteit, kan de Raad het bestuderen en verwerkelijken bevorderen van een meer eensgezinde pastorale aanpak die door alle christelijke kerken van het continent gedeeld wordt. Door haar toedoen “zal de kerk ernaar streven om aan de gemeenschap op het continent een ‘extra aan zielskracht’ te geven, en in die gemeenschap weer tot leven brengen wat men de ziel van Europa zou kunnen noemen”⁹⁸. Ook mag niet vergeten worden hoe belangrijk het is de activiteiten van de *Raad* en die van de *Commissie van Bisschoppenconferenties van de Europese Gemeenschap* te versterken en nauwer op elkaar af te stemmen, aangezien de kerk aanwezig dient te zijn in de Europese civiele instellingen.⁹⁹

87. Als het nieuwe op te bouwen Europa – zoals het zijn plicht is – *een Europa is dat voor universele solidariteit openstaat*, kunnen alle Europese kerken en kerkelijke gemeenschappen daartoe bijdragen door te zorgen voor een echte en universele ‘solidariteitscultuur’, door de missie *ad gentes* een nieuwe impuls te geven, of ook door hun horizon te verbreden, contacten te leggen en afspraken te maken met kerken van andere continenten. Ook daarbij handelt het om “de nauwe solidariteit naar voren te

96. Johannes Paulus II, *Homilie bij de zaligverklaring van Kard. Alojzije Stepinac* (3 oktober 1998), 5, in: *L'Osservatore Romano* (7 oktober 1998), 1.

97. *Toespraak Raad van Europese Bisschoppenconferenties*, 5.

98. A.w., 6.

99. Vgl. *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, 6.

brengen tussen Europa en de landen van Afrika, Azië en Amerika, ten opzichte waarvan het Europese continent en de daar aanwezige kerken hun verdiensten hebben, maar ook schulden te vereffenen hebben. Zich daar meer en meer bewust van worden en in toenemende mate beseffen dat allen voor elkaar verantwoordelijk zijn, vooral voor de armsten en minst bedeedden”¹⁰⁰ – en daarnaast beantwoorden aan de constante bekommernis van de christenen en de kerken om van naastenliefde blijf te geven – zal een verdere bijdrage zijn voor de verbreiding van het ‘evangelie van de hoop’.

Conclusie

De gedachtenis van de martelaren

88. *De martelaar is de hoogste incarnatie van het ‘evangelie van de hoop’.* De martelaren verkondigen immers dit evangelie en getuigen met hun bloed dat ze niet kunnen leven zonder Christus, en dat ze bereid zijn voor Hem te sterven. Want ze zijn ervan overtuigd dat Jezus de Heer is en de Heiland van de mensen en dat de mens dus alleen in Hem de volheid vinden kan van het leven. Op die wijze tonen zij zich, naar de vermaning van de apostel Petrus, bereid om rekenschap af te leggen van de hoop die in hen leeft (vgl. 1Pe 3,15). Bovendien vierten de martelaren het ‘evangelie van de hoop’, want het offer van hun leven is de grootste en meest radicale manifestatie van dat levend en heilig offer dat God welgevallig is en dat de ware geestelijke eredienst vormt (vgl. Rom 12,1), ziel en hoogtepunt van alle vieringen van de christenen. Tot slot: zij dienen ‘het evangelie van de hoop’ omdat zij door hun martelaarschap in de hoogste graad de liefde en dienst van de mens tot uitdrukking brengen, doordat ze aantonen

dat door de gehoorzaamheid aan de wet van het evangelie een moreel leven en een sociaal samenleven tot stand komen die eervol en bevorderlijk zijn voor de waardigheid en vrijheid van iedere individuele persoon.

Vanuit deze zekerheid beseft de synode dat ze aan het Europa van onze tijd *een belangrijk teken van hoop kan bieden* door te herinneren aan “*het grootse gebeuren van het martelaarschap* waardoor de orthodoxen en katholieken in de landen van Oost-Europa in onze eeuw met elkaar verbonden waren”.¹⁰¹

Deze grote oogst aan martelaren uit de twintigste eeuw, ongetwijfeld de grootste sinds de eerste eeuwen van het christendom,¹⁰² schittert als een teken van hoop, omdat ze voor heden en toekomst de levenskracht van de kerk duidelijk maakt die de vrucht is van deze oogst van het evangelie want, zoals Tertullianus zei, “het bloed van de martelaren is het zaad voor nieuwe christenen”.¹⁰³ Deze ware martelaren van de twintigste eeuw “zijn een licht voor de kerk en de mensheid: ‘de christenen van Europa en van de wereld die aan de drempel van de concentratiekampen en gevangenschappen biddend neerknielen moeten hun dankbaar zijn voor het licht dat zij schonken; het was een licht dat zij in de duisternis hebben doen stralen’ (*Apostolisch schrijven bij het vierde eeuwfeest van de Unie van Brest* (12 november 1995, 4)”.¹⁰⁴ Juist omdat zij afkomstig waren uit verschillende christelijke belijdenissen schitteren deze nieuwe martelaren als een teken van hoop op de weg van de oecumene met de zekerheid dat hun bloed ook het levenssap is van de eenheid der kerk. Als deze immers aan het einde van het tweede millennium “opnieuw de kerk der martelaren is geworden (*Tertio millennio adveniente*, 37) mogen wij hopen dat hun zorgvuldig in de nieuwe martyrologia verzameld getuigenis, en vooral hun voorspraak, het ogenblik zullen verhaasten

100. *Toespraak Raad van Europese Bisschoppenconferenties*, 8.

101. Johannes Paulus II, *Angelus* (25 augustus 1996), 2, in: *L'Osservatore Romano* (28 augustus 1996), 8.

102. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de voorzitters van de Bisschoppenconferenties in Europa* (1 december 1992), 2, in: *L'Osservatore Romano*, Franse weekeditie 49 (1992), 11.

103. Tertullianus, *Apologeticum*, 50, 13, in: ccl I, 171.

104. Johannes Paulus II, *Angelus* (25 augustus 1996), 2.

waarop de volle gemeenschap van de christenen van alle denominaties werkelijkheid zal worden”.¹⁰⁵

De presentie van Maria, moeder van de hoop

89. Maar de kerk kan Europa nog ‘*een ander teken van hoop*’ bieden. De presentie van Maria namelijk, de moeder van de hoop, een levende en ware presentie, waarin de christenvolken van Europa altijd hebben geloofd. Daarvan getuigen de talloze, over het gehele continent verspreide heiligdommen die aan haar zijn gewijd, als welsprekende tekenen van de grote verering die iedere natie en elk land haar toedragen.

De heilige Maagd, “vrouw van het hopen die zoals Abraham de wil van God wist te aanvaarden, ‘hopend tegen alle hoop in’ (Rom 4,18)”,¹⁰⁶ heeft vele malen laten zien dat zij op de moeilijke momenten in de geschiedenis van het continent nieuwe hoop wist te geven: haar constante moederlijke bescherming heeft onherstelbare rampen en verwoestingen voorkomen, de vooruitgang en de moderne sociale verworvenheden bevorderd, de wederopstanding van langdurig onderdrukte en vernederde volken ondersteund.¹⁰⁷ In onze tijd even goed als in het verleden gaat zij mee met mensen van iedere leeftijd en stand, met de volkeren die streven naar solidariteit en liefde, met de jonge mensen die de hoofdrol zullen spelen in de komende tijden van vrede, met allen die in het Westen en Oosten op zoek zijn naar hun werkelijke identiteit, met diegenen die nog door zoveel heftige conflicten bedreigd worden.

Om Europa weer hoop te geven moeten de kerken zich tot haar wenden, haar aanroepen opdat zij zich een moeder van de hoop zal blijven betonen, en heel Europa langs de wegen der barmhartigheid zal lei-

den tot de hernieuwende ontmoeting met “Jezus Christus, onze hoop” (1Tim 1,1). Maria leert ons immers ons open te stellen voor de ingevingen van God, het woord van God te aanvaarden en in praktijk te brengen. Zoals zij op de Pinkstermorgen onder werking van de heilige Geest door haar gebed het begin inleidde van de verkondiging van het evangelie, is Maria in onze tijd nog steeds ‘de Sterre der evangelisatie’, en blijft zij de kerk beschermen en steunen in haar opdracht om het ‘evangelie van de hoop’ te verkondigen, te vieren en te dienen.¹⁰⁸

Van de synode tot het jubileum

90. Vergezeld en beschermd door die schaar van martelaren en in de zekerheid van Maria’s presentie zullen de particuliere kerken van Europa op weg gaan naar het jubileum van het jaar 2000. Deze synode, – de laatste in de reeks van synodes met een continentaal karakter die in deze jaren van voorbereiding gehouden zijn – ziet zich als *een deur die toegang geeft tot het jubileum*.

Juist omdat ze de laatste is in de reeks van de andere Bijzondere Bisschoppensynodes – tijdens welke men zich heeft beraden op de zending van de kerk in Afrika, Amerika, Azië en Oceanië, waarbij de eigen historische, culturele en religieuze kenmerken van ieder van die werelddelen naar voren werden gebracht – zal deze synode een gunstige gelegenheid bieden om te herinneren aan de band die Europa op grond van het evangelie en de verkondiging ervan met de andere continenten verbindt, maar ook om weer het eigen karakter te ontdekken van hetgeen zich in Europa afspeelt en van zijn cultuur die een eenheid vormt temidden van de uiteenlopende stromingen waaruit ze is opgebouwd; ze zal ook de gelegenheid bieden om de verantwoordelijkheden op zich te

105. *T.a.p.*

106. *Tertio millennio adveniente*, 48.

107. Vgl. Johannes Paulus II, *Akte van toewijding aan Maria van Fatima* (13 mei 1991), 2, in: *L'Osservatore Romano* (20 mei 1991), 7.

108. Vgl. *Evangelii nuntiandi*, 82; *Eerste Bijzondere Bisschoppensynode*, conclusie.

nemen die Europa en zijn kerken ten opzichte van de wereld hebben.

Het kan ook de gelegenheid zijn om in het kader van de uitwisseling van gaven te ontvangen wat de kerk in de andere continenten te zeggen heeft tot de kerk in Europa, en om samen onder het teken van de universele gemeenschap te groeien tot de erkenning en verkondiging van Christus en tot de ontmoeting met Hem, in dienst van de mensheid.

91. *Aangezien de synode gehouden wordt aan de vooravond van het jubileum*, kan en moet ze in nauwe relatie gezien worden met deze exceptionele gebeurtenis van de universele kerk. In deze zin gaat van het jubileum met zijn pluriforme inhoud en vele facetten een weldadige invloed uit voor het goed verstaan van de synode en haar werkzaamheden; de synode van haar kant betekent voor de particuliere kerken van Europa een uitdaging, en geeft hun concrete aanwijzingen om de gave van het heilig jaar ten volle te kunnen beleven.

Zo zijn jubileum en synode nauw met elkaar verbonden; hetgeen het jubileum in herinnering roept, is een aansporing voor het werk van de synode en, nog duidelijker *'een icoon' van het huidige Europa en zijn behoefte aan vernieuwing*.

Van het begin af aan (vgl. Lv 25) was het jubeljaar een geheel in het bijzonder aan God toegewijde tijd, een gelegenheid om *het ware gelaat van God weer te ontdekken en te herkennen* en naar Hem terug te keren.¹⁰⁹ Daarmee kwam voor heel het volk de mogelijkheid in zicht van een nieuw leven in gerechtigheid. Ook het huidige Europa is voor deze opdracht gesteld: het moet tot God terugkeren en op Hem de hechte fundamenten doen steunen van zijn huis; alleen op die manier zal het weer hoop krijgen en een nieuwe tijd zien aanbreken van vrijheid, eenheid en vrede. Door op de synode

opnieuw het geloof voor te houden en aan te bieden in Jezus de Heer, de volmaakte afspiegeling van Gods gelaat, levert de kerk haar onvervangbare bijdrage aan een nieuw tijdperk voor Europa.

Het herkennen van het ware gelaat van God bracht *de opdracht* met zich mee *om de gerechtigheid te herstellen*;¹¹⁰ immers, als iemand inziet dat de door Jezus aan ons geopenbaarde God van de bijbel een God is die op de hand is van mensen op zoek naar gerechtigheid en van mensen in nood, dat Hij de God is die zijn volk uit Egypte heeft weggeleid en Heer is van aarde, dan moet zo iemand zich wel inzetten om gerechtigheid te laten heersen. Voor deze uitdaging is Europa thans gesteld; het heeft tot opdracht om binnen zijn grenzen een samenleving op te bouwen die erin slaagt om, over de barrières, conflicten en verdeeldheden heen, eenheid, aanvaarding, solidariteit en vrede te doen groeien, en door het doen van concrete en verantwoorde keuzes een antwoord weet te vinden op de smartelijke kreten van hen die leven in een wereld van onrecht, oorlog en ellende. De kerk in synode bijeen wil een dergelijk Europa helpen opbouwen door aan te geven hoe door middel van het getuigenis van de liefde en de bevordering van de solidariteit het 'evangelie van de hoop' gediend kan worden.

Het naderbij komend einde van de twintigste eeuw vraagt van iedereen een *gewetensonderzoek*. De kerk kan bij het ingaan en vieren van het jubileum de drempel van het nieuwe millennium niet overgaan zonder haar kinderen aan te sporen zich met berouwvol hart te zuiveren van begane mistappen en van allerlei vormen van ontrouw, incoherentie en traagheid.¹¹¹ De gebeurtenissen van deze eeuw en van de vorige eeuwen vragen van Europa de moed en het verantwoordelijkheidsbesef om ernstig zijn geweten te onderzoeken, waarbij het moet erkennen dat er op economisch en

109. Vgl. *Tertio millennio adveniente*, 12.

110. Vgl. *A.w.*, 13, 51.

111. Vgl. *A.w.*, 33.

politiek gebied historische fouten en vergissingen zijn begaan;¹¹² zo ook eist het geestelijk, cultureel en sociaal klimaat van de moderne Europeanen dat zij zich afvragen welke de diepe oorzaken van die gebeurtenissen waren, dat zij toegeven zich vaak niet te hebben gehouden aan de inspiratie en wortels waarop de geschiedenis van het continent berustte en waaraan het zijn betekenis ontleende. De kerk, in synode bijeen, wil dit gewetensonderzoek bevorderen door in de kwesties van de opvatting over de mens, van de ethiek en van het geloof de grondoorzaken aan te wijzen voor een situatie en levensstijl die nieuwe inspiratie, betekenis en richting behoeven.

Het jubileum “moet een groot gebed van lof en dank zijn, met name voor het geschenk van de menswording van Gods Zoon en van de door Hem bewerkte Verlossing”,¹¹³ en ook voor de levende en heilbrengende aanwezigheid van Christus in de kerk en de wereld. Terwijl de aanwezigheid van de Verrezen erkend en gevierd wordt zal het dus bij uitstek een eucharistisch jaar worden.¹¹⁴ Europa wordt ook opgeroepen om dank te brengen voor zijn tweeduizend jaar oude geschiedenis die gekenmerkt en bezielde werd door de ontmoeting met het evangelie, en voor de gelegenheid die het heeft gekregen om een met verantwoorde-

lijkheid en genade beladen tijd te beleven. Door een nieuwe ontmoeting met Christus te bevorderen en te benadrukken helpt de kerk, in synode bijeen, vanuit dit perspectief haar leden en alle Europeanen om die vreugde te herwinnen en te vernieuwen die het deel wordt van wie met verantwoordelijkheidsbesef over de wegen van de wereld trekt en die deze vreugde aan anderen meedeelt om hen erin te doen delen, – zoals dat gebeurde met de leerlingen van Emmaüs nadat zij Hem hadden herkend bij het breken van het brood (vgl. Lc 24,30-31).

Dankzij dit alles en dankzij al wat de synode in het leven van de lokale kerken en van geheel Europa zal weten uit te zaaien *zal de hoop weer opbloeien*, en zullen de mensen in Europa, vol toewijding werkend aan het opbouwen van een nieuw Europa, vol vreugde zijn.

Een heldere blik is nodig, wil men *de reeds aanwezige tekenen zien* van deze hoop, ze herkennen en tot hun recht doen komen. Dan zal ook voor Europa *het jubileum een uitnodiging zijn tot feestviering en een bron van vreugde*.

Vertaling: F. van Voorst tot Voorst s.j.

112. Vgl. A.w., 27.

113. A.w., 32.

114. Vgl. A.w., 55.